

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

О. М. Корнієнко, В. М. Зайцева

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Навчальний посібник
Видання 2-ге, перероблене і доповнене

Запоріжжя • НУ «Запорізька політехніка» • 2022

УДК 338.483.1(075.8)
К 67

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Запорізька політехніка»
(протокол № 10 від 29.06. 2022 р.)*

Рецензенти:

Куреда Н. М. – к.е.н., доцент кафедри менеджменту та туризму Хортицької національної академії;

Шляга О. В. – к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики та інженерії програмного забезпечення ПрАТ «ПВНЗ «Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій».

К67

Корнієнко О. М.

Аналіз та оцінка потенціалу туристських територій : навчальний посібник. / О. М. Корнієнко, В. М. Зайцева. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2022. – 288 с.

ISBN 978-617-529-379-9

Навчальний посібник присвячено вивченню й оцінці туристських ресурсів, що є основним компонентом туристського потенціалу територій. У роботі подано теоретичні основи процесу оцінювання, охарактеризовано основні різновиди туристських ресурсів, визначаються основні методи їхнього оцінювання. Особливу увагу приділено авторським методикам оцінки природних, історико-культурних і соціально-економічних ресурсів туризму.

Посібник розроблено згідно з програмою навчальної дисципліни «Аналіз та оцінка потенціалу туристських територій» і призначено для підготовки фахівців у галузі туризму та рекреації. Структура і зміст посібника спрямовані на розв'язання завдань, які стоять перед студентами під час вивчення даного курсу.

УДК338.483.1(075.8)

ISBN 978-617-529-379-9

© Корнієнко О. М., 2022

© Зайцева В. М., 2022

© Національний університет
«Запорізька політехніка», 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА	8
Тема 1. Туристсько-рекреаційний потенціал та його компоненти	8
Тема 2. Районування території	30
Тема 3. Процедура оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу	47
Тема 4. Аналіз та оцінка кліматичних умов території	66
Тема 5. Аналіз та оцінка водного потенціалу території	84
Тема 6. Аналіз та оцінка рельєфу території	97
Тема 7. Аналіз та оцінка рослинних і тваринних (біотичних) ресурсів території	111
Тема 8. Комплексна оцінка природного потенціалу туристських територій	129
Тема 9. Історико-культурний потенціал	145
Тема 10. Методики оцінювання історико-культурного потенціалу туристських територій	156
Тема 11. Інфраструктура туризму як основа соціально-економічних ресурсів	175
Тема 12. Комплексна оцінка туристсько-рекреаційних територій	207
Тема 13. Економічна оцінка туристсько-рекреаційного потенціалу	217
Тема 14. Ресурсно-рекреаційний рейтинг регіонів України (за О.О. Бейдик)	231
ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	258
Тема 1. Туристсько-рекреаційний потенціал та його компоненти	258
Тема 2. Районування території	259
Тема 3. Процедура оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу	260
Тема 4. Аналіз та оцінка кліматичних умов території	261
Тема 5. Аналіз та оцінка водного потенціалу території	263
Тема 6. Аналіз та оцінка рельєфу території	269
Тема 7. Аналіз та оцінка рослинних і тваринних (біотичних) ресурсів території	270
Тема 8. Комплексна оцінка природного потенціалу туристських територій	271
Тема 9. Історико-культурний потенціал	272

Тема 10. Методики оцінювання історико-культурного потенціалу туристських територій	274
Тема 11. Інфраструктура туризму як основа соціально-економічних ресурсів	276
Тема 12. Комплексна оцінка туристсько-рекреаційних територій	278
Тема 13. Економічна оцінка туристсько-рекреаційного потенціалу	279
Тема 14. Ресурсно-рекреаційний рейтинг регіонів України (за О.О. Бейдик)	279
ТЕСТИ	280
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	286

ПЕРЕДМОВА

Туристські ресурси визначають специфіку розвитку туризму в регіоні, формування пріоритетних напрямів інвестиційної політики. Крім того, на основі наявності і різноманітності туристських ресурсів плануються та відкриваються нові туристські маршрути.

Практика останніх років демонструє створення штучних туристських ресурсів – великих тематичних парків, туристських комплексів, атракціонів.

Саме наявність туристських ресурсів сприяє формуванню туристського бізнесу в тому або іншому регіоні.

Майбутні фахівці у сфері туризму повинні мати уявлення про зміст, структуру і роль туристських ресурсів у розвитку регіонального туризму, володіти основними методами оцінки природних і культурно-історичних ресурсів.

Предметом вивчення дисципліни «Аналіз та оцінка потенціалу туристських територій» є туристські ресурси, які визначають формування туристського бізнесу в тому або іншому регіоні і розглядаються як один з найважливіших чинників розвитку туризму, як основа для планування виробництва туристського продукту. Саме специфіка туристських ресурсів регіону визначає особливості і структуру регіонального туристського продукту. Туристські ресурси визначають специфіку розвитку туризму в регіоні, формування пріоритетних напрямів інвестиційної політики. На основі наявності і різноманітності туристських ресурсів виділяються туристські райони та зони, плануються і відкриваються нові туристські маршрути.

Дисципліна «Аналіз та оцінка потенціалу туристських територій» дає уявлення про найважливіші і найсучасніші способи аналізу та оцінки туристських можливостей окремих територій для їхнього подальшого використання і розвитку як туристських регіонів.

Особливу увагу приділено авторським методикам оцінки природних, історико-культурних і соціально-економічних ресурсів туризму. Подано також і огляд основних методів оцінки

інших категорій рекреаційних і туристських територій – культурних ландшафтів, історико-культурних і ландшафтних комплексів, природних територій, що підлягають особливій охороні.

Вивчення дисципліни «Аналіз та оцінка потенціалу туристських територій» передбачає засвоєння навчального матеріалу на лекціях та лабораторних заняттях, а також у вільний від аудиторних занять час у формі самостійної навчальної роботи, призначеної формувати практичні навички роботи студентів зі спеціальною літературою, орієнтувати їх на інтенсивну роботу, критичне осмислення здобутих знань і глибоке вивчення теоретичних і практичних проблем в сфері формування та використання туристського потенціалу для підвищення якості професійної підготовки управлінських кадрів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен отримати:

Загальні компетентності: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу у вітчизняному сегменті світової туристичної галузі; здатність діяти на основі етичних та нормативно-правових норм, що регулюють відносини людини з людиною, із суспільством і з навколишнім середовищем; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність до використання методологічного апарату наукових досліджень для вирішення теоретичних та прикладних завдань, що постають перед фахівцями туристичної галузі; здатність визначити наявність бізнес-проблеми, аналізувати та вирішувати її, вести пошук альтернатив та обґрунтовувати управлінські рішення з забезпеченням їх правомірності.

Фахові компетентності: здатність застосовувати науковий, аналітичний, методичний інструментарій, використовувати міждисциплінарні дослідження аналізу стану розвитку глобальних та локальних ринків туристичних послуг для розв'язання складних задач розвитку туристичного бізнесу; здатність створювати і впроваджувати продуктивні, сервісні, організаційні, соціальні, управлінські, інфраструктурні, маркетингові інновації у господарську діяльність суб'єктів туристичного бізнесу; здатність забезпечувати ефективну сервісну, комерційну, виробничу, маркетингову, економічну

діяльність суб'єктів туристичного бізнесу; здатність до підприємницької діяльності; здатність визначати привабливість природних, культурно-історичних ресурсів території, оцінювати їх якісні й кількісні характеристики і параметри; здатність до самостійного опанування новими знаннями, використання інноваційних технологій у сфері туристичного бізнесу; здатність приймати оптимальні управлінські рішення і вміння застосовувати інформаційні та digital-технології в побудові вектору розвитку туристичних підприємств, оцінювати ризики реалізації альтернативних стратегічних бізнес-напрямоків.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

ТЕМА 1.

ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ЙОГО КОМПОНЕНТИ

1. Туристсько-рекреаційний потенціал: визначення, системні характеристики, класифікація.

2. Рекреаційні ресурси як компоненти туристсько-рекреаційного потенціалу.

3. Природні та суспільно-історичні рекреаційно-туристські ресурси.

1. Туристсько-рекреаційний потенціал: визначення, системні характеристики, класифікація.

Термін «потенціал» у своєму етимологічному значенні походить від латинського слова «potentia» й означає «приховані можливості», які в господарській практиці завдяки праці можуть стати реальністю.

У тлумачному словнику сучасної української мови «потенціал» трактується як запас будь-чого, резерв; приховані здатності, сили для будь-якої діяльності, що можуть проявитися за певних умов.

У вітчизняній економічній літературі цей термін у широкому розумінні трактують як можливості, наявні сили, запаси, засоби, які можуть бути використані, або як рівень потужності в якому-небудь відношенні, сукупність засобів, необхідних для чого-небудь.

Терміни «потенціал», «потенційний» означають наявність у кого-небудь / чого-небудь прихованих можливостей, які ще не виявлені, або здатність діяти в певних сферах.

У розвитку сучасних уявлень про потенціал можна виділити три напрями. Представники першого стверджують, що потенціал – це сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних видів ресурсів без урахування їхніх

взаємозв'язків. Потенціал (економічний, виробничий, туристський) – це «узагальнена, збірна характеристика ресурсів», прив'язана до місця та часу. У літературі трактування поняття «потенціал» як певної сукупності ресурсів, головним чином економічних, знаходить усе більше прибічників. «Ресурсне» розуміння потенціалу має важливе значення для планування та управління будь-якою діяльністю, але не вичерпує найістотніших його характеристик.

Інша група авторів, що дотримується другого ресурсного підходу, трактують потенціал як сукупність ресурсів, здатних виробляти певну кількість матеріальних благ, тобто враховується взаємодія ресурсів.

Учені третього напряму розглядають потенціал як здатність комплексів ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання. Потенціал, на їхню думку, – це цілісне уявлення про єдність структури і функцій об'єкта, виявлення їхнього взаємозв'язку.

Усе вищезгадане свідчить, що досі домінує обмежений підхід до економічного трактування суті потенціалу – перший визначає потенціал як сукупність ресурсів, другий – як здатність господарської системи випускати продукцію, третій – як можливість виробничих сил досягти певного ефекту.

Цікавою є запропонована Н. Т. Ігнатенко і В. П. Руденком класифікація поняття «потенціал», що зустрічається у вітчизняній науковій літературі: в 42% випадків смислове значення терміна «потенціал» асоціюється з сукупністю природних умов і ресурсів (багатств), можливостей, запасів, засобів, цінностей; у 18% – з потужністю виробництва, фондів, багатств, ресурсів країни (регіону); у 16% – з ресурсними, економічними, природними можливостями; у 8% – зі здатністю продуктивних сил до досягнення певного ефекту.

Визначення поняття «потенціал» має не лише важливе наукове, але і практичне значення, оскільки уявлення про суть визначає підхід до його оцінки, виміру та управління.

Вищесказане справедливо і для поняття «туристський потенціал регіону».

Доцільно розрізняти об'єктне і суб'єктне трактування цього терміна: перша пов'язана з об'єктом, потенціал якого

характеризується (наприклад, потенціал Запорізького району); друга визначається цільовою установкою, конкретним завданням, для якого передбачається використовувати потенціал (рекреаційний, туристський і т. д.).

Визначення рекреаційного потенціалу, а точніше «рекреаційного потенціалу ландшафту» подано в тлумачному словнику «Охорона ландшафтів»: «рекреаційний потенціал ландшафту – сукупність природних і культурних умов, що здійснюють позитивний вплив на людський організм і забезпечують шляхом поєднання фізичних і психічних чинників відновлення працездатності людини».

Одним з найістотніших у цьому визначенні служить слово «сукупність». Саме тому термін «потенціал», за всієї його близькості терміну «ресурс», відрізняється від останнього тим, що хоча й застосовується у формі однини, але завжди має на увазі сукупність характеристик, предметів, явищ.

Ще одна відмінність потенціалу від ресурсу полягає в тому, що потенціал досить чітко пов'язаний із конкретним завданням, для вирішення якого він визначається, тоді як ресурс, хоча й розглядається в контексті свого призначення, але його зв'язок із конкретним користувачем не такий визначений. Так, наприклад, водний ресурс, або водні ресурси, території можуть використовуватися і туристами, і промисловістю, і сільським господарством. Те ж саме відноситься і до лісових ресурсів. Якщо ж говоримо про туристський потенціал території та оцінюємо при цьому його водний компонент, то відразу маємо на увазі саме ті властивості водоймища або річки, які істотні для їхнього туристського використання.

Нарешті, опис потенціалу якого-небудь об'єкта, як правило, припускає й оцінку цього потенціалу порівняно з потенціалом іншого об'єкта.

Таким чином, поняття «*туристський потенціал*» по відношенню до поняття «*туристський ресурс*» виступає як ширше, у деякому розумінні як збірне. Зрозуміло, незважаючи на показані відмінності, обидва ці поняття можна вживати з достатнім ступенем свободи, оскільки контекст усе ж часто дозволяє зрозуміти, який у них вкладається зміст. Проте далі обидва ці поняття вживатимуться не як синоніми, а саме так, як

вони визначені вище.

У таблиці 1 показана трактування вченими терміна «туристський потенціал» в економіці та географії з посиланнями на авторів досліджень.

Таблиця 1
Трактування терміна «туристський потенціал» різними вченими

Автор	Визначення
Ніколаєнко Т. В.	Під туристським (рекреаційним) потенціалом території розуміється вся сукупність природних, культурно-історичних і соціально-економічних передумов для організації туристської (рекреаційної) діяльності на цій території. Під туристським (рекреаційним) потенціалом території розуміється наявність на ній певних унікальних або, принаймні, цікавих не лише для місцевих жителів об'єктів. Хоча це не цілком обов'язкова ознака, а тільки бажаний варіант.
Дроздов А. В.	Туристсько-рекреаційний потенціал – сукупність приурочених до цього - (території) природних та рукотворних тіл і явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристського продукту і здійснення відповідних турів, екскурсій, програм.
Шабаліна Н. В.	Туристично-рекреаційний потенціал – це сукупність туристично-рекреаційних ресурсів, їхніх територіальних поєднань і умов, що сприяють задоволенню потреб населення в туристичній та рекреаційній діяльності.

Автор	Визначення
Ткаченко Т. І., Соколова К. О.	Туристичний потенціал території – це сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм.
Коваль П.Ф., Андрєєва Г.П.	Туристичний потенціал території – ємне, багатоаспектне поняття, що охоплює сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму.
Дащук Ю. Є.	Ресурсний потенціал регіону – інтегрована система взаємозв'язків та властивостей, що характеризується здатністю використовувати природні ресурси, реалізуючи при цьому можливості, через призму умов, які продукують готовність до ведення рекреаційної діяльності, що здійснюється під впливом комплексу засобів для задоволення потреб рекреанта у відпочинку та відновленні.
Кусков А. С., Арсеньєва Е. І., Феоктистова Н. В.	Туристський потенціал – це сукупність природних та історико-культурних об'єктів і явищ, а також соціально-економічних і технологічних передумов для організації туристської діяльності на певній території, причому ця діяльність неодмінно має зводитися до дотримання базових принципів туризму.

Проаналізувавши підходи до визначення «туристський потенціал», можна зробити висновок, що вчені – як географи, так і економісти – переважно дотримуються другої ресурсної концепції, згідно з якою потенціал – це сукупність взаємозв'язаних ресурсів, необхідних для досягнення певної мети.

Узагальнюючи вищесказане, вважаємо коректним таке визначення терміна «туристський потенціал регіону», що об'єднує положення цієї концепції і результуючої концепції: **туристський потенціал регіону** – це наявність у нього можливостей до розвитку туристської індустрії та отримання від її функціонування позитивного соціально-економічного ефекту і підвищення рівня туристської привабливості цього регіону; **туристський потенціал регіону** – це сукупність ресурсів, які перебувають у його розпорядженні з метою організації туристської діяльності.

Основна проблема в дослідженні туристського потенціалу регіону полягає в тому, що всі його елементи функціонують одночасно і в сукупності. Тобто **туристський потенціал** є системою, причому складною і динамічною, оскільки саме взаємозв'язки між окремими елементами потенціалу модифікують вихідні властивості та закономірності їхнього функціонування, сприяючи тим самим переходу потенціалу в новий якісний стан як єдиного цілого, тобто системи вищого порядку.

Наведене твердження дало підставу для визначення: туристський потенціал регіону – це складна, організована, динамічна система, яка формується з безлічі елементів, які перебувають у взаємозв'язку і взаємодії та виконують різні функції в процесі створення й надання туристському продукту необхідної кількості та якості і в терміни, визначені ринком.

Оскільки туристський потенціал регіону є системою, відповідно, йому властиві такі властивості будь-якої системи, як цілісність, емерджентність і подільність елементів. У той же час туристський потенціал має особливі, тільки йому властиві характеристики (рис. 1).

У вітчизняній та зарубіжній літературі, присвяченій проблематиці туристського потенціалу, наводиться велика кількість визначень різних його видів, проте відсутня загальна класифікація за різними ознаками.

Н. В. Святохо запропоновано таку **загальну класифікацію туристського потенціалу** за різними ознаками:

Рис. 1. Системні характеристики туристського потенціалу регіону

1. *За рівнем агрегування оцінки:*

- *сукупний туристський потенціал регіону* – це сукупність ресурсів, які перебувають у його розпорядженні з метою організації туристської діяльності;

- *приватний туристський потенціал* – складова частина сукупного туристського потенціалу регіону. До нього відносяться:

- ✓ економіко-туристський потенціал регіону – це потенційно придатні сили і засоби регіону (матеріальні, природні, трудові та ін. ресурси), необхідні для відтворення туристського продукту на регіональному рівні;

- ✓ соціально-туристський потенціал регіону – сукупність різних соціальних умов, наявних у регіону (тобто умов загальнолюдського громадського життя), які потрібні для здійснення регіональної туристської діяльності. Складається з духовного і морально-психологічного потенціалів:

- духовний туристський потенціал – це духовні якості

населення, що викликають інтерес у туристів;

– морально-психологічний туристський потенціал – це морально-психологічна обстановка, що складається на певний момент у суспільстві та відбиває процес виховання населення регіону в правильному ставленні до туризму як до явища і туриста як його суб'єкта.

2. *За змістом:*

- *економічний туристський потенціал* (ТПТ (е)) – це здатність суб'єктів господарювання й органів управління формувати туристський (рекреаційний) продукт території шляхом використання сукупних ресурсів розвитку території з метою задоволення потреб населення і цільових ринків;

- *технічний туристський потенціал* (ТПТ (т)) – це потенціал території, що стосується можливості притягнути таку кількість туристів, яку можуть дозволити собі прийняти засоби розміщення туристів або в цілому певний регіон з готівковими природними ресурсами, враховуючи допустиме рекреаційне навантаження на цю територію.

3. *У міру реалізації:*

- реальний (досягнутий) туристський потенціал (виявлений і притягнений);

- стратегічний туристський потенціал (виявлений, але не притягнений (вектор розвитку)).

4. *За джерелами формування:*

- туристський потенціал можливостей – сукупність можливостей, що об'єктивно складаються на території регіону і сприяють відтворенню регіонального туристського продукту;

туристський потенціал потреб – визначає міра використання потенціалу можливостей; його джерелом є суб'єктивні потреби туристів у туристському продукті того або іншого виду та якості.

1. За видом навантаження на туристський об'єкт або місцевість:

- загальний туристський пропускний потенціал – це те максимальне навантаження, яке може витримати той або інший туристський об'єкт без серйозного збитку для місцевих ресурсів, негативної дії на враження від поїздки і без виникнення

соціально-економічних проблем у населення;

- екологічний туристський пропускний потенціал – це рівень відвідуваності об'єкта або місцевості, перевищення якого призводить до неприйнятних екологічних наслідків або в результаті дій (чи природних процесів життєдіяльності) самих туристів, або внаслідок функціонування обслуговуючої туризм інфраструктури;

- туристський соціальний пропускний потенціал – це рівень відвідуваності туристського об'єкта або місцевості, перевищення якого спричиняє погіршення вражень від поїздки;

- місцевий туристський соціальний пропускний потенціал – це рівень відвідуваності, перевищення якого призводить до негативних наслідків для місцевої культури і погіршення взаємин місцевого населення з туристами;

- інфраструктурний туристський пропускний потенціал – це кількісні характеристики інфраструктури регіону, що визначають її здатність задовольняти запити туристів (протяжність і густина дорожнього покриття, кількість транспортних засобів на всіх видах транспорту, рівень електрифікації, водопостачання, каналізації, кількість готельних номерів у готелях різного класу і т. д.).

Отже, туристським потенціалом будь-якого об'єкта (або території) називається сукупність пристосованих до цього об'єкта (території) природних та рукотворних тіл і явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій, програм.

Таким чином, поняття «туристський потенціал» відносно поняття «туристський ресурс» виступає як більш широке, у деякому смислі як збірне.

2. Рекреаційні ресурси як компоненти туристсько-рекреаційного потенціалу

Поняття «туристські» і «рекреаційні» ресурси в різних туристичних джерелах трактуються по-різному. Так, наприклад, у «Туристському термінологічному словнику» подано таке

трактування туристських ресурсів: «*Ресурси туристські* – природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, з об'єктами туристичного показу включно, а також інші об'єкти, здатні задовольняти духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їх фізичних сил. Ресурси туристські є доступними для ознайомлення і використання незалежно від форми власності, якщо до того немає законодавчо накладених обмежень. Природні і антропогенні геосистеми, тіла і явища природи, артефакти, які мають комфортні властивості і споживчу вартість для рекреаційної діяльності та можуть бути використані для організації відпочинку й оздоровлення певного контингенту людей у визначений фіксований час за допомогою технології і наявних матеріальних можливостей».

За визначенням О. А. Любіцевої, *туристичні ресурси* – це ті об'єкти природи, історії, культури, поточні події, явища, які можуть бути використані під час створення та реалізації туристичного продукту. *Туристичні ресурси* – це частина туристсько-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена до складу туристичного продукту й підлягає реалізації з туристичною метою. Туристичні ресурси є частково мотиваційною підставою для вибору певного туристичного продукту (за виглядом, напрямом, сезоном та іншими ознаками). Наявність і територіальна локалізація перш за все природних і культурно-історичних ресурсів визначає туристсько-рекреаційну спеціалізацію певних територій.

М. П. Крачило стверджує, що під *туристичними ресурсами* потрібно розуміти поєднання компонентів природи, соціально-економічних умов та культурних цінностей, які виступають як умови задоволення туристських потреб людини. Специфічними (характерними) властивостями туристичних ресурсів є: цілісність, динамічність, ємність, стійкість, надійність, привабливість. Об'єкт туризму для введення його в обіг і експлуатацію передбачає наявність певних територій зі сприятливими для розвитку туристичного господарства туристичними ресурсами. Їх умовно можна назвати своєрідною сировиною для туризму. Туристичне господарство дозволяє включати у всенародне національне використання потенційні природні ресурси, історичні, культурні, архітектурні та інші

визначні місця.

За Законом України «Про туризм», *«туристськими ресурсами України є пропонувані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності».*

Поняття *«рекреаційні ресурси»* ширше за поняття *«туристичні ресурси»*, оскільки вони включають компоненти природи, соціально-економічні умови та культурні цінності як умову задоволення всіх рекреаційних (оздоровчих) потреб людини, у тому числі й лікувальних.

За визначенням М. П. Крачило, *рекреаційні ресурси* – природні і культурно-історичні комплекси та їхні елементи, що сприяють відновленню й розвитку фізичних та духовних сил людини, її працездатності та здоров'я, які за сучасної і перспективної структури рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостей використовуються для прямого та непрямого споживання і виробництва курортних та туристських послуг.

З урахуванням аналізу робіт В. С. Квартальнова, І. В. Зоріна, Л. Г. Лук'янової, А. С. Кускова під *туристсько-рекреаційними ресурсами* розуміють сукупність природних, природно-антропогенних і антропогенних ресурсів туристського регіону, які використовуються або можуть бути використані в індустрії туризму з урахуванням тенденцій їхнього розвитку для задоволення потреб туристів, що змінюються. Територіальні поєднання компонентів туристсько-рекреаційного потенціалу здійснюють вплив на спеціалізацію туристсько-рекреаційних систем і оцінюються з позиції можливості їхнього використання для організації різних туристсько-рекреаційних занять у регіоні.

Для того щоб ресурси використовувалися в рекреаційних цілях, вони повинні володіти атрактивністю, комфортністю, доступністю, вивченістю, екскурсійною значущістю. Цінність ресурсів значною мірою залежить від рекреаційної ємності території, тобто здатності забезпечувати певну кількість відпочиваючих психофізіологічним комфортом і можливостями для рекреаційної діяльності без деградації природного середовища. В. Ф. Данильчук виділяє три типи рекреаційної

ємності: фізичну, екологіч- ну, психологічну.

Туристсько-рекреаційні ресурси мають такі основні властивості:

- привабливість (атрактивність);
- кліматичні умови;
- доступність;
- ступінь вивченості;
- екскурсійна значущість (значущість для показу, видовище);
- пейзажні характеристики;
- соціально-демографічні характеристики;
- потенційний запас, ємність;
- спосіб використання тощо.

Такі ресурси використовуються в оздоровчих, туристських, спортивних і пізнавальних цілях.

Туристсько-рекреаційні ресурси умовно можна поділити на чотири групи:

• *природні* (кліматичні, земляні, бальнеологічні, біологічні, пейзажні, мінеральні, водні, лісові, фауністичні, рекреаційні);

• *природно-антропогенні*:

✓ об'єкти природно-заповідного фонду (природні і біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, пам'ятники природи, ботанічні сади, дендропарки, зоопарки, парки-пам'ятники садово-паркового мистецтва);

✓ штучні водоймища (ставки, водосховища, канали);

✓ антропогенні рельєфи (штучні пляжі, печери);

• *історико-культурні*:

✓ археологічні (кургани, могильники, стоянки, поселення, городища, залишки фортець тощо);

✓ архітектурно-містобудівні (споруди суспільної, промислової, культурної, військової архітектури, архітектурні монументи, скульптурні пам'ятники);

✓ біографо-соціальні (життєві цикли і знакові події в житті відомих осіб (народження, смерть, загибель, життя і діяльність), пам'ятні місцевості, місця, пов'язані з проходженням на них відомих історичних подій);

▪ етнографічні (самобутні обряди та традиції нації, культури

місцевого населення, фольклор, народні промисли);

- *інфраструктурні* (підприємства послуг: розміщення, харчування, транспорту і зв'язку, сфери дозвілля і розваг, туристські підприємства, підприємства торгівлі, рекламно-інформаційні підприємства, навчальні й наукові установи, органи управління та контролю за туристською діяльністю, матеріальне виробництво, що забезпечує безпосередньо потреби рекреації, трудові ресурси рекреаційного господарства).

Через загострення проблеми раціонального використання природних ресурсів і охорони природи за останні роки набула широкого поширення **класифікація за ознакою вичерпаності природних ресурсів**, яку іноді називають екологічною класифікацією. За цією класифікацією всі природні ресурси діляться на такі групи:

- *невичерпні*, до яких відноситься внутрішнє тепло Землі, сонячна радіація, енергія прибою, припливів і відпливів, води, що падає, вітру тощо;

- *вичерпно-поновлювані*: водні ресурси, лікувальні грязі, лікарські рослини, рослинне паливо тощо;

- *вичерпно-непоновлювані*: мінеральна сировина, будівельні матеріали.

Природні рекреаційні ресурси можна класифікувати таким чином:

- за походженням;
- за видами рекреаційного використання;
- за швидкістю вичерпання (швидко вичерпні, поволі вичерпні, невичерпні);
- за можливістю самовідновлення і культивування (відновлювані, відносно відновлювані, невідновлювані);
- за можливістю заповнення;
 - за можливістю заміни одних ресурсів іншими.

Туристсько-рекреаційні ресурси також можна розглядати за такими факторами:

- належністю до певних компонентів природного середовища (кліматичним, водним, лісовим);

- їхнім функціональним призначенням (оздоровчим,

пізнавальним, спортивним);

- ступенем вивченості.

Пропонується поділ ресурсів відпочинку та туризму на:

- прямі;
- непрямі.

Прямі можна визначити як ресурси, які використовують самі туристи (краса ландшафту, лікувально-оздоровчі властивості місцевості, об'єкти пізнання та ін.).

Для освоєння безпосередніх ресурсів, без яких не існує туристської галузі, привертають непрямі ресурси: сировинні, енергетичні, фінансові, матеріальні, трудові тощо. Таким чином цей вид ресурсів – вторинний.

Всесвітня туристська організація запропонувала всі ресурси розділити на сім великих груп:

- ✓ природні багатства;
- ✓ енергетичні багатства;
- ✓ людський чинник (із погляду демографічних даних і аспектів культури);
- ✓ інституційні, політичні, юридичні та адміністративні аспекти;
- ✓ соціальні аспекти, особливості соціальної структури, рівень і традиції у сфері освіти, охорони здоров'я та відпочинку;
- ✓ різні блага й послуги, транспорт, зв'язок, інфраструктура сфери відпочинку та розваг;
- ✓ економічна й фінансова діяльність.

Україна має великі рекреаційні ресурси, до яких належать географічні об'єкти, що використовуються чи можуть бути використані для відпочинку, туризму, лікування, оздоровлення населення. Рекреаційні ресурси поділяють на природні та соціально-економічні. Природні рекреаційні ресурси – це природні умови, об'єкти, явища, які сприяють рекреації – відновленню духовних і фізичних сил, витрачених під час праці, навчання, творчості. До соціально-економічних рекреаційних ресурсів належать культурні об'єкти, пам'ятки архітектури, історії, археологічні стоянки, етнографічні музеї, місця, пов'язані із життям, перебуванням видатних учених, письменників, акторів, політичних діячів, викладачів, робітників тощо.

3. Природні та суспільно-історичні рекреаційно-туристські ресурси

Рекреаційно-туристські ресурси – об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціально-економічного походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення і впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їхню спеціалізацію та економічну ефективність; сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів і їхніх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини та при сучасній і перспективній структурі рекреаційних потреб та техніко-економічних можливостях використовуються для прямого й опосередкованого споживання, надання рекреаційно-туристських та курортно-лікувальних послуг.

Природно-географічні рекреаційно-туристські ресурси (РТР) – об'єкти та явища натурального походження, залучені до сфери рекреації та туризму. Їхній життєвий цикл може бути надтривалий, тривалий, короткочасний, епізодичний; у просторі вони можуть бути космополітичні, зональні, азональні, дискретні, континуальні; за значенням – традиційні, ексклюзивні, рідкісні, унікальні; за конфігурацією – площинні, лінійні, точкові.

До складу природних РТР входять ландшафти, компоненти природи, які використовуються у сфері рекреації та туризму (геологічні, орографічні, гідрологічні, кліматичні, ґрунтово-рослинні, фауністичні).

Природно-антропогенні РТР – геосистеми, до складу яких входять як природні, так і антропогенні об'єкти, що використовуються в туристсько-рекреаційному господарстві.

До їхнього складу входять національні природні парки, біосферні та природні заповідники, заказники, пам'ятки природи, регіональні ландшафтні парки, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, лісо-, гідро-, зоологічні, дендро-, лукопарки, печерні міста.

Суспільно-історичні РТР – об'єкти і явища антропогенного (соціально-економічного, суспільно-історичного) походження, залучені до сфери рекреації та туризму. На відміну від

природних РТР, у більшості випадків об'єктивно мають значно менший життєвий цикл, у т. ч. і за ознакою «автентичність». Статус суспільно-історичних РТР та їхня життєздатність суттєво залежать від соціально-політичної ситуації, ці ресурси чутливі до туристсько-рекреаційної політики держави.

До складу суспільно-історичних РТР входять архітектурно-історичні, біосоціальні, подієві РТР. Кожна із цих складових має свою специфіку, свій ексклюзивний пізнавальний потенціал, свою методику дослідження.

Основні позиції методики дослідження суспільно-історичних РТР:

- 1) окреслення об'єкта дослідження, вибір основних «векторів дотику»;
- 2) розробка відповідних матриць;
- 3) застосування комп'ютера для обробки отриманої статистичної інформації, створення математико-картографічних моделей складових суспільно-історичних РТР.

Пам'ятки історії та культури мають характеризуватися на карті за такими ознаками:

- 1) «матеріальністю» (чи втілена пам'ятка в матеріальний об'єкт);
- 2) ступенем збереженості;
- 3) формою, призначенням і використанням;
- 4) хронологією;
- 5) значенням (цінністю).

Крім того, окремі види пам'яток можуть характеризуватися за іншими ознаками:

- 1) зв'язком з історичними подіями та з життям окремих видатних осіб;
- 2) будівельним матеріалом (для капітальних будівель);
- 3) наявністю укріплень та їхнім типом (для комплексів споруд і, зокрема, для стародавніх або зниклих населених місць);
- 4) наявністю капітальних житлових будівель (для населених місць);
- 5) соціально-економічними (для населених місць);
- 6) конфесійною належністю (для сакральних та поховальних споруд, а також для історичних подій у релігійному житті);
- 7) типом історичної події (для пам'ятників і пам'ятних

місць);

8) родом діяльності особи (для пам'ятних місць);

9) архітектурним стилем.

Пам'яткою архітектури є будь-який твір архітектурно-будівельної діяльності людини, який становить для суспільства історичну, наукову, мистецьку або іншу культурну цінність. Розуміння сутності пам'ятки архітектури, усвідомлення її суспільної значущості є важливою передумовою вирішення комплексу питань, пов'язаних з її охороною, реставрацією, використанням. Історична цінність пам'яток архітектури полягає передусім в їхній пізнавальній ролі як джерел історичної інформації. Пам'ятки архітектури своїми формами, «ритмами», образами здатні відображати матеріальне й духовне життя суспільства певного історичного періоду: суспільний устрій, рівень розвитку економіки, науково-технічний актуал, світогляд, культуру, побут, традиції населення.

До складу архітектурно-історичних РТР входять шість основних типів архітектурно-містобудівних споруд (споруди громадської, промислової, військової, культової архітектури, садово-паркового мистецтва, архітектурні монументи та скульптурні пам'ятники).

Біосоціальні рекреаційно-туристські ресурси (БРТР) – специфічна складова рекреаційно-туристських ресурсів, яка об'єднує культурно-історичні та інші об'єкти, пов'язані з певним життєвим циклом (епізодом) тієї чи іншої видатної особи (народження, діяльність, перебування, смерть (загибель), поховання).

Структура БРТР включає 5 складових: «народились», «діяли», «перебували», «загинули», «поховані (перепоховані)».

Події рекреаційно-туристські ресурси (ПРТР) – найсуттєвіші прояви соціального та природного руху, знакові події в історії певної території (держава, регіон, місто). *Події РТР* – специфічний вид інформаційних ресурсів, які можуть віддзеркалюватись у меморіальному літописі відповідної території.

ПРТР в окремих випадках можуть дублювати інші ресурси (біосоціальні, архітектурно-історичні, природно-антропогенні та ін.), що є певним проявом статистичної некоректності.

До складу подієвих РТР входять 5 складових: політичні, військові, культурні, економічні, екологічні події.

Трансресурсні об'єкти. До *трансресурсних (наскрізних) об'єктів* відносяться, в першу чергу, гомогенні та парарекреаційні РТР. Останні можуть частково або повністю належати до будь-якого з ресурсних угруповань, входити до будь-якої з ресурсних груп – природних (у т. ч. природно-антропогенних), суспільно-історичних (архітектурно-історичних, біосоціальних, подієвих), супер- точки-туру.

Гомогенні рекреаційно-туристські ресурси – соціальні та природні об'єкти, явища, події, походження яких тісно пов'язане як із територією України (де вони розташовані або відбувались), так і з територією тієї зарубіжної країни, в межах якої цей об'єкт, явище, подія первісно виникли. У певному розумінні слова гомогенні РТР – ресурси «подвійного громадянства», ресурси-біпатриди. В Україні виявлено понад 500 таких об'єктів, і їхній список дедалі поповнюється новими назвами. Деякі з них мають світове та європейське значення й унікальний історико-інформаційний, духовно-естетичний, інтернаціональний потенціал (актуал). Іншими словами, гомогенні РТР – специфічні духовно- та матеріально-історичні «комунікації», призначення яких – єднати культури, народи, держави. У той же час у цьому секторі ресурсно-рекреаційного поля є невирішена та болюча проблема – проблема реституції.

Окремий інтерес викликає вивчення гомогенних РТР історичних міст України і, зокрема, її столиці. Спроба такого вивчення дала змогу провести попередню **класифікацію** (групи гомогенних РТР Києва наведено в порядку зменшення значимості останніх):

- 1) поховання видатних іноземців;
- 2) архітектурні пам'ятки, створені іноземцями:
 - а) архітектурні споруди, що збереглися;
 - б) зниклі архітектурні споруди;
 - в) дипломатичні представництва;
 - г) заклади і підприємства, які називаються іменами видатних іноземців, міст-побратимів (наприклад, готель «Братислава»);
- 3) пам'ятники, споруджені на честь:
 - а) історичних подій;

- б) видатних іноземців;
- в) міст-побратимів;
- 4) меморіальні дошки, відкриті на честь:
 - а) видатних іноземців;
 - б) видатних подій в історії зарубіжних країн;
- 5) відвідання України видатними діячами зарубіжних

держав:

- а) державними діячами;
- б) видатними правозахисниками;
- в) видатними діячами мистецтва, науки, культури;
- б) вулиці міста, що мають назви:
 - а) видатних іноземців;
 - б) видатних подій в історії зарубіжних країн;
 - в) міст-побратимів.

Парарекреаційні ресурси (ПР) – об’єкти, явища природного, природно-антропогенного, суспільно-історичного, біосоціального, подієвого походження, які ні юридично, ні фактично не залучені до туристської індустрії, але характеризуються певним пізнавально-туристським потенціалом (зруйновані або перепрофільовані сакральні споруди, історичні кладовища або окремі поховання, цікаві явища природи, історичні комунікації, окремі інженерні споруди або їхні елементи, суспільні події тощо). І хоча «акцент» на цю групу ресурсів відсутній у науковій рекреаційно-географічній літературі, саме вони описані у Л. А. Проценко як пам’ятки, знищені в Києві у ХХ ст. Систематизовані дані щодо цієї групи ресурсів відсутні. Найбільш суттєвими для розвитку туризму є такі групи ПР:

1. Некрополі та некрокомплекси.

До цієї групи можна віднести склеп на території Видубицького монастиря в Києві, де похований основоположник вчення про формування річкових русел М. С. Лелявський та ін., австрійські поховання на території Івано-Франківської, Закарпатської та інших областей, готвейське та ін.

2. Сакральні споруди в межах населених пунктів (у т. ч. затоплені в акваторії Дніпра та інших річок).

3. Об’єкти промислової, військової архітектури.

4. Природні (ботанічні, геологічні, гідрологічні та ін.) об’єкти.

5. Пам'ятки монументального мистецтва (політичним, громадським, військовим та іншим діячам, монархам).

Монументальне мистецтво об'єднує архітектурні та скульптурні монументи й пам'ятники на площах і вулицях, настінні розписи в екстер'єрах та інтер'єрах громадських споруд.

6. Зразки бойової техніки (вітчизняної та іноземної) часів Великої вітчизняної війни (канадський танк знайдений в Черкаській області).

7. Археологічні об'єкти шельфу та суходолу.

8. Інженерні (технічні) споруди.

9. Закриті установи або установи з обмеженим доступом (у т. ч. наявні в них музеї, експозиції, виставки) (наприклад, у музеї Національного медуніверситету ім. О. О. Богомольця зберігається серце та мозок видатного українського письменника В. Г. Короленка).

10. Приватні колекції.

Приватні колекції – найбільш «тіньовий», а точніше, найбільш прихований сегмент туристсько-рекреаційних ресурсів. Ця ніша практично не задіяна в туристсько-рекреаційній та екскурсійній сфері, хоча саме ресурси приватних колекцій містять значний ексклюзивний пізнавальний потенціал. Широко відомі приватні колекції Б. І. та В. Н. Ханенків, І. С. Зільберштейна, сучасна колекція киянина С. Платонова, безкоштовно передана державі, та інших, які з часом склали основу всесвітньо відомих музеїв і виставкових центрів.

11. Об'єкти громадської архітектури, які пов'язані з іменами видатних людей, але не залучені до туристського господарства (наприклад, маєток в с. Печера Тульчинського району Вінницької області, пов'язаний з іменем В. В. Городецького, залишки обсерваторії імені Ю. Пілсудського на г. Піп-Іван в Івано-Франківській області).

12. Цікаві та неординарні події тощо.

У цьому зв'язку нагадаємо про трагічну і дивну подію, яка відбулась 22 травня 1919 р. в Житомирі, коли загинув солдат Богунського полку Іван Мінич.

Суперточка-тур – точкова територія, що поєднує унікальні природні та суспільні ресурси, займає домінуючу висоту і характеризується суттєвою соціально-історичною значимістю

подій, що відбувались (відбуваються) в її межах або в межах простору, що візуально сприймається з неї. Цьому простору притаманне, як правило, високе пейзажне різноманіття та поєднання природних компонентів, атрактивність ландшафту.

Відмінність територіально-рекреаційного комплексу типу «суперточка-тур» від традиційної оглядової точки полягає в наявності потужного суспільно-історичного та природного актуалу – квінтесенції рекреаційно-туристських ресурсів, які є знаковими для певної країни, її народу.

На території України є ряд об'єктів, що становлять синтез саме таких ресурсів та за своїми характеристиками і значенням відповідають рівню (або наближаються до нього) об'єктів «суперточка-тур»:

❖ Миколаївська церква (XVII–XIX ст.) Святогірської Святоуспенської лаври на Святих горах (гори Артема) (м. Святогірськ, Донецька область);

❖ гора Говерла (2061 м) (Закарпатська, Івано-Франківська області); Києво-Печерський історико-культурний заповідник (дзвіниця Успенського собору – Велика лаврська дзвіниця) (висота 96,5 м) (м. Київ);

❖ Свято-Успенська Почаївська лавра XVI–XVII ст. (16 храмів), Почаївська гора (висота 75 м) (м. Почаїв, Тернопільська область); Історико-культурний заповідник «Могила Т. Г. Шевченка» на Тарасовій (Чернечій) горі (відкрито в 1925 р.) (м. Канів, Черкаська область).

Об'єкти рангу суперточка-тур характеризуються не тільки унікальною історико-культурною цінністю (що наближає їх до об'єктів Всесвітнього надбання, якщо вони не відносяться до останнього), а й домінуючим положенням у межах навколишнього простору, тобто визначними формами рельєфу, які самі можуть виступати як орографічні рекреаційні ресурси.

Варто зазначити, що виділення гомогенних і парарекреаційних ресурсів підсилює усвідомлення ексклюзивності цих груп, стимулює пізнавальний інтерес до них, примушує сприймати ці об'єкти менш заангажовано, більш емоційно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2009. 400 с.
2. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. К. : Київський університет, 2001. 395 с.
3. Кусков А. С. Туристское ресурсоведение : учеб. пособ. М. : Изд. центр «Академия», 2008. 208 с.
4. Горин Г.В. Рекреаційно-туристичний потенціал Західного регіону України у контексті транскордонного співробітництва. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 2(106).
5. Ткаченко Т.І., Соколова К.О. Теоретичні аспекти формування туристичного потенціалу підприємств. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія «Економіка». 2011. Вип.1. С. 107–112.
6. Яковчук О.В. Оцінка туристичного потенціалу України. *Географія та туризм : науковий збірник / ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін. Київ : Альтпрес, 2010. Вип. 10. С. 57–65.*
7. Дашук Ю.Є. Рекреаційний потенціал регіону як об'єкт наукових досліджень. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. Економічні науки. 2012. Вип. 126.

ТЕМА 2. РАЙОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ

1. Методи оцінки та аналізу туристсько-рекреаційного потенціалу території.
2. Рекреаційне районування території України.
3. Роль аналізу та оцінки потенціалу туристських територій у регіональних програмах розвитку туризму.

1. Методи оцінки та аналізу туристсько-рекреаційного потенціалу території.

Рекреаційні ресурси визначаються на основі якісних і кількісних показників. Під час **кількісної оцінки** важливим питанням є розробка оцінних шкал, хоча не всі дослідники цієї проблеми поділяють такий підхід до оцінки рекреаційних ресурсів. Найбільш використовуваними є шкали із 3–7 ступенів, де найсприятливіші умови оцінюються найбільшим балом. З метою уніфікації оцінки й виключення суб'єктивного підходу варто брати принаймні суму трьох попередньо певних цифрових показників і вже на основі їхнього середнього значення здійснювати бальну оцінку.

Для оцінки використовується також **словесна й цінова оцінка** ресурсів.

Оцінка та аналіз рекреаційних ресурсів можуть здійснюватися на основі таких **методів**: нормативно-індексного, балансового, графічного, картографічного, бальної оцінки, експертного, порівняльно-географічного, статистичних та математико-статистичних (граничного аналізу, кореляційного, факторного, регресійного, потенціалів, просторових дифузій, методу Беррі, латентно-структурного та ін.), моделювання тощо.

Більш докладна характеристика основних методів оцінки:

1. Основним методом є **описовий**, або простий **опис**.

Під описом розуміється впорядкована характеристика території, а також теоретичне узагальнення отриманого матеріалу, тобто систематизація, пояснення й побудова теорії. Опис становить основу досліджень, тому що всі комплексні характеристики ресурсного потенціалу туристських районів

становлять результат опису, підкріплений оцінними діями.

2. Для обробки зібраного матеріалу найчастіше використовують *методи класифікації й типології*. Класифікація й типологія – два родинних поняття.

Під *класифікацією* розуміється угруповання досліджуваних об'єктів за кількісними ознаками, під *типологією* – угруповання об'єктів за якісними ознаками. Часто зустрічається думка, що типологія відрізняється від класифікації кількістю ознак. Так, класифікація проводиться за однією конкретною ознакою, а типологія – за їхньою сукупністю. Розрізняють два підходи до типологічного вивчення об'єктів. В основі першого підходу лежить узагальнення характерних властивостей і ознак об'єктів та предметів, явищ цієї безлічі, в основі другого – детальне вивчення одного або декількох об'єктів, які потім вибираються як еталони за виділеними істотними властивостями.

3. До *методів систематизації інформації* відносять таксономію і районування.

Таксономія визначається як особливий вид систематизації, що полягає в розподілі території на порівняльні, ієрархічно супідрядні територіальні одиниці (таксони), які пов'язані тією або іншою спільністю властивостей, ознак і завдяки цьому можуть бути віднесені до певної таксономічної категорії.

Районування є універсальним методом упорядкування й систематизації територіальних систем, що є одним з основних методів, тому що оцінка туристських ресурсів найчастіше проводиться відповідно до окремих туристських регіонів. Існує безліч способів районування, основні з яких картографічний, статистичний, математичний, комплексний.

4. З *методів емпіричних досліджень* найчастіше використовується *метод порівняння*. Порівняння дозволяє встановити подібність і розходження предметів та явищ дійсності. Для того щоб порівняння було плідним, воно повинне задовольняти трьома вимогам:

- по-перше, рівнятися мають лише такі явища, між якими може існувати певна об'єктивна спільність;

- по-друге, для пізнання об'єктів їхнє порівняння має здійснюватися за найбільш важливими, істотними (у плані

конкретного пізнавального завдання) ознаками;

– по-третє, порівнювати можна тільки одномасштабні об'єкти або регіони.

5. Для дослідження складних об'єктів, що розвиваються, **застосовується історичний (історико-географічний) метод**, що використовують там, де предметом дослідження стає історія об'єкта. Історичний метод дозволяє досліджувати виникнення, формування й розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявити внутрішні та зовнішні зв'язки, закономірності й протиріччя.

6. **Картографічний метод** пов'язаний з використанням фахівцями-практиками, учнями й туристами карти як найважливішого та часом єдиного джерела інформації про туристські ресурси досліджуваного й оцінюваного регіону. Карта являє собою зменшене та узагальнене зображення території – своєрідну модель реальної території.

Застосовують такі методи використання карт:

візуальний аналіз карт для виявлення закономірностей розміщення географічних об'єктів та аналізу факторів територіальної диференціації туристської діяльності;

✓ вимір за картами відстаней, площ, висот, щільності явищ, процесів і об'єктів, аналіз і типологія систем розселення;

✓ графічний аналіз карт для виявлення просторових закономірностей зміни соціально-економічних явищ і процесів;

✓ статистичний аналіз карт, використовується для зіставлення природних і соціально-економічних явищ;

✓ перетворення карт для кращого відображення тих або інших явищ і процесів дійсності;

✓ математико-статистичний аналіз карт для виявлення кількісних залежностей і взаємозв'язків соціально- економічних та туристських систем.

7. Широке застосування знаходять **кількісні методи**, за допомогою яких можна:

– давати кількісну характеристику досліджуваних явищ;

– аналізувати природні й соціально-економічні фактори диференціації території;

– виявляти статистичні взаємозв'язки між об'єктами та

явищами;

- вивчати динаміку систем туризму на різних історичних етапах їхнього розвитку;

- розробляти узагальнювальні показники функціонування туристської сфери й основні методи та прийоми класифікації й типології;

- виявляти просторово-тимчасові закономірності;

- науково обґрунтовувати варіанти розвитку туризму та ін.

8. Для виявлення й кількісної оцінки статистичних залежностей застосовуються такі **методи статистичного аналізу**:

- ✓ дисперсійний – виявлення впливу одного або де- кількох факторних ознак на результативну ознаку за невеликої кількості спостережень;

- ✓ кореляційний – з'ясування форми й ступеня взаємозв'язку між ознаками досліджуваного об'єкта;

- ✓ регресійний – визначення ступеня роздільного та спільного впливу факторів на основну ознаку й кількісну оцінку цього впливу на основі різних критеріїв;

- ✓ коваріаційний – включає елементи дисперсійного та регресійного аналізу й використовується для вивчення лінійного зв'язку двох змінних та більше за окремими групами даних й оцінкою значимості розходжень між ними всередині цих груп.

9. **Балансовий метод** є одним з основних різновидів кількісних методів і являє собою сукупність математичних прийомів, що дозволяють досліджувати процеси функціонування та розвитку складних туристських систем. Цей метод заснований на кількісному зіставленні взаємозалежних показників соціально-економічної й туристської діяльності, насамперед виробництва та споживання. Найчастіше зустрічаються баланси трудових ресурсів, доходів і витрат населення, туристський, паливно-енергетичний, міжгалузевий та міжрайонний.

10. **Методи системного аналізу** одержали широке поширення останнім часом, що значною мірою обумовлено розвитком інформаційних технологій, які забезпечують швидке рішення й аналіз складних математичних завдань. Під **системним аналізом** розуміють сукупність прийомів та методів для

вивчення складних систем, що становлять собою сукупність елементів, що взаємодіють між собою. Взаємодія елементів системи характеризується прямими і зворотними зв'язками. Сутність системного аналізу полягає в тому, щоб виявити ці зв'язки та встановити їхній вплив на поведінку всієї системи в цілому.

Саме системний аналіз є основою для інтегральної оцінки туристського потенціалу територій.

11. Особливої уваги заслуговує **метод моделювання**. Модель являє собою точну матеріальну копію досліджуваного об'єкта, який у процесі дослідження заміщає об'єкт-оригінал так, що його безпосереднє вивчення дає нові знання про досліджуваний об'єкт. Відповідно до такого визначення моделювання являє собою процес побудови, вивчення й застосування моделей. Отже, процес моделювання містить у собі три елементи: суб'єкт (дослідник), об'єкт дослідження та модель, яка опосередковує відносини суб'єкта й об'єкта.

Математико-географічне моделювання – метод формалізації географічних уявлень на основі створення логіко-математичних моделей, що відбивають кількісні відношення реальних географічних об'єктів.

Моделі виконують такі функції:

- ❖ психологічну (можливість вивчення тих явищ, які важко досліджувати іншими методами);
- ❖ збірну (визначення необхідної інформації, її збір та систематизація);
- ❖ логічну (виявлення й пояснення механізму розвитку конкретного явища);
- ❖ систематизувальну (розгляд дійсності як сукупності взаємозалежних систем);
- ❖ конструктивну (створення теорій і пізнання законів);
- ❖ пізнавальну (сприяння в поширенні наукових ідей).

Незважаючи на цінність методу моделювання, можливості його застосування поки досить обмежені, що пояснюється, у першу чергу, динамічністю й невідчутністю туристських явищ і процесів, а також складністю моделювання туристських ресурсів і систем.

2. Рекреаційне районування території України.

Районування – наукова процедура, пов’язана з вивченням процесу районоутворення. Районування базується на строгій теорії і методології. Рекреаційне районування – вид приватного, галузевого районування, що відображає тільки один аспект, який може бути адекватно описаний на фундаментальній основі. Освоєння окремих територій під цілі рекреації – скромна частина загального процесу формування простору соціокультурного середовища (СКС). Основою коректного розуміння процесів рекреаційного районоутворення та його районування служить відповідний адекватний опис процесів соціокультурного освоєння територій.

Рекреаційне районування – це розподіл території на певні таксономічні одиниці, які відрізняються спеціалізацією рекреаційного обслуговування, структурою рекреаційних ресурсів, напрямів їхнього освоєння й охорони.

Рекреаційне районування – поділ території за принципом однорідності ознак, характером рекреаційного використання. Головними ознаками рекреаційного районування є рівень рекреаційної освоєності території і структура рекреаційних функцій (лікувальної, оздоровчої, туристської, екскурсійної).

Метод районування дуже популярний в географії (наприклад, адміністративне, економічне, демографічне, екологічне районування тощо).

Під час здійснення районування необхідно спиратися на загальногеографічні принципи районування:

1) конструктивність – визначається чітко поставленою під час районування метою: для чого ми це робимо. Основна мета рекреаційного районування – аналіз сучасного стану внутрішнього українського туристського ринку;

2) багатоаспектність – під час здійснення районування використовують не одну, а декілька районоутворювальних ознак. Це дає можливість проведення комплексного аналізу території. Такий підхід називається комплексним або системним. Багатоаспектність (комплексність оцінки) обумовлена різноманітністю видів туризму, що входять у туристську галузь;

3) об'єктивність – тобто відображення реальної сучасної ситуації, що склалася на території. Тому в основу мають бути покладені сучасні районоутворювальні ознаки, які спираються на конкретні числові (статистичні) показники;

4) ієрархічність – поділ від великого до малого. Ієрархічність дозволяє ділити територію на зони, підзони, райони й підрайони, що перебувають у чіткому взаємозв'язку та підпорядкуванні.

Зараз існує гостра необхідність у серйозному аналізі внутрішнього туристського ринку України. Одним з основоположних інструментів такого аналізу є рекреаційне районування України.

Питаннями рекреаційного районування України географи почали займатися ще в 60-х рр. ХХ сторіччя. Первинне районування було вузькоспеціалізоване та стосувалося конкретних туристських напрямів (субгалузей туризму): санаторно-курортної галузі, спортивного туризму тощо. Галузевий підхід визначав вибір районоутворювальних ознак.

У 1970-х рр. географами школи В. С. Преображенського було зроблено спробу першого комплексного районування туризму в СРСР у цілому. За районоутворювальні ознаки було взято: функціональну структуру, ступінь рекреаційної освоєності, ступінь відвертості регіону і перспективність території. Ці ж районоутворювальні ознаки застосовувалися та під час подальших районувань, зроблених у радянський період, необхідність у яких виникала у зв'язку з тим, що тільки одна ознака – функціональна структура – була консервативною, а три останні мінялися з часом. Тому кожне районування відображало лише певний період у розвитку вітчизняного туризму. Україну було виділено в окремий рекреаційний район (показник виділявся за територіальною концентрацією підприємств відпочинку). Україну було поділено на чотири зони: Кримська, Одеська, Азово-Прибережна і Дніпро-Дністровська.

На це районування спираються і М. С. Мироненко, І. Т. Твердохлебов, які вказують на те, що поняття рекреаційного району в рекреаційній географії як суспільній науці базується на теорії територіального поділу праці – складовій теорії суспільного поділу праці. Тому рекреаційно-туристський район –

категорія соціально-економічна, він трактується як просторова система обслуговування рекреантів. До нього відноситься територія, в межах якої рекреаційно-туристська діяльність розвинута настільки, що виступає як галузь спеціалізації. М. С. Мироненко і І. Т. Твердохлебов виділяють такі таксони рекреаційного районування: зона (регіон), район (макрорайон), підрайон (мезорайон), мікрорайон, рекреаційний пункт.

Під час переходу до ринкових стосунків недосконалість районоутворювальних ознак виявилася найвиразніше, тому було зроблено нове районування стосовно території України з новими підходами до набору районоутворювальних ознак.

При новому районуванні враховувалися як вибрані раніше районоутворювальні ознаки, так і основні чинники розвитку туризму. В результаті територію України було поділено на такі рекреаційні зони і райони:

- 1) Кримський рекреаційний регіон;
- 2) Чорноморсько-Азовський (прибережна частина Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей);
- 3) Карпатський (Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська області);
- Придніпровський (південна частина Київської, Черкаська, Кіровоградська, Полтавська, Дніпропетровська, північні частини Запорізької і Херсонської областей);
- 4) Подільський (Тернопільська, Хмельницька, північні частини Одеської і Миколаївської областей);
- 5) Донецький (частина Донецької і Луганської областей);
- 6) Слобожанський (Харківська, Сумська області);
- 7) Поліський (Чернігівська, північні частини Житомирської і Київської областей, частина Волинської).

Районоутворювальні ознаки:

- функціональна структура. У чистому вигляді поняття «монофункціональна територія» не існує, оскільки практично в кожному суб'єкті України тією чи іншою мірою можуть бути розвинені всі основні види туризму. Потрібно встановити, з якого моменту ту або іншу туристську спеціалізацію можна віднести до провідної;

- ступінь рекреаційної освоєності. Це ознака, в якій не було встановлено граничних нормативів віднесення території до розвинених, середньо- і слабозвинених районів;

- ступінь відвертості рекреаційних територій не може застосовуватися зараз, оскільки відсутні статистичні дані про українських туристів, що приїжджають у певний регіон з інших суб'єктів України. Існує статистика тільки кількості українських та іноземних туристів, які відвідують українські регіони. Вважається, що цю ознаку варто замінити на співвідношення в'їзного і внутрішнього туризму в регіонах;

- тлумачення «перспективності» території, яке було під час планового господарства, не відповідає умовам розвитку туризму в ринкових стосунках. В умовах ринку поняття перспективності території є комплексним і визначається такими параметрами:

- 1) безпека території (політична стабільність, екологічне благополуччя);

- 2) багатство і різноманітність рекреаційних ресурсів;

- 3) унікальність рекреаційного потенціалу;

- 4) ступінь популярності на вітчизняному та світовому туристських ринках;

- 5) відповідність регіональних можливостей розвитку туризму тенденціям світового туристського ринку;

- 6) рівень розвитку інфраструктури;

- 7) економічний стан регіону;

- 8) зацікавленість у розвитку туризму з боку місцевої адміністрації (міське законодавство, що підтримує туризм, лобіювання розвитку туризму в регіоні на федеральному рівні);

- 9) забезпеченість населення установами відпочинку;

- 10) забезпеченість території туристськими кадрами (ступінь зайнятості населення в туристській індустрії, кількість навчальних закладів туристського профілю та відповідність спеціалізації в них основним напрямам туризму в регіоні).

За схемою розміщення регіональних рекреаційних систем, запропонованою І. Д. Родічкіним (1978), територію України поділено на 9 регіональних рекреаційних систем (Київсько-Дніпровська, Волинська, Сіверсько-Донецька, Придніпровська, Приазовська, Одесько-Чорноморська, Дністрівсько-Бузька,

Карпатська, Кримська).

І. І. Пірожник (1985) запропонував схему, в якій **основними ознаками виділення рекреаційно-туристських районів** є:

- характер рекреаційної спеціалізації та рівень освоєності району;
- наявність рекреаційно-туристських ресурсів і їхні територіальні сполучення;
- наявність територій рекреаційно-туристського призначення та їхня роль у загальній структурі землекористування;
- транспортно-географічне положення й доступність рекреаційно-туристського району;
- географія рекреаційних потоків та їхня інтенсивність;
- виробничі й економічні зв'язки рекреаційно-туристських підприємств з іншими галузями;
- наявність регіонального центру з розвинутою соціальною інфраструктурою.

На території України І. І. Пірожник виділив 2 рекреаційних райони (Дніпровсько-Дністровський і Південний) та 6 підрайонів (Київсько-Дніпровський, Харківсько-Донецький, Карпатський, Кримський, Одеський, Азовський).

У 1985 р. Ю. Р. Шеляг-Сосонко і М. П. Жижин запропонували зонування території України за ступенем трансформації природної рослинності в результаті рекреаційних навантажень. За основні показники автори взяли ступінь, спрямованість та розміри площ зміненої рослинності, за основні одиниці зонування – район, групу районів, область.

В основу **виділення туристських районів** М. П. Крачило (1987) було покладено такі критерії:

- ✓ територіальна структура сучасного стану організації туризму;
- ✓ питома вага зайнятих у туристському господарстві від загальної кількості працюючого населення;
- ✓ характер зв'язків туристського обслуговування з іншими галузями народного господарства;
- ✓ рівень розвитку туристської індустрії;
- ✓ наявність туристських ресурсів;

- ✓ економіко-географічне положення, яке визначає значною мірою вибір населенням району рекреації;
- ✓ сучасні та перспективні потреби населення в туристських послугах.

За цим районуванням у межах 2 зон на території України було виділено 5 туристських районів: Кримський, Одеський, Азовський (складають Кримсько-Одесько-Азовський туристський регіон), Дніпровсько-Дністровський, Карпатський. Усього М. П. Крачило пропонує виділити сім таксонів туристського районування: зона, регіон, район, вузол, комплекс, центр, підприємство.

Пізніше було обґрунтовано інші варіанти рекреаційно-географічного районування України: рекреаційно-кліматичне районування території України, запропоноване науковцями географічного факультету КДУ в 1989 р., включало 6 районів: Західний, Центральний, Східний, Південний, Кримський та Закарпатський.

Використовувалось також рекреаційне районування, яке містило 4 рекреаційні регіони (Карпатський, Кримський, Дніпровсько-Дністровський, Азово-Чорноморський), 8 рекреаційних районів (Одеський, Приазовський, Феодосійський, Ялтинський, Євпаторійський, Придніпровський, Донецький, Придністровський), 7 рекреаційних підрайонів (Судацький, Євпаторійський, Феодосійський, Чорноморський кримський, Алустинський, Ялтинський, Роздольненський).

У цьому районуванні найвищою **таксономічною одиницею** виступає **рекреаційний регіон**, який становить собою туристсько-рекреаційну систему (ТРС), куди входять підсистеми тривалого і короткочасного відпочинку, санаторно-курортного лікування і туризму, а також підсистеми управління, обслуговування, транспорту, переважно в межах економічного району. Характеризується територіальним поєднанням географічних та бальнеологічних ознак, факторів, які включають рекреаційні ландшафти і території поширення лікувальних та туристських ресурсів, а також транспортні зв'язки з районами концентрації населення. Пересічна ємність рекреаційного регіону складає від 1,5 до 2,0 млн. рекреантів у літні місяці.

Рекреаційний район – частина рекреаційного регіону, що

включає курорти однакового профілю, зони відпочинку та центри туризму в межах територіального поєднання географічних рис і факторів, а також відповідних рекреаційних та ін. споріднених ресурсів. Охоплює декілька адміністративних районів, з'єднаних транспортною мережею з центром рекреаційного району.

Рекреаційний підрайон – частина рекреаційного району, що включає один або кілька курортів однакового профілю із зонами відпочинку й центрами туризму в межах адміністративного району.

Таке рекреаційне районування представлене, зокрема, в Українській географічній енциклопедії.

Найширше за змістом комплексне рекреаційне районування наводить О. І. Шаблій, спираючись на наявні рекреаційні ресурси, потоки рекреантів, що існують, та матеріально-технічну базу. Виділяються 4 рекреаційні зони: Чорноморсько-Азовська, Західно-Українська, Центральньо-Українська, Поліська. Рекреаційний регіон характеризується ним за спільністю природних, історико-культурних і соціально-економічних ресурсів, певними інфраструктурними взаємозв'язками й іншими чинниками. У межах зон він виділяє 9 рекреаційних регіонів: Кримський, Західно-Причорноморський, Східно-Причорноморський, Карпатський, Розтоцько-Опільський, Придніпровський, Придністровський, Подільський, Донецький; а також два райони: Закарпатський (у межах Поліської) і Бердянський (у межах Східно-Причорноморського регіону).

Як бачимо, однозначної підпорядкованості в таксономічних одиницях часто-густо не спостерігається: ланцюг (знизу вгору) «рекреаційне підприємство – пункт – мікро- район – підрайон – район – зона» не завжди має такий вигляд і на практиці не завжди має повний розвиток. Так, рекреаційний регіон у різних роботах подавався або як останній (найбільший) рекреаційний таксон, або як одна з проміжних ланок таксонометричного рекреаційного ланцюга. Мали місце також і різні характеристики, за якими виділяються рекреаційні регіони: допустима кількість відпочиваючих, кількість наявних місць, межі природних територій, адміністративні межі, розміри і т. ін. Усе це стверджує думку про те, що будь-яке районування не є абсолютним та закінченим. Процеси освоєння нових районів і зміни в

староосвоєних районах, а також деякі динамічні фактори (геополітична обстановка, мода, кон'юнктура, соціально-культурні зміни тощо), безумовно, ведуть до перебудови рекреаційних мереж.

За період із 1990 по 1998 р. варіанти схеми економічного і соціально-економічного районування України опублікували О. М. Маринич (1990 р.), В. А. Поповкін, А. П. Калитенко (1993 р.), Ф. Д. Заставний (1994 р.), В. А. Поповкін, А. П. Калитенко, В. О. Розинка, М. Р. Сиротич (1994 р.), М. М. Паламарчук (1994 р.), О. І. Шаблій (1994 р.), М. Д. Пістун (1996 р.), В. М. Гурєєв (1996 р.), С. І. Дорогунцов, А. М. Федорищева (1996 р.), П. О. Масляк, П. Г. Шищенко (1996 р.), В. К. Симоненко (1996 р.), М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук (1998 р.).

У 1997 р. було запропоновано (О. О. Бейдик, Д. О. Ляшенко) рекреаційно-туристське районування України, яке включало 6 районів. Останні було виділено на основі:

- аналізу питомої ваги рекреаційних територій у структурі земель (у % до площі автономної республіки, області);
- аналізу кількості місць в установах організованої рекреації (тис. одиниць):
 - наявності центрів (ядер) районів;
 - рекреаційно-туристської спеціалізації території в загальнодержавному поділі та інтеграції праці;
 - спільності й напряму використання рекреаційно-туристських ресурсів тощо.

Отже, виділено 6 рекреаційно-туристських районів (Карпатський, Полісько-Подільський, Київсько-Дніпровський, Донецько-Дніпровський, Причорноморський, Кримський), межі яких проходять кордонами адміністративних областей і які об'єднують всі адміністративно-територіальні одиниці України. Із 6 районів Донецько-Дніпровський – найбільший за площею (об'єднує 6 областей), Кримський – найменший (складається з АР Крим). У межах автономії, областей секторними картодіаграмами показана кількість місць в установах організованої рекреації, способом кількісного фону – питому вагу потенційно рекреаційних територій у структурі земель.

3. Роль аналізу та оцінки потенціалу туристських територій у регіональних програмах розвитку туризму.

За допомогою *туризму* можна перебороти нерівномірність розвитку окремих регіонів або районів усередині регіону, пожвавивши економічне життя за рахунок залучення інвестицій, додаткових надходжень доходів до місцевого бюджету; поліпшити інфраструктуру; забезпечити зайнятість населення й запобігти міграції працездатного населення; підтримати місцеву промисловість, забезпечивши попит на товари місцевих товаровиробників; поліпшити екологічну обстановку за рахунок додаткового фінансування природоохоронних програм.

Пріоритети, принципи, цілі, завдання регіональної туристської політики, а також умови їхньої реалізації визначаються в межах таких документів, як **Концепція і Програма розвитку туризму**.

Як джерела фінансування цих програм передбачається використати валютні відрахування від готельних підприємств до бюджету міста, податок на проживання іноземних громадян, кошти від приватизації тощо.

Розвиток туристсько-екскурсійної справи розглядається як пріоритет у межах *комплексних програм соціально- економічного розвитку регіону та програм підтримки й розвитку культури*.

Розробка регіональної програми розвитку туризму припускає послідовне вирішення ряду завдань, кожне з яких відповідає етапу проектування.

Перший етап припускає загальний аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів, прямо або побічно визначення стану та перспектив галузі.

Основне завдання першого етапу – маркетинговий аналіз туристських ресурсів території, насамперед рекреаційних, які включають «природні й антропогенні геосистеми, тіла і явища природи, артефакти, які мають комфортні властивості та споживацьку вартість для рекреаційної діяльності й можуть бути використані для організації відпочинку та оздоровлення певного контингенту людей у фіксований час за допомогою існуючої технології й наявних матеріальних можливостей».

Предметом цього аналізу є: природні умови, історико-культурні ресурси, матеріально-технічні ресурси туризму, географічне положення, екологічний стан території, соціально-економічна ситуація в регіоні.

Рис. 2. Послідовність аналізу туристських територій

Другий етап розробки регіональної програми, що полягає у визначенні перспективності розвитку туристської галузі, припускає:

✓ аналіз реального й потенційного попиту на певний регіон із боку місцевого населення, мандрівників із суміжних регіонів, віддалених територій своєї країни, а також іноземних туристів;

✓ виявлення переваг і недоліків певного регіону порівняно з іншими (у тому числі й аналогічними за основними показниками) регіонами країни та інших країн;

✓ визначення пріоритетних туристських потоків з оцінкою можливих соціально-економічних наслідків розвитку туризму;

✓ розробку «сценарію» розвитку регіону і його складових як туристських центрів.

Визначення туристської спеціалізації району залежить, насамперед, від провідної групи туристських ресурсів.

За цим критерієм туристські райони можна поділити на:

- природно-атрактивні;
- етнографічно-атрактивні;
- історико-культурно-атрактивні;
- економічно-атрактивні;
- комплексно-атрактивні.

Для визначення ефективності капіталовкладень та формування матеріальної бази туризму й оптимального використання туристських ресурсів застосовується інша **класифікація туристських районів**, що включає:

❖ райони, що мають величезні туристські ресурси, у яких туризм має бути домінуючою галуззю регіональної економіки;

❖ райони, що мають багаті туристські ресурси, але в яких туризм має одержати розвиток нарівні з іншими галузями;

❖ райони, що мають туристські ресурси, але в яких розвиток туризму буде залежати від розвитку інших галузей.

На третьому етапі розробки програми розвитку туризму визначаються:

1) структура, обсяг та якісні характеристики:

✓ місць розміщення туристів;

✓ підприємств обслуговування;

✓ транспортних комунікацій;

✓ підприємств, суміжних із туристською галуззю;

✓ житла й підприємств сфери обслуговування для працівників туристської та суміжної галузей;

✓ кадрового корпусу працівників туристської галузі;

2) обсяг фінансових коштів, необхідних для реалізації

програми туристського розвитку регіону, джерела їхнього одержання (державний, місцевий бюджет, банківські кредити, комерційний сектор, кошти закордонних фірм і т. д.), прогнозовані строки окупності вкладень.

Програми розвитку туризму в регіоні мають відповідати концепції стійкого розвитку, що була розроблена Всесвітнім союзом охорони природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2009. 400 с.

2. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. К. : Київський університет, 2001. 395 с.

3. Кусков А. С. Туристское ресурсоведение : учеб. пособ. М. : Изд. центр «Академия», 2008. 208 с.

4. Лукьянова Л. Г., Цыбух В. И. Рекреационные комплексы : учеб. пособ. К. : Вища шк., 2004. 346 с.

5. Мироненко Н. С., Твердохлебов И. Т. Рекреационная география. М. : Изд-во Московского ун-та, 1981. С. 86–109, 116–120.

6. Нефедова В. Б., Смирнова Е. А., Швыдченко Л. Г. Методы рекреационной оценки территорий. *Вестник МГУ. География*. 1973. № 5.

ТЕМА 3.

ПРОЦЕДУРА ОЦІНЮВАННЯ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1. Підходи до оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу.
2. Етапи процедури оцінювання та діагностика туристсько-рекреаційного потенціалу.
3. Типи оцінок туристсько-рекреаційного потенціалу території.
4. Основні показники комплексної оцінки якості туристської території.

1. Підходи до оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу.

Останнім часом проблема оцінки територій для рекреаційного використання активно досліджується архітекторами, географами, психологами, фахівцями в галузі туризму й туристичного бізнесу, вона широко обговорюється в спеціальній пресі.

Існує кілька підходів до оцінки, загальним для них є те, що всі вони звернені на детальне вивчення тих або інших факторів (ресурсів і умов) рекреаційної діяльності.

Як правило, оцінюються:

- рельєф;
- клімат;
- водойми й водотоки;
- рослинність (деревна рослинність окремо);
- транспортна доступність;
- наявність рекреаційної інфраструктури (будинків, комплексів, інженерних систем).

Оцінка рекреаційних ресурсів завжди здійснюється в декількох аспектах або за декількома блоками параметрів. Ці параметри різні (і спеціально підбираються) для основних видів рекреаційної діяльності.

Для визначення інтегральної цінності й форм рекреаційного

використання території туристський потенціал території рекомендується оцінювати за такими аспектами (**типами оцінок**):

- ✓ функціональним;
- ✓ санітарно-гігієнічним;
- ✓ естетичним;
- ✓ техніко-економічним;
- ✓ природоохоронним.

Усяка діяльність із розвитку туризму розгортається на конкретній території, властивості якої – природні й набуті в ході антропогенного освоєння – часто мають вирішальне значення й визначають ефективність (або неефективність) вкладень у туристсько-рекреаційну сферу.

Оцінка території для цілей розвитку туризму має за мету:

1. Виявлення потенціалу, можливостей та обмежень розвитку туризму.

2. Оцінку раціональності й доцільності існуючої мережі інфраструктури туризму та рекреації.

3. Розробку системи проектувальних і економічних рішень з територіальної організації туристської галузі.

Цей підхід вимагає взаємозалежного аналізу територіального потенціалу, можливостей та обмежень розвитку туризму в регіоні.

У першому наближенні такий аналіз припускає оцінку території (як «театру» розвитку галузі) *за цілим рядом параметрів*, до найважливіших із яких варто віднести:

- атрактивність природного ландшафту і його екологічну ємність;
- багатство та розмаїтість елементів культурно-історичної спадщини;
- екологічні обмеження розвитку туристських центрів, районів і зон;
- доцільність існуючої територіальної мережі установ і баз відпочинку, туризму й рекреації;
- територіальні переваги самодіяльного туризму та стихійної рекреації;
- ступінь і характер дачного освоєння регіону та ін.

Загальним підсумком такого роду аналізу – своєрідним виходом із «сірого ящика» побудованої територіальної моделі – має стати інтегральна оцінка території з виявленням місць і зон притягнення туристичної сфери, що знову формується, бізнесу – локусів найбільш вигідного вкладення інвестицій.

Очевидно, оцінки в кожному з названих аспектів можуть та повинні ґрунтуватися на принципах, що розрізняються, і критеріях, найбільш адекватних кожному конкретному аспекту оцінювання. Однак туристсько-рекреаційний потенціал доцільно оцінювати роздільно, насамперед за основними групами перерахованих вище компонентів потенціалу, добираючи для кожної групи різні способи та критерії, а також обираючи той або інший із вищезгаданих п'яти аспектів оцінки. Так, критеріями оцінки для елементів природних і культурних ландшафтів та для самих цих ландшафтів, у першу чергу, мають служити їхнє походження й історія, унікальність, схоронність (порушеність), атрактивність та різні характеристики розмаїтості, включаючи видове багатство флори і фауни.

Далеко не всі компоненти потенціалу вдається оцінити кількісно. Тому для одержання підсумкової, сумарної оцінки доцільно переводити всі кількісні оцінки в якісні. Причому досвід показує, що застосовувати занадто детальні шкали не завжди розумно, оскільки в таких випадках підвищення точності оцінок найчастіше виявляється уявним. Перетворювати кількісні шкали оцінок у якісні зручно, розбиваючи ранжирувані ряди оцінок з рівномірними інтервалами на природні класи за частотою влучення оцінок у відповідний клас і проводячи межі між класами за інтервалами ряду з мінімальними частотами. Потім ту або іншу якісну шкалу варто перетворити в п'яти- або, звичайно ж, у семибальну. Далі здійснюється просте підсумовування балів.

А. В. Дроздов стверджує, що **«інтегральна оцінка туристського потенціалу будь-якого об'єкта або території конвенціональна, оскільки вона неминуче включає якісні показники й може одержати осмислене трактування тільки порівняно з оцінкою потенціалу іншого об'єкта»**. Це означає, поперше, що залежно від діяльності прийнятої шкали необхідно під час оцінки (порівняння) мати в полі зору як мінімум п'ять або сім

об'єктів (за кількістю градацій шкали) і, по-друге, що варто завжди чітко визначати, у межах якого регіону виконуються оцінка й порівняння потенціалів. Адже від цієї обставини залежить розміщення вищих та нижчих оцінних балів. Дійсно, флора національного парку «Великий Луг» може одержати вищий бал за багатством серед флор територій Запорізької області, що підлягають охороні, але тільки середній бал серед усіх територій України, що підлягають особливій охороні.

Отже, виявлення й оцінку туристського потенціалу якої-небудь території має сенс проводити як **оцінку порівняльну**:

- ✓ оцінюючи фіксований набір компонентів потенціалу;
- ✓ використовуючи для розрахунків підсумкової оцінки якісні шкали в їхній бальній формі;
- ✓ втягуючи в порівняльну оцінку необхідну кількість об'єктів оцінки;
- ✓ чітко позначаючи територіальні межі порівняння.

2. Етапи процедури оцінювання та діагностика туристсько-рекреаційного потенціалу.

Оцінка туристсько-рекреаційного потенціалу – складний дослідницький процес, що відображає відношення між «суб'єктом» і «об'єктом», тобто між людиною та елементами навколишнього природного середовища або середовища в цілому, а також відбиття зв'язку між взаємодіючими об'єктами.

Процедура оцінювання складається з декількох обов'язкових взаємопов'язаних етапів:

1. Виявлення «об'єкта оцінювання» – природних елементів, їхніх компонентів і властивостей.

2. Виявлення «суб'єкта оцінювання», з позиції якого ведеться оцінювання. Як «суб'єкти оцінювання» зазвичай виступають певні категорії туристів / рекреантів, організатори туристсько-рекреаційної діяльності, види або типи туристично-рекреаційних занять.

3. Формулювання критеріїв оцінювання, які визначаються масштабом, метою дослідження та властивостями суб'єкта. Фактично перелік критеріїв у більшості випадків встановлюється

на основі аналізу розв'язуваної проблеми й неформальних міркувань дослідника.

4. Збір інформації, необхідної для оцінювання.

5. Приведення критеріїв оцінювання до єдиної системи вимірювання. Для цього зазвичай використовують оцінні шкали, нормування, ранжування і т. д. Розробка параметрів оцінних шкал.

6. Одержання приватних та інтегральних оцінок.

7. Перевірка і, за необхідності, коректування результатів оцінювання.

Інтерпретація отриманих результатів оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу території.

Оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу території базується на послідовному аналізі характеристик всіх її складових елементів. Зрозуміло, що для досліджуваного регіону виконання цієї процедури сполучено з рядом об'єктивних труднощів: відсутністю необхідної кількості даних, що зв'язано, насамперед, з недостатньою вивченістю території, а також у край слабку розвитком властиво рекреаційної структури в ньому. Це обмежує (а в ряді випадків і повністю виключає) оцінювання ряду характеристик рекреаційної системи регіону на сучасному етапі. Для забезпечення всього комплексу робіт з оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу, візуалізації різноманітних просторово розподілених даних і моделювання у сфері рекреації необхідно використання сучасних геоінформаційних технологій.

Діагностика туристичного потенціалу території є стартовим етапом розробки стратегії розвитку туризму в регіоні та закладає основу для розробки необхідних заходів та плану дій. Саме тому вона потребує глибокої аналітичної проробки та проведення цілого ряду досліджень.

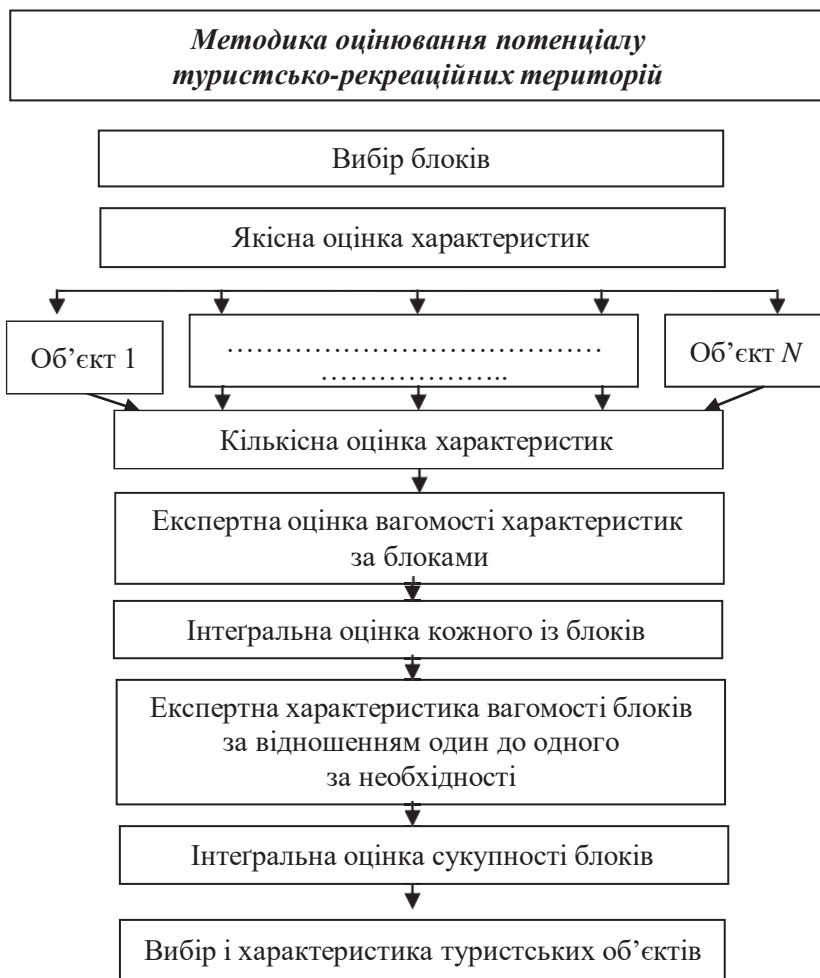

Рис. 3. Алгоритм оцінювання туристсько-рекреаційних об'єктів і територій

Типовий проект із проведення діагностики туристичного потенціалу регіону виконується за 3–5 тижнів і включає такі види робіт:

- ❖ *Аналіз поточного рівня розвитку туризму в регіоні,*

включаючи:

1. Обсяг та динаміка туристичних прибуттів за останні роки.
2. Структура туристичного потоку:
 - Цілі візиту;
 - Географія;
 - Тривалість перебування;
 - Середні витрати за поїздку;
 - Інші критерії.
3. Аналіз рівня розвитку туристичної інфраструктури:
 - Готелі та інші засоби розміщення (кількість, структура за рівнем зірковості, номерним фондом, завантаження, середня вартість номера, перелік додаткових послуг, якість сервісу і т. д.);
 - Ресторани (кількість, ємність, кухні, якість сервісу, середній рахунок);
 - Інформаційна інфраструктура (наявність і рівень розвитку туристсько-інформаційних центрів, покажчики, путівники, інше);
 - Розважальна інфраструктура;
 - Основні культурні пам'ятки (опис, відвідуваність за рік);
 - Центри розваг (наприклад, активний спорт і відпочинок, парки розваг, багатофункціональні комплекси тощо);
 - Транспортна інфраструктура;
 - Повітряне і залізничне сполучення (кількість рейсів, вартість квитка до основних регіональних ринків);
 - Рівень розвитку внутрішнього транспорту (сервіс таксі, оренда автомобілів тощо).
4. Аналіз іміджу та сприйняття регіону як туристського центру (жителями регіону та сусідніх областей, туроператорами, іноземними гостями і т. д.).

❖ Аналіз потенціалу розвитку туризму в регіоні, включаючи:

1. Аналіз переваг регіону (в цілому та окремих територій) для розвитку різних видів туризму, наприклад (як правило, аналізується не менше 20 видів).
2. Оцінювання потенціалу збільшення туристського потоку за основними видами туризму (в середньо- і довгостроковому періоді), виділення пріоритетних регіональних ринків попиту.

3. Опис найбільш привабливих туристських продуктів.

❖ *Аналіз факторів, що стримують реалізацію туристичного потенціалу:*

1. Визначення вимог до туристичної інфраструктури з урахуванням потенційного обсягу і структури туристичного потоку та розривів із поточною ситуацією.

2. Аналіз інвестиційної привабливості області для розвитку туристських об'єктів, визначення можливостей для підвищення привабливості регіону для інвестицій у туризм.

3. Аналіз ефективності маркетингової політики і просування привабливих туристських продуктів.

4. Аналіз системи управління розвитком туризму.

5. Опис найбільш критичних проблем і рекомендованих заходів щодо їхнього вирішення.

3. Типи оцінок туристсько-рекреаційного потенціалу територій.

Існує чотири основних типи оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу територій:

- медико-біологічний;
- психолого-естетичний;
- технологічний;
- економічний.

Медико-біологічний тип виявляє вплив природних факторів на організм людини, їхню комфортність і має найважливіше значення під час оцінки кліматичних рекреаційних ресурсів, які суттєво впливають на стан здоров'я і самопочуття людини. Провідну роль тут відіграє клімат.

Під кліматом розуміють багаторічний режим погоди, властивий для певної території. Його вплив на людину може виявлятися через конкретну погоду, під якою розуміється комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених метеорологічних явищ (стан нижнього шару тропосфери в конкретний час на певній території). Особливу увагу приділяють стану організму людини як відповідній реакції на погодні умови. Під час оцінки клімату велике значення надається не тільки

фізичних факторів погоди, але і її впливу на емоційний стан людей.

Для медико-біологічного типу оцінки використовують систему умовних температур і метод комплексної кліматології.

Метод комплексної кліматології допомагає вивчати вплив усього комплексу метеорологічних умов на організм людини, у тому числі «погоди діб», «погоди моменту», контрастності змін погоди.

Використання поняття «погода діб» мотивовано добовим ритмом функцій організму людини, що залежать від добових показників погоди. Усе різноманіття погоди аналізується за допомогою класифікації, коли виділяють 16 класів погоди, які, у свою чергу, утворюють три групи: безморозна погода (8 класів), погода з переходом температури повітря через 0°C (2 класи) і морозна погода (6 класів). Найбільш сприятливі для людини всі класи погод, коли вдень багато сонця, велике надходження видимих і ультрафіолетових променів, добре освітлення та навколишні ландшафти особливо привабливі.

Залежно від контрастної мінливості виділяють такі режими погоди: дуже стійкий (до 25%), стійкий (25 ... 34%), мінливий (35 ... 50%), сильно мінливий (більше 50%).

Під час оцінки впливу на організм людини умов погоди велика увага приділяється теплообміну між тілом і навколишнім середовищем, тому що, зрештою, стан організму багато в чому визначається тепловідчуттям. Пошуки об'єктивної оцінки впливу погоди на стан людини спричинили визначення такого критерію, як ступінь напруги терморегуляторних механізмів організму, яка визначається або за зміною середньозваженої температури тіла людини, або за зміною величини потовиділення. Залежно від середньозваженої температури тіла людини з урахуванням тепловідчуття типи погод було поділено на дев'ять категорій – від дуже холодної до дуже спекотної.

Найбільш приємне тепловідчуття називається комфортним станом, коли людина не відчуває ні спеки, ні холоду. Комфортний стан виникає, якщо середньозважена температура тіла складає 31 ... 33°C. За спекотної погоди напруга терморегуляторних механізмів організму характеризується величиною потовиділення, а за холодної – величиною

середньозваженої температури шкіри.

Розроблено ряд методик, які дозволяють оцінити комплекс кліматичних факторів з урахуванням їхнього впливу на стан організму людини. Сформульовані критерії оцінки й розроблені параметри оцінних шкал градацій. Виходячи з температури повітря, загальної хмарності та швидкості вітру, виділено два класи погоди – сприятлива і комфортна. Аналогічно визначається ступінь сприятливості погоди для зимових видів рекреаційної діяльності. Керуючись бальними шкалами розроблених таблиць і враховуючи кліматичні умови конкретного регіону, визначається імовірна кількість днів зі сприятливими класами погоди, що особливо важливо для вибору місць організації рекреаційних занять різної тривалості.

Психолого-естетичний тип оцінки визначає емоційний вплив на людину певних особливостей природного ландшафту та інших туристсько-рекреаційних ресурсів. Методика такого оцінювання складна й недостатньо розроблена. Вона зводиться в основному до визначення емоційної реакції людини на природно-територіальний комплекс (ПТК).

Оскільки потреба в красі – один з найсильніших проявів духовного світу людини, то території, що відзначаються великою естетичною цінністю, за рівності інших умов користуються підвищеним попитом у рекреантів. У цьому контексті заслуговує на увагу досвід Великої Британії, де на загальнонаціональному рівні виділено «найкрасивіші території» на основі бальної оцінки природного середовища з урахуванням горизонтального та вертикального поділу території, лісистості, вікового і породного складу лісів, наявності водойм, кліматичних умов, заболоченості території, антропогенного впливу на ландшафти, наявності пам'яток історії та культури. «Найкрасивіші території» користуються великою популярністю населення і виділені в США, Чехії, Словаччині, Іспанії, Польщі та ін. Хоча з погляду рекреології мінусом такої методики є відсутність оцінки, наприклад, бальнеологічних ресурсів.

У вітчизняній практиці рекреаційна оцінка ПТК базується на методиках, пов'язаних із визначенням міри придатності природного середовища для туристсько-рекреаційних потреб, його стійкості та оптимального навантаження на природу.

Основними факторами, що визначають рекреаційну придатність території, є: естетичні якості, доступність, забезпеченість питною водою, можливість задоволення різних потреб відпочиваючих.

Психолого-естетичний тип оцінки території враховує:

✓ *міру контрастності*. Найпривабливішими для рекреантів є крайові зони, наприклад, на межі різних елементів ПТК: вода-суша (сильний ефект), ліс-галявина (середній ефект). Зворотний ефект справляють однотипні лісові насадження, заболочені ділянки, антрополандшафти;

✓ *пейзажна насиченість* – морфологія ландшафту: кількість одночасно видимих природно-територіальних комплексів, величина вертикальних та горизонтальних кутів сприйняття ландшафтів, глибина перспективи, пересіченість рельєфу, кількість фокусних пунктів тощо. У гірських районах найбільший бал мають вершини, найменший – вузькі ущелини та каньйони;

✓ *лісистість* території, що перевищує 60%, різко зменшує естетичну привабливість ПТК;

✓ *екзотичність* – міра контрасту між місцем постійного проживання та районом відпочинку;

✓ *унікальність* – міра неповторності об'єктів і явищ.

Естетична цінність залежить від морфологічної структури ландшафту, різноманітності елементів пейзажу. Нерідко використовують поняття «пейзажне різноманіття», яке складається зі структури природного комплексу та зв'язків з іншими такими комплексами.

Пейзажну різноманітність визначають такі показники: морфологічна структура ландшафту (рельєф, рослинний покрив, гідрографія, характер взаємозв'язків між компонентами ландшафту); ступінь мозаїчності ландшафту – відношення кількості контурів урочищ до площі досліджуваних ландшафтів; ступінь різноманітності ландшафтів – відношення видів урочищ до площі ландшафту; частота появи фонових домінант і структурних детермінант по маршруту та ін.

Естетичні властивості природних комплексів характеризуються такими показниками, як ступінь залісненості, повнота деревостою, ярусність лісу, велика кількість під-росту і підліску. Як домінуюча ознака для рівнинних лісових районів

звичайно береться ступінь залісненості простору.

Залежно від відсотка залісненості виділяються відкриті, напіввідкриті та закриті простори. Під час естетичної оцінки найбільший бал отримують природні комплекси з напіввідкритими просторами (чергування заліснених і незаліснених ділянок). Важливий також характер поєднання рослинності та рельєфу.

Одним із комплексних показників психолого-естетичної оцінки й одночасно критерієм визначення ринкової цінності рекреаційного об'єкта (району) є його **атрактивність (привабливість)**. Для її визначення використовують метод експертної оцінки різних ознак і факторів, об'єднаних у 5 груп (див. табл. 2).

Таблиця 2

Кількісна оцінка факторів атрактивності

Фактори		Вага
1. Природні	Природні визначні місця, пам'ятки	0,132
	Клімат	0,099
2. Соціальні	Громадські споруди, пам'ятки культури, стадіони	0,051
	Культурні заходи	0,029
	Етнографічні особливості, ремісничі центри	0,026
	Ярмарки та виставки	0,011
	Ставлення до туристів	0,054
3. Історико-культурні	Археологічні пам'ятки, історичні пам'ятки	0,057
	Мистецькі, архітектурні пам'ятки	0,053
	Історичні пам'ятні місця	0,065

Фактори		Вага
4. Рекреаційне і торговельне обслуговування	Можливість для занять спортом	0,046
	Можливість підвищення освітнього рівня	0,015
	Можливості для відпочинку	0,032
	Можливості для розвитку	0,045
	Торговельне обслуговування	0,036
5. Інфраструктура, харчування, розміщення	Інфраструктура	0,131
	Можливості для харчування й розміщення	0,125

Економічний тип оцінки дозволяє визначати ефективність різних заходів, спрямованих на більш повне та раціональне використання ресурсів. Основна проблема полягає в тому, що економічно оцінити туристсько-рекреаційні ресурси досить складно.

До теперішнього часу в основному розроблено підходи до оцінки розглянутих ресурсів на основі бальних методів. Однак бальні методи оцінки не користуються беззаперечним визнанням, тому що вони не позбавлені суб'єктивності і не дають розрахункових показників, що піддаються економічному аналізу. У той же час багато характеристик туристсько-рекреаційних ресурсів можуть вимірюватися лише відносними величинами, наприклад пізнавальною цінністю будь-якого ландшафту. Тому там, де використання кількісних методів поки неможливо або вони поки не розроблені, використання бальних методів є єдиною можливим методом оцінки.

Методики економічної оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу територій досить численні та суперечливі. Під час проведення економічної оцінки рекреаційних ресурсів за основу часто береться концепція загальної економічної цінності (ЗЕЦ), що отримала розвиток в кінці 90-х рр. XX ст. і дозволяє враховувати не тільки прямі, а й асиміляційні ресурсні функції

природи.

Величина ЗЕЦ є сумою двох показників: вартості використання (споживчої вартості) і вартості невикористання. У свою чергу вартість використання рекреаційних ресурсів є сумою трьох доданків: прямої вартості використання, непрямой вартості використання та вартості відкладеної альтернативи (потенційна цінність). Із цих трьох доданків порівняно легко піддається оцінці пряма вартість використання, оскільки люди безпосередньо використовують відповідні блага, тим самим отримуючи пряму споживчу вартість.

Пряму вартість використання рекреаційних ресурсів розраховують за допомогою методу транспортно-рекреаційних витрат, що включають у себе транспортно-коліїні витрати, пов'язані з виїздом людей на відпочинок, і витрати, пов'язані з оплатою вартості путівок, курсівок у санаторіях та будинках відпочинку. Показник транспортно-коліїних витрат враховується тільки під час розрахунку прямої вартості використання.

Доцільність використання того чи іншого підходу до оцінки туристсько-рекреаційних ресурсів обумовлена характером останніх. Так, оцінку кліматичних рекреаційних ресурсів логічно здійснювати на основі медико-біологічного підходу, що враховує їхню комфортність для рекреанта і сприятливість впливу на організм.

4. Основні показники комплексної оцінки якості туристської території.

З метою проведення комплексної оцінки конкретної території для розвитку туризму та відпочинку необхідно мати уявлення про такі **основні показники**:

- 1) *її параметри*:
 - а) загальні відомості;
 - б) географічне положення;
 - в) склад і фізико-географічна структура;
 - г) історія формування та розвитку;
 - д) сучасний рівень економічного розвитку й народно-господарське значення території;
- 2) *природні ресурси*:

- а) орографічні умови;
- б) кліматичні умови і біоклімат;
- в) гідрологічні умови;
- г) флористичні та фауністичні ресурси;
- д) особливо охоронні природні території як туристський ресурс;

е) ландшафт території і його комплексна оцінка;

3) *культурно-історичні ресурси:*

- а) історико-культурні особливості;
- б) наявність об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;
- в) матеріальна спадщина;
- г) пам'ятки історії та культури;
- д) духовну спадщину і традиційну культуру;
- е) культурні ландшафти;

4) *соціально-економічні ресурси та інфраструктурна забезпеченість:*

- а) транспортна інфраструктура,
- б) інфраструктура розміщення;
- в) інфраструктура харчування;
- г) інфраструктура дозвілля і розваг;
- д) інші галузі туристської інфраструктури;
- е) трудові ресурси території;
- ж) фінансові та матеріальні ресурси туризму;
- з) управлінські ресурси,
- і) інформаційні ресурси;
- к) інші соціально-економічні ресурси;

5) *доступність території для розвитку туризму та відпочинку:*

- а) транспортна;
- б) просторова;
- в) тимчасова;
- г) політична;
- д) соціально-економічна;
- е) фінансова;
- ж) інформаційна;
- з) формальна;
- і) інфраструктурна;
- б) *просторова організація туризму:*

- а) форми організації туризму;
- б) основні чинники та закономірності територіальної організації туризму;
- в) територіальні системи туризму;
- г) туристське районування території;
- д) туристські центри регіону, їхній профіль і специфіка;
- е) туристські об'єкти та комплекси;
- ж) туристські маршрути;
- 7) *традиції використання території* для розвитку туризму:
 - а) період туристичного освоєння території;
 - б) ступінь туристської освоєності території;
 - в) сучасні форми туристського використання території;
 - г) традиційні напрями розвитку туризму;
 - д) унікальні напрями розвитку туризму;
- 8) *сучасний стан туризму*:
 - а) виїзний туризм;
 - б) в'їзний туризм;
 - в) внутрішній туризм;
 - г) проблеми і перспективи розвитку туризму в регіоні;
 - д) структура управління туризмом;
 - е) існуючі проекти та програми розвитку туризму;
- 9) *фактори розвитку туризму* (з обов'язковим поділом на позитивні й негативні):
 - а) екологічні;
 - б) природні;
 - в) соціокультурні;
 - г) економічні;
 - д) правові;
 - е) політичні;
 - ж) інфраструктурні.

Складність оцінки території для цілей туризму та відпочинку полягає в тому, що для різних видів туристської діяльності необхідні різні ресурси й умови. До основних видів туристсько-рекреаційної діяльності належать: рекреаційно-оздоровча (прогулянкова, пляжно-купальна рекреація, некатегорійні туристські походи тощо), спортивно-оздоровча (всі види аматорського спорту), рекреаційно-пізнавальна (екскурсії «на природу» і культурно-історичними місцями) та рекреаційно-

промислова (полювання, риболовля, збирання ягід, грибів, гербаріїв та ін.). При цьому кожний вид діяльності потребує особливого групування оцінюваних факторів і особливого сприйняття їхнього значення.

Увагу необхідно приділяти не тільки позитивним, але й негативним чинникам, які можуть обмежити або навіть виключити використання території в туристських цілях.

Під час вибору територій для розвитку туризму насамперед оцінюється ландшафт і його фрагменти. Будь-яка місцевість (ландшафт) із точки зору відпочинку та туризму може притягувати і приваблювати до себе або, навпаки, відштовхувати. Назвемо ці властивості місцевості атрактивними (привабливими) і репеллентними (відразливими).

Атрактивність – основна системна властивість туристських ресурсів, природних та культурно-історичних об'єктів, яке свідчить про їхні туристські цінності. Атрактивність туристської діяльності визначається як індивідуальна або групова привабливість занять туристської діяльністю та їхніх поєднань.

Фахівці в галузі рекреаційної географії прагнуть так чи інакше охарактеризувати таку сторону ландшафтів, як їхня привабливість. До привабливості місцевості потрібно віднести будь-який зареєстрований пам'ятник природи, при цьому, чим вище статус такого пам'ятника, тим вище показник його унікальності. Високою привабливістю володіють території, де звичайні рекреаційні ресурси об'єднуються, наприклад: ліс, озеро, річка, гори, рівнинні ділянки, в одному місці. Тут на перший план виступають мозаїчні, композиційні властивості ландшафту.

Значення має наявність і якість водних об'єктів – річок, озер, водосховищ, деревної рослинності – хвойних або змішаних лісів, куртин і гаїв. Вони збагачують краєвид, створюють додаткові рекреаційні можливості та підвищують привабливість ландшафтів. Це топологічні характеристики місцевості.

Ураховуючи утилітарні, споживчі запити людини щодо природи, до привабливих потрібно віднести місця, сприятливі для аматорських промислів (грибного і ягідного, полювання, риболовлі, непромислового полювання на звірів і птахів та ін.) або для садово-дачного облаштування. Багаті фіто- і зооресурси –

необхідна умова для аматорських промислів, наявність рівних майданчиків – умова для відчуження території під садово-дачну забудову. Це функціональні (утилітарні) характеристики місцевості.

Найважче формалізованою характеристикою є естетичні якості місця. Поняття «естетика місця» відображає його здатність впливати на нервову систему людини, її психоемоційну сферу. Визначним є фактор виникнення позитивних емоцій. Естетичні якості з великими труднощами можуть бути сформульовані й виражені у формі категорій, що мають відповідне значення для проектування. Однак незважаючи на ці труднощі, вважається, що саме естетичний підхід до планування ландшафтів буде викликати в майбутньому пильний інтерес.

Репелентність – знаходження на території великої кількості небезпечних і шкідливих для людини тварин та рослин, наприклад: енцефалітних кліщів, отруйних плазунів або рослин, хижих тварин; у гірській місцевості до таких факторів варто зарахувати високу ймовірність кам'яних осипів, селів, сходу снігових лавин. Наявність гнусу (мошки, комарів, мух) також помітно знижує привабливість території для відпочинку. До небезпечних варто віднести і геохімічні аномалії місцевості (природний радіоактивний фон, природні хімічні забруднення та ін.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2009. 400 с.
2. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. К. : Київський університет, 2001. 395 с.
3. Колотова Е. В. Рекреационное ресурсосведение : учеб. пособ. М., 1999.
4. Кусков А. С. Туристское ресурсосведение : учеб. пособ. М. : Изд. центр «Академия», 2008. 208 с.
5. Лукьянова Л. Г., Цыбух В. И. Рекреационные комплексы : учеб. пособ. К. : Вища шк., 2004. 346 с.

6. Мироненко Н. С., Твердохлебов И. Т. Рекреационная география. М. : Изд-во Московского ун-та, 1981. С. 86–109, 116–120.

7. Нефедова В. Б., Смирнова Е. А., Швыдченко Л. Г. Методы рекреационной оценки территорий. *Вестник МГУ. География*. 1973. № 5.

8. Николаенко Д. В. Рекреационная география. М. : ВЛАДОС, 2001. – 279 с.

ТЕМА 4.

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА КЛІМАТИЧНИХ УМОВ ТЕРИТОРІЇ

1. Оптимальні (комфортні) погодні умови.
2. Сонячна радіація.
3. Атмосферна циркуляція. Атмосферний тиск.
4. Напрямок та швидкість вітру.
5. Вологість повітря й атмосферні опади.
6. Температура повітря.
7. Оцінка контрастної мінливості погоди.
8. Загальна оцінка біоклімату.
9. Оцінка придатності кліматичних умов для розвитку оздоровчої рекреації.

1. Оптимальні (комфортні) погодні умови.

Кліматологи й курортологи рекомендують цілу систему методів оцінки кліматичних ресурсів для відпочинку й туризму.

Під **кліматом** розуміють багаторічний режим погоди, властивий тому або іншому району. Його вплив на людину може проявлятися через конкретну **погоду**, під якою розуміється комплекс взаємозалежних та взаємообумовлених метеорологічних елементів і явищ.

Вплив клімату на організм людини називають **біоклімат**. Відповідно до цього біокліматичні параметри відрізняються від звичайних метеорологічних характеристик, тому що являють собою комплексну дію метеорологічних характеристик повітряних мас на організм людини: температури, швидкості вітру, вологості, тиску.

Клімат формується під впливом трьох основних кліматоутворювальних факторів:

- *сонячної радіації*, що забезпечує надходження на землю світла, тепла та ультрафіолету;
- *атмосферної циркуляції*, з якою пов'язано перенесення повітряних мас в атмосферних вихорах (циклонах і антициклонах) і наявність зон розділу повітряних мас

(атмосферних фронтів);

- *підстильної поверхні*, визначальною перерозподіл сонячної радіації та атмосферної циркуляції залежно від характеру земної поверхні (мезо- та мікро- кліматичні особливості місцевості).

Клімат має як позитивний, так і негативний вплив на організм людини.

Позитивний вплив зазвичай використовується в рекреаційної діяльності для організації кліматолікування.

Від негативних факторів потрібний захист у вигляді кліматопротекції.

Використання кліматичних факторів має дуже велике оздоровче значення у зв'язку з тренувальним впливом клімату на природні механізми стимуляції життєдіяльності організму, відпрацьовані в процесі еволюції: люди в процесі історичного розвитку пристосовуються до певних кліматичних умов. Пристосовність людини до певних кліматичних умов називається *адаптацією*.

За зміни кліматичних умов (під час переїзду з півночі на південь і назад) організм людини відчуває значні адаптаційні навантаження, яких у цілому потрібно уникати, а під час організації відпочинку обов'язково враховувати та вибирати сезони, коли рівень адаптаційної напруги організму буде найменший.

Звикання людини до нових кліматичних умов має відбуватися поступово, протягом певного часу, що називається адаптаційним періодом, під час якого варто виключити додаткові навантаження на організм (спортивні походи, лікувальні процедури та ін.) Адаптаційний період може тривати від кількох днів до місяця. Крім кліматичних відмінностей, необхідно враховувати відмінності в часових поясах, тобто часову адаптацію. За різкої зміни біологічного циклу розвивається десінхроноз, який згубно позначається на всій системі людського організму.

Отже, під час характеристики різних місцевостей дуже важлива єдина система біокліматичних параметрів, що дає можливість порівняти біокліматичні умови різних регіонів. Більшість людей, проживаючи на урбанізованих територіях,

майже постійно перебуває в штучних умовах мікроклімату помешкань та одягу, які послаблюють механізми адаптації.

Під час організації відпочинку під впливом тривалого перебування людини в природних умовах, особливо за застосування кліматопроцедур, значно підвищується стійкість організму до несприятливого впливу навколишнього середовища.

Для *єдиної системи оцінки біокліматичного потенціалу території* так само, як і під час оцінки ландшафтно-рекреаційних умов, застосовується системний метод оцінки, розроблений у комплексній географії. Оцінка проводиться як пофакторно, так і інтегрально за рівнем медико-кліматичного впливу біоклімату на організм людини.

В останні роки застосовувалася оцінка біоклімату, розроблена в Центральному інституті курортології (центр медичної реабілітації та фізіотерапії) в 1988 р. І. Ф. Бутєвим. Усі біокліматичні параметри оцінювались за ступенем сприятливості їхнього впливу на організм людини. При цьому несприятливі фактори, що підвищують навантаження на адаптаційні системи організму людини, названі дратівливими.

Метеорологічні умови, що спричиняють менш виражену напругу пристосувальних механізмів в організмі людини, названі тренувальними. У цілому вони відносно сприятливі, а для більшості людей, які не страждають важкими захворюваннями, вони є корисними умовами, які здійснюють тренувальні дії. Щадні кліматичні умови сприятливі для всіх без винятку людей, у тому числі і для ослаблених хворих, що перебувають на лікувальному відпочинку в санаторії або на курорті.

Категоріювання медико-кліматичних умов дає науково обґрунтовані критерії для рекомендацій населенню під час освоєння нових територій, вибору місця проживання, планування та проектування профілю курортних зон, організації санаторно-курортного процесу, підвищення ефективності санаторно-курортного лікування та організації оздоровчого відпочинку.

На основі оцінки біокліматичного потенціалу та його складових проводиться інтегральне і пофакторне медико-кліматичне районування території.

Оцінку кліматичних рекреаційних ресурсів логічно

здійснювати на основі *медико-біологічного типу оцінки*, який ураховує їхню комфортність для рекреанта та сприятливість впливу на організм.

Оптимальні погодні умови визначаються сезоном, віковими й індивідуальними особливостями відпочиваючих, видом рекреаційної діяльності.

Рекреаційна діяльність можлива за слабкої або мінімальної напруги терморегуляторного апарата людини в умовах теплового комфорту.

«*Зона комфорту*» для кожної людини індивідуальна, середня ж лежить у межах між +17 і +23°C. Нормальне самопочуття можливе й за таких співвідношень температури та вологості: 20°C – 85%; 25°C – 60%; 35°C – 33%.

Однак зона комфорту може змінюватися в широких межах незалежно від стану здоров'я людини, відстані від постійного місця проживання, сезону року тощо.

Поза «зоною комфорту» людина відчуває охолодження або перегрівання. «Зона комфорту» у активних рекреантів лежить у межах 12–16° еквівалентно-ефективної температури.

2. Сонячна радіація.

Сонячний спектр складається із трьох основних частин:

➤ *інфрачервоного випромінювання*, яке визначає прихід тепла на земну поверхню, що проявляється в температурному режимі;

➤ *світлового випромінювання*, що обумовлює інсоляційний (світловий) режим;

➤ *ультрафіолетового (УФ) випромінювання*, з яким пов'язана біологічна активність сонця.

Для туризму особливе значення мають світловий та ультрафіолетовий режими. Кількість сонячної радіації вимірюється в калоріях.

Інсоляційний режим визначається тривалістю сонячного сьйва, тобто світлого часу, упродовж якого можливе проведення різних рекреаційних занять.

У таблиці 3 наведено критерії оцінки інсоляційного режиму.

Режим ультрафіолетової радіації визначає біологічну активність сонця. З ультрафіолетом пов'язані життєво важливі процеси, під його впливом в організмі людини виробляється вітамін D.

За нестачі ультрафіолету у дітей розвивається рахіт, а у дорослих – авітаміноз, якщо надлишок ультрафіолету – можливі не менш негативні наслідки: рак шкіри, аж до утворення найнебезпечнішої форми – меланоми; опікова катаракта і мутаційні процеси.

Таблиця 3

Медико-кліматичні критерії оцінки інсоляційного режиму

Параметр	Вплив		
	подразнювальний	тренувальний	щадний
Кількість годин сонячного сяйва в році	< 1700	1700–2000; > 2300	2000–2300
Кількість годин сонячного сяйва в липні	< 280	280–300; > 340	300–340
Кількість днів без сонця в році	> 140	100–140; < 60	60–100
Кількість днів без сонця в липні	> 3	2–3; 0	1–2
Кількість днів без сонця в січні	> 25	20–25; < 10	10–20

Величина ультрафіолетового випромінювання визначається висотою сонця над горизонтом, що пов'язано з географічною широтою місцевості.

У таблиці 4 наводиться характеристика біологічної активності сонця залежно від висоти сонця над горизонтом опівдні.

Характеристика біологічної активності сонця

Характеристика біологічної активності сонця	Висота сонця над горизонтом опівдні, град
Слабка (УФ-дефіцит) – ультрафіолет не досягає земної поверхні	Менше 25
Помірна	25...45
Сильна	45...60
Надмірна	Більше 60

3 .Атмосферна циркуляція. Атмосферний тиск.

З атмосферою циркуляцією пов'язано переміщення повітряних мас. Вони переносяться атмосферними вихорами, які називаються циклонами й антициклонами. Зони зіткнення повітряних мас являють собою атмосферні фронти, з проходженням яких пов'язані контрастні зміни погоди, що супроводжуються перепадами тиску, температури повітря, зміною напрямку вітру, посиленням його швидкості, а також випаданням опадів.

Атмосферний тиск – це тиск, який чиниться атмосферою на нижні шари повітря і всю земну поверхню. Він дорівнює вазі стовпа повітря, що тягнеться від цього рівня до зовнішнього кордону атмосфери. Атмосферний тиск вимірюється в міліметрах ртутного стовпа (мм рт. ст.) або гектопаскалях (гПа). У середньому на рівні моря на 45° широти при температурі 0°С атмосферний тиск становить приблизно 760 мм рт. ст. і називається нормальним.

Атмосферний тиск безперервно змінюється у зв'язку зі зміною температури і переміщенням повітря. Протягом 1 доби воно двічі (вранці та ввечері) підвищується і двічі (після полудня і після півночі) знижується.

Людина реагує на різкі зміни атмосферного тиску і температури. Існує середня порогова чутливість людини:

- ✓ перепад температури в 4°C за добу;
- ✓ перепад атмосферного тиску в 8 гПа за добу;
- ✓ перепад вмісту кисню в повітрі в 5 г/м³.

Люди, які страждають порушеннями артеріального тиску, серцево-судинної системи (гіпертонією і гіпотонією), по-різному реагують на ці зміни: у гіпотоніка виникає хвороблива реакція на зниження атмосферного тиску (гіпобарія), а у гіпертоніка – на його різке підвищення (гіпербарія).

Понад 90% серцево-судинних кризів (інфаркт, інсульт, напади стенокардії, гіпертонічний криз) відбувається в дні з різкими перепадами атмосферного тиску. Тому дуже важливо поширення медичних прогнозів погоди з попередженнями про очікувані зміни. Важливо раніше підготуватися до погоди «ризик» – зменшити рухову активність, прийняти відповідні медикаментозні засоби. Потрібно зауважити, що для гіпертоніка зміна погоди виявляється більш небезпечною, ніж для гіпотоніка. Справа в тому, що падіння тиску повітря супроводжується встановленням похмурої, дощової погоди, яка викликає анемічну психо-фізичну реакцію у людей: настрій падає, не тягне на вулицю під дощик, хочеться полежати. Таким чином, у гіпотоніка його психологічна і фізіологічна реакції на небезпечну для нього зміну погоди збігаються. Небезпечно ж для гіпертоніків зростання атмосферного тиску викликає різке поліпшення погоди: на зміну дощам настає сонячна погода, що визначає позитивну психологічну реакцію у хворого (бажання рухатися, гуляти, займатися активною діяльністю). А за його фізичним станом йому потрібно напівпостільний режим. У гіпертоніка спостерігаються «ножиці» між фізіологічною та психоемоційною реакцією на зміну погоди, що й обумовлює наступ кризів.

Механізм впливу зміни температури і тиску повітря на організм людини визначається коливанням щільності кисню в повітрі, яке залежить від цих двох величин, а вміст кисню обумовлює окислювальні процеси в організмі людини. На різкі перепади щільності кисню організм людини дає хворобливу реакцію (під час підйому в гори – гірська хвороба).

У таблиці 5 подано критерії оцінки параметрів атмосферної

циркуляції для біоклімату.

Таблиця 5

Медико-кліматичні критерії оцінки параметрів атмосферної циркуляції

Параметр		Характер впливу		
		позразню- вальний	трену- вальний	щадний
Повторюваність циклонів за рік	дні	> 200	140–200	< 140
	%	> 55	38–55	< 38
Повторюваність (%) контрастних змін погод		> 35	25–35	< 25
Повторюваність (%) міждодової мінливості тиску більше 8 гПа на добу		> 40	30–40	< 30
Повторюваність (%) міждодової мінливості температури більше 6 град на добу		> 20	10–20	< 10
Повторюваність (%) міждодової мінливості вмісту кисню в повітрі більше 5 г/м ³		> 50	30–50	< 30

4. Напрямок та швидкість вітру.

Вітер – один з найважливіших проявів загальної циркуляції атмосфери – горизонтальний рух повітря (повітряної маси) відносно земної поверхні. Вітри виникають і підтримуються через нерівномірний горизонтальний розподіл атмосферного тиску. Чим більше різниця в атмосферному тиску, тим сильніший вітер. Повітря переміщується з областей високого тиску в області низького тиску, але через прискорення Коріоліса (поворотного прискорення) відхиляється від цього напрямку (вправо в Північній півкулі і вліво – у Південній).

Вітер характеризується **швидкістю і напрямком**. Швидкість

вітру визначається в м/с і км/год. Середня швидкість вітру біля земної поверхні становить 5 ... 10 м/с. Швидкість вітру можна оцінити в балах за наслідками дії вітру на земній поверхні. Ця система запропонована англійським адміралом Ф. Бофортом і називається шкалою Бофорта. Швидкість вітру вимірюється в широких межах: від повного штилю (0 ... 0,5 м/с), до шторму (більше 15 ... 20 м/с) та урагану (більше 30 м/с).

З вітровим режимом пов'язано вплив повітряного потоку на організм людини на рівні людського зросту (в двометровому шарі повітря).

Відповідно до цього умови поділяються на:

- ✓ аеростатичні – штиль (швидкість вітру $V = 0$ м/с),
- ✓ слабодинамічні ($V < 1$ м/с),
- ✓ середньодинамічні ($V = 1-4$ м/с),
- ✓ сильнодинамічні ($V > 4$ м/с),

Якщо швидкість вітру більше 7 м/с – не рекомендується проведення туристсько-рекреаційних занять.

5. Вологість повітря й атмосферні опади.

Вологість повітря – кількість водяної пари в повітрі. Максимальна кількість водяної пари може містити повітряна маса, сформована над водною поверхнею за високих температурах.

Зазвичай вологість повітря більше вдень, ніж уночі, протягом року найбільша вологість відзначається влітку, а найменша – взимку. У низьких широтах, де повітря набагато холодніше, вологість більше, ніж у середніх і високих. За певної температури повітря може містити відповідну кількість вологи (водяної пари). Межа вмісту водяної пари в повітрі за певної температури називається **максимальною вологістю**.

Вологість повітря буває абсолютна й відносна.

Абсолютна вологість повітря визначається кількістю водяної пари (γ), що міститься в 1 м^3 повітря.

Відносна вологість повітря – співвідношенням реальної кількості водяної пари, що міститься в повітрі, до максимально можливого його вмісту за певної температури. За 100%-ої відносної вологості відбувається випадання опадів. Повітря, що

має максимальну вологість, називається насичене.

Відчуття людиною вологості повітря пов'язане з відносною вологістю повітря, абсолютну вологість людина не відчуває. Для туристичних цілей важлива відносна вологість у денні години. Узимку майже повсюдно відносна вологість висока (до 80%). У теплий період спостерігаються великі добові коливання вологості (від 80% вночі до 50 ... 60% вдень). Іноді в особливо «сухі» дні вологість знижується до 30% і менше. Для здорових людей найбільш сприятлива відносна вологість – 40 ... 60%.

З абсолютною вологістю пов'язане таке дискомфортний явище, як духота, що виникає в теплий період року. Духота особливо важко переноситься, якщо супроводжується термічним перегрівом – розвивається гіротермічний дискомфорт. Духота погано переноситься хворими із захворюваннями серцево-судинної системи, бронхіальною астмою.

У таблиці 6 наведено медико-кліматичні критерії оцінки вологості.

Таблиця 6

Медико-кліматичні критерії оцінки вологості

Параметр	Характер впливу		
	подрознювальний	тренувальний	щадний
Режим вологості: повторюваність (%) відносної вологості менше 30 % (“сухі” дні)	> 80 (дуже сухо); 0–10 (дуже волого)	60–80 (сухо); 11–20 (волого)	40–60 (помірно сухо); 20–40 (помірно волого)
Ступінь формування духоти: повторюваність (%) задушливих днів за теплий період	> 50	30–50	10–30

Атмосферні опади – продукти конденсації водяної пари, що випадають із хмар у вигляді дощу, мряки, граду, крупи, снігу або

безпосередньо осідають із повітря на земну поверхню у вигляді роси, інею, паморозі та ін..

Атмосферні опади вимірюються товщиною (мм) шару води, що випала за визначений проміжок часу (найчастіше за 1 рік).

Коли випадає більше 3 мм опадів у денний час, день вважається дощовим. Дощові дні перешкоджають туризму та відпочинку. Іноді зливові дощі, особливо після тривалого спеки, не заважають відпочинку й лікуванню та освіжають повітря (за умови їхньої короткочасності).

Критерії оцінки режиму опадів наведено в таблиці 7.

Таблиця 7

Критерії оцінки опадів

Параметр	Характер впливу		
	позразнювальний	тренувальний	щадний
Тривалість залягання стійкого снігового покриву, дні	< 50 (недостатній)	50–100 (помірний); > 150 (підвищений)	100–150 (оптимальний)
Повторюваність дощових погод, %	> 40 (підвищений)	30–40 (помірний)	< 30 (оптимальний)

6. Температура повітря.

Рекреаційну оцінку кліматичного потенціалу певним чином інтегрує в собі показник **температури повітря**, який відображає вплив сонячної радіації, атмосферної циркуляції, що й підстилає поверхні, і не виключає впливу сильного вітру, прямої сонячної радіації, підвищеної вологості повітря, несприятливих атмосферних явищ.

Термічний режим характеризується тривалістю періодів: безморозного; сприятливого для літньої рекреації; сприятливого для зимової рекреації; купального періоду, а також тепловідчуття людини в холодний і зимовий періоди та

забезпеченістю теплом у теплий період.

Період, сприятливий для зимової рекреації, встановлюється, коли середньодобова температура досягає -5°C , але не нижче -25°C , при цьому можливі заняття всіма видами зимового відпочинку. Найсприятливіші умови для зимової рекреації – з температурою нижче нуля за обов’язкової наявності снігового покриву не менше 10 см і не більше 30–40 см – понад 110 днів. За температури -10°C починається зона дискомфорту.

Період, сприятливий для літньої рекреації, визначається кількістю днів із середньодобовою температурою вище $+15^{\circ}\text{C}$, не менше 100 днів на рік, при цьому стають можливі заняття всіма видами літнього відпочинку.

Тривалість купального сезону визначається кількістю днів із температурою води вище 17°C .

У таблиці 8 наведено медико-кліматичні критерії оцінки температури повітря.

Таблиця 8

Медико-кліматичні критерії оцінки температури повітря

Параметр	Характер впливу		
	позитивний	негативний	незначний
Тривалість безморозного періоду, дні	< 90	90...180	180...240
Тривалість зимового періоду, дні	< 60	120...90	120...150
Тривалість дискомфортного періоду з переохолодженням, дні	> 20	10...20	< 10
Тривалість літнього періоду (у днях)	< 60	60...90	> 90
Тривалість дискомфортного періоду з перегрівом, дні	> 20	15...20	<15
Повторюваність комфортних умов за літній період, %	< 11; > 30	11...20	21...30
Тривалість купального сезону, дні	< 60	60...90	> 90

Система умовних (ефективних) температур

На організм людини впливає одночасно ціла серія метеорологічних факторів. У процесі пошуків нових методів виміру було розроблено систему умовних (ефективних) температур. Ними характеризується комплексний вплив метеорологічних елементів: температури повітря, відносної вологості, швидкості вітру, сонячної радіації й довго-хвильового випромінювання.

Таблиця 9

Співвідношення значень параметрів метеоелементів і суб'єктивного відчуття комфортності

Суб'єктивні відчуття	Температура повітря	Відносна вологість, %	Швидкість вітру, м/сек
Холодно, дискомфортно	Нижче 15	Вище 80	Вище 7
Прохолодно, субкомфортно	15–20	60–80	До 5–7
Комфортно	20–25	30–60	До 1–4
Субкомфортно, спекотно	26–30	60–80	До 5–7
Дискомфортно, сухо, спекотно	Вище 30	30–60	Менше 4
Дискомфортно, волого, спекотно	Вище 30	Вище 80	Менше 4

Комплексний показник, що характеризує вплив температури й вологості, називається ефективною температурою – ЕТ; температури, вологості й швидкості вітру – еквівалентно-ефективною температурою – ЕЕТ; температури, вологості, швидкості вітру й сонячної радіації – радіаційно-еквівалентно-ефективною температурою – РЕЕТ.

Розрахунки РЕЕТ показують, наскільки сонячні промені підсилюють нагрівання тіла людини. Прихід сонячної енергії порядку 0,7 малої калорії на 1 см² у хвилину відчувається як

збільшення температури на 3°.

Тепловідчуття в літній період поділяються на:

- ✓ холодні – ЕЕТ менше 8 град;
- ✓ прохолодні – ЕЕТ 8–16 град;
- ✓ комфортні – ЕЕТ 17–22 град;
- ✓ перегрів – ЕЕТ більше 23 град.

7. Оцінка контрастної мінливості погоди.

Важливим показником є *мінливість погоди*, яка ускладнює її прогнозування на період відпусток. Крім того, для рекреації має значення добова зміна температури повітря й атмосферного тиску, негативний вплив якої на фізіологічний стан людини спостерігається вже під час зміни в межах: температури – 4°C, атмосферного тиску – 8 гПа. Циклонна погода несприятлива для окремих видів рекреації, оскільки супроводжується значною зміною атмосферного тиску й інших метеорологічних умов, що викликає сонливість, нудоту, роздратованість, загострення деяких хронічних хвороб.

В останні роки застосовуються оцінки контрастної мінливості погоди.

Контрастна мінливість погоди – це така мінливість, яка спричиняє істотні зміни у фізіологічних функціях організму. Вона спостерігається як під час проходження активних атмосферних фронтів, які обумовлюють різку зміну багатьох елементів погодного комплексу, так і в умовах специфічних форм місцевої циркуляції.

Залежно від значення **контрастної мінливості погоди**

(у відсотках) виділяються такі *режими погоди*:

- дуже стійкий (25%);
- стійкий (25–34%);
- мінливий (35–50%);
- сильно мінливий (50%).

Чим більше мінливість погоди, тим складніше відповідати на запитання, на яку погоду під час відпустки може розраховувати рекреант.

8. Загальна оцінка біоклімату.

Кожен параметр біоклімату оцінюється в балах, далі проводиться інтегральна оцінка режиму (термічного, вітрового, радіаційного та ін.). Потім ведеться підрахунок значень біокліматичного потенціалу за сезонами року і в середньому за рік. Таким чином, є можливість оцінювати та порівнювати біокліматичні умови різних територій, виявляти найбільш сприятливі для відпочинку й лікування сезони та встановлювати адаптаційний радіус дії конкретної курортної зони.

Біокліматичні параметри входять у біокліматичний паспорт курортів і територій, у якому дається характеристика місцевого біоклімату. На території курорту кожен другий місяць сезону (січень, квітень, липень і жовтень) про-водяться спостереження за основними метеорологічними характеристиками в установлені терміни. Отримані дані порівнюють із даними найближчої метеостанції. Потім за рядом багаторічних спостережень для цієї метеостанції розраховуються параметри біоклімату і вносяться поправки на місцеві умови.

Під час оцінки біоклімату найбільш важливий облік таких дискомфортних явищ погоди, як:

- переохолодження та перегрів;
- надлишок і недолік УФ;
- мінливість погоди;
- духота;
- гігротермічної дискомфорту;
- великі вітрові навантаження;
- тривалий туман;
- значні опади;
- інтенсивна грозова діяльність.

Ці явища фізіологічно шкідливі для організму людини. Вони перешкоджають проведенню більшої частини рекреаційних занять, крім відвідування музеїв і виставок. Виключаються всі види рекреаційної діяльності під час грізних метеорологічних явищ: бур, штормів і ураганів.

Під час аналізу території на підставі розрахунків біокліматичного потенціалу будуються карти як окремих меди- кліматичних параметрів, так і біокліматичного потенціалу в

цілому. За ними виділяються території за ступенем сприятливості для туризму взагалі та для окремих видів рекреаційних занять.

У зв'язку з цим зазвичай виділяють такі **зони комфортності**:

- ✓ комфортна – зі щадним режимом;
- ✓ відносно комфортна – зі щадним і подразнювальним режимами;
- ✓ дискомфортна – з подразнювальним режимом до деяких сезони року;
- ✓ екстремальна – з подразнювальним режимом протягом усіх сезонів року.

Таблиця 10

Параметри оптимальних кліматичних умов для рекреаційних цілей

Показники	Під час використання в період	
	літній	зимовий
Середньодобова температура повітря °С		
при V = 0 – 1 м/сек.	+15...+20	0...–25
при V = 2 – 3 м/сек.	+15...+23	0...–15
при V = 4 – 5 м/сек.	+20...+26	0...–10
Швидкість вітру, м/сек.	До 5	До 5
Час одержання оптимальної дози УФР, хв.	20...40	–
Період геліотерапії, дні	105...120	–
Тривалість купально-пляжного періоду, дні	60...90	–
Товщина сніжного покриву, см	–	10...40
Тривалість періоду для занять зимовими видами спорту, дні	–	45...60

9. Оцінка придатності кліматичних умов для розвитку оздоровчої рекреації.

Цікаву методику оцінки клімату з метою розвитку оздоровчого туризму на локалізованому рівні запропонував

учений-географ І. Рожко. Його оцінка ґрунтується на виборі трьох основних критеріїв: впливу середовища на людину; впливу людини на природне середовище; доцільності ведення рекреаційно-туристського господарства на певній території.

Системний аналіз чинників, якими є природні умови та ресурси, дав змогу визначити доцільність розвитку тієї чи іншої діяльності на певній території. Наприклад: **для оцінки кліматичних особливостей і придатності клімату для оздоровчого туризму** на локалізованому рівні запропоновано такі показники:

- ✓ середньодобова температура повітря;
- ✓ швидкість вітру;
- ✓ кількість випадків із дощем та іншими несприятливими

умовами.

Отже, за результатами оцінки придатності клімату для розвитку оздоровчого туризму на локалізованому рівні виявлено, що найсприятливішими є території, де кількість днів зі сприятливою середньодобовою температурою становить понад 60%, а повторюваність випадків із сильними вітрами – менше 10%. Тривалість несприятливих природних явищ (кількість) становить не більше ніж 10%.

Таблиця 11

Оцінка придатності клімату

Оцінка придатності клімату	Кількість днів із сприятливою середньодобовою температурою	Повторювання випадків із сильним вітром (> 10 м/с), %	Дощі й інші несприятливі умови (кількість випадків), %
Непридатний	< 10	> 75	> 75
Малопридатний	10...20	50...74	50...75
Умовно придатний	21...40	25...49	25...49
Придатний	41...60	10...24	10...24
Найпридатніший	> 60	< 10	< 10

ЛІТЕРАТУРА

1. Колотова Е. В. Рекреационное ресурсоведение : учеб. пособ. М., 1999.
2. Кусков А. С. Туристское ресурсоведение : учеб. пособ. М. : Изд. центр «Академия», 2008. 208 с.
3. Мироненко Н. С., Твердохлебов И. Т. Рекреационная география. М. : Изд-во Московского ун-та, 1981. С. 86–109, 116–120.
4. Стафійчук В. І. Рекреалогія : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2006. 264 с.
5. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : підруч. для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. Івано-Франківськ, 2001. С. 16–22, 55–111.

ТЕМА 5.
АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА
ВОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ

1. Оцінка поверхневого водного компонента ландшафту.
2. Фактори, які визначають рекреаційну цінність акваторій у цілому або окремих ділянок.
3. Оцінка водойм для пляжно-купального відпочинку.
4. Метод кількісної оцінки пляжно-купальних ресурсів.
5. Оцінка водних об'єктів для спортивного туризму.
6. Оцінка гідрографічних ресурсів.

Ландшафт – територіальна система, що складається із взаємодіючих природних або природних і антропогенних компонентів та комплексів більш низького таксономічного рангу.

Природний ландшафт – ландшафт, що складається із взаємодіючих природних компонентів і що формується або сформувався під впливом природних процесів

Під час вивчення ландшафту **оцінюють**:

➤ *Внутрішню структуру ландшафту (внутрішню організацію):*

– набір, властивості та характер взаємозв'язків компонентів;

– особливості розміщення морфологічних частин, їхні горизонтальні й вертикальні зв'язки;

– тенденції природних процесів.

➤ *Зовнішню структуру:*

– співвідношення ландшафту із сусідніми ландшафтами й різними системами господарського використання, що змінюють ландшафт.

До *природних компонентів ландшафту* відносять:

- ✓ повітря;
- ✓ поверхневі й підземні води;
- ✓ гірські породи;
- ✓ ґрунту;
- ✓ рослинний і тваринний мир.

1. Оцінка поверхневого водного компонента ландшафту.

До водних об'єктів, що становлять інтерес для рекреаційної діяльності, відносяться моря, великі й малі річки, озера, штучні водойми – від великих водоймищ, побудова- них на річках, до ставків та заповнених водою кар'єрів.

Забезпеченість території водними об'єктами визначають такі характеристики:

✓ *обводненість* – відношення протяжності водних об'єктів у кілометрах до площі території;

✓ *заозерненість* – відношення площі водних дзеркал до площі території.

Водні об'єкти оцінюються пофакторно й інтегрально. При цьому проводиться диференційована оцінка водних об'єктів залежно від характеру рекреаційної діяльності, в якій вони використовуються: пляжно-купальний відпочинок (для лікувально-оздоровчих цілей) та різні види водно-спортивного туризму. Оцінюється також забезпеченість території водними об'єктами, придатними для питного водопостачання туристів.

Оцінка здійснюється на основі всіх 3 типів оцінок.

2. Фактори, які визначають рекреаційну цінність акваторій у цілому або окремих ділянок.

✓ Географічне положення.
✓ Параметри водних об'єктів.
✓ Гідрологічний, гідрофізико-хімічний та гідробіологічний режими.

✓ Економічне й транспортне освоєння території.
✓ Антропогенні фактори (об'єм скидання стокових вод).
✓ Характер та масштаби забруднення навколишнього середовища й т. д.

I – географічне положення:

❖ визначає природно-кліматичну зону;
❖ визначає набір рекреаційних занять на певному водному об'єкті;

❖ обмежує в часі ті або інші види відпочинку та спорту.

Нижньою межею температури води рекреаційних водойм прийнято вважати +17°C, в основному це стосується купання, водних лиж і деяких інших видів відпочинку.

Тому період, придатний для рекреаційного водокористування, визначається датами переходу температури води через цю критичну точку.

Найбільше рекреаційне значення мають теплі моря, озера, водоймища, великі річки з температурою води +17°C протягом 2–4 місяців.

2 – параметри акваторії й берегової зони.

Параметри, що рекомендуються для оптимальних умов відпочинку, коливаються в дуже широких межах.

Наприклад, у США різними нормами визначається:

– на одне веслове судно необхідно мати від 0,4 до 2 гектарів водної поверхні;

– на моторне й вітрильне судно – від 1,2 до 8 га;

– на водні лижі – від 4 до 16 гектарів акваторії.

У різних країнах на одну людину, що купається, рекомендується:

– від 5 до 23 квадратних метрів водної поверхні;

– від 20 до 46 квадратних метрів пляжу;

– близько 300 квадратних метрів прибережної території.

На території пляжу мають виділятися такі функціональні зони:

✓ відпочинку – 40–60% загальної площі;

✓ обслуговування – 5–8%;

✓ спортивні – 10%;

✓ озеленення – 20–40%;

✓ дитячого сектора – 5–7%;

✓ піших доріжок – 3–5%.

3 – гідрологічний, гідрофізико-хімічний та гідробіологічний режими.

Рибогосподарський потенціал водних об'єктів істотно впливає на масштаби їхнього рекреаційного використання, оскільки аматорська риболовля є одним із масових видів водних рекреацій.

Тому важливо, щоб гідрологічний і гідрохімічний режими

водойм були оптимальними для поновлення рибних ресурсів.

4 – транспортне освоєння й доступність акваторій. Для короткочасного відпочинку без ночівлі межею транспортної доступності вважається 60–70 кілометрів (тобто не більше 2 годин їзди на транспорті).

Для короткочасного відпочинку з ночівлею ця межа може бути збільшений до 3–4 годин.

Для тривалого відпочинку – до 1–2 діб.

5 – антропогенні фактори (об'єм скидання стокових вод).

Якість водного природного середовища, а відповідно й масштаби рекреаційного використання водних об'єктів значною мірою залежать від різноманітних несприятливих антропогенних факторів:

- ✓ скидання неочищених та недостатньо очищених стокових вод;
- ✓ забруднення водних об'єктів стоками з необладнаних територій промислового й сільськогосподарського використання;
- ✓ забруднення атмосфери;
- ✓ шумове забруднення навколишнього середовища.

У зв'язку із цим для більшості водних об'єктів рекреаційною цінністю є тільки частина їхніх акваторій і уз- береж.

Співвідношення придатних і непридатних для масового рекреаційного освоєння прибережних акваторій та берегових зон різне для різних типів водних об'єктів (річок, озер, водоймищ, морів) і становить:

- у середньому 40–70% загальної протяжності берегової лінії;
- у районах великих міських агломерацій це співвідношення менше та становить звичайно 10–20%.

6 – якість водного середовища в цілому й окремих елементів.

Гігієнічними нормами органолептичних, хімічних і бактеріологічних показників вимагається відсутність на поверхні води:

- ✓ плаваючих плівок,
- ✓ плям мінеральних масел та нагромаджень інших

домішок;

✓ сторонні заходи й приправи води не повинні перевищувати два бали;

✓ забарвлення води не повинне проглядатися в стовпчику 10 см.

Нормуються у воді також концентрація водневих іонів, розчинений кисень, біохімічне споживання кисню, токсичні хімічні речовини та бактеріальне забруднення.

3. Оцінка водойм для пляжно-купального відпочинку.

Пляжно-купальний відпочинок організовується на берегах морів, озер, річок і штучних водойм (ставків, кар'єрів, водосховищ). Під час оцінки розглядаються умови підходу до води, наявність пляжної смуги, характер дна, швидкість течії та глибина (річки), переважання слабкого хвилювання на великих водоймах, температурний режим.

Таблиця 12

Критерії оцінки водних об'єктів для пляжно-купального відпочинку

Параметр	Міра сприятливості		
	сприятливо	відносно сприятливо	несприятливо
Береги	Сухі терасовані, без крутих спусків, придатні для освоєння в природному стані	Сухі, але крутоспускові, часто обривисті, освоєння яких вимагає нескладних споруд для спуску до води (якщо біля води є смуга пляжу)	Береги або заболочені, або дуже круті з високим кліфом або обривом
Підходи до води	Просто відкриті	Вимагають невеликого розчищення	Багністі, закустарнені, закриті

Параметр	Міра сприятливості		
	сприятливо	відносно сприятливо	несприятливо
Пляжі	Пісок, дрібна галька	Трава, велика галька	Глина, торф, великий камінь
Характер мілини: – для дорослих 0,5–1,5 м; – для дітей 0,5–1,2 м	20–100 м (на морі) 20–50 м (на річці та озері)	Більше 100 м (на морі) Менше 20; більше 50 м (на річці й озері)	Мілина відсутня
Характер дна	Пісок і дрібна галька	Велика галька, замулені піски, валуни	Мул, камінь, глина, великий гострий камінь, великі плити, покриті водними мікроорга нізмами
Швидкість течії річки, м/с	Менше 0,3	0,3–0,5	Більше 0,5
Температу- ра води, °С	18–24	16–17; 25–26	Менше 16; більше 26
Санітарно- гігієнічні умови	Чисті, джерел забруднення немає	Легко усунені джерела забруднення, вода самоочищається	Забруднення перевищують ГДК, і джерела забруднення неусувні

Тривалість купального сезону визначається кліматичними умовами та температурним режимом водойми: температура

повітря має бути 20–24°C, температура води – не нижче 17°C. Купання за температури води 14–16°C у курортології дозволено лише для загартованих людей і спортсменів, за температури 17–19°C – для здорових людей. Більш висока температура води підходить для купання всіх відпочиваючих. Вода температурою 20–24°C оцінюється як слаботепла, 25–27°C – тепла, понад 27°C – дуже тепла.

Найбільш сприятливими для пляжно-купального відпочинку є морські узбережжя теплих морів: Чорного, Азовського. Проте їхнє рекреаційне навантаження має строго відповідати нормам антропогенного навантаження, яка на сьогодні складає 1 особу на 5 м², а в лікувальних установах для хворих на туберкульоз та з порушеннями опорно-рухового апарату – до 12 м² на 1 людину. В сучасному житті цих норм, на жаль, не дотримуються.

Руйнівного впливу на пляжі завдають не тільки рекреаційні навантаження, але й абразія моря (руйнування берега хвилями). Із цією метою зміцнюються узбережжя Чорного та Азовського морів, будуються хвилерізи, що, однак, призводить до зменшення інтенсивності перемішування води в прибережній зоні й до сильного екологічного забруднення.

Наявність мілини необхідно для пляжно-купального відпочинку, оскільки не кожному відпочиваючий уміє плавати і не кожному відпочиваючому показано швидке занурення у воду. Проте надмірно великі мілководдя є також су-громадської недоліком. Великі мілини характерні для Азовського моря. Туристам до занурення у воду доводиться проходити мілководдям 100 і більше метрів, що знижує якість відпочинку на цих узбережжях.

У процесі організації купання на річках оптимальною вважається швидкість течії менше 0,3 м/с. Річки зі швидкою течією (більше 0,5 м/с) непридатні для купання.

На узбережжях морів та великих озер обмежувальним фактором для купання є хвилювання води. Купання допускається, якщо хвилювання води не перевищує три бали. Велике значення має і санітарно-гігієнічний стан пляжів. Дуже забруднені узбережжя Чорного та Азовського морів призводять до закриття пляжів.

Під час розробки зон купання на курортах необхідно

керуватися критеріями, наведеними в таблиці 13.

Таблиця 13

Критерії акваторії для купання

Категорії відпочиваючих	Характеристика акваторії		
	максимальна глибина, м	характер дна	ширина зони купання від урізу до буйків, м
Дорослі	3–4	–	70–75
Батьки з дітьми	2–2,5	–	30–40
Діти	1,5–1,8	Піщане, дрібно-галькове, з ухилом 0–0,2%	20–25

На сьогодні для пляжно-купального відпочинку почали активно використовуватися штучні водойми: водосховища, ставки і кар'єри.

Водосховище – штучна водойма, зазвичай створювана в долині річки водопідпірними спорудами для накопичення та зберігання води з метою регулювання стоку, поліпшення водопостачання, вирівнювання роботи ГЕС, зрошення, поліпшення умов судноплавства, боротьби з повеннями й інших господарських потреб.

Водосховища широко використовуються для яхтингу, віндсерфінгу та купання. Але вони не повинні перетворюватися на зони неорганізованого відпочинку населення.

Ставок – це невелике мілководне природне водоймище глибиною 3–5 м.

Ставки зазвичай використовуються для купання місцевими жителями. Періодично воду в ставках спускають і ставки чистять. Безліч ставків знаходиться і в межах міст, де використовуються жителями як зони відпочинку.

Кар'єр – сукупність гірських виробок. Поступово кар'єри заповнюються водою, а їхні береги задерновиваються. Багато

кар'єрів використовуються місцевими жителями для купання. Але кар'єри мають ряд істотних недоліків: дно їхнє нерівне, на ньому накопичується величезна кількість сміття, відходів, старої техніки, що створює загрозу для тих, хто купається. Тому необхідно проводити очищення та вирівнювання дна.

Для будівництва окремих здравниць більш перспективні малі річки та озера. На малих річках можна будувати *гідропарки*, що складаються із системи різних водойм, з'єднаних каналами. Різновидом гідропарків є *акванарки* – розважальні установи з комплексом різних водних атракціонів. Під час організації оздоровчого відпочинку на воді кількість туристів не повинно перевищувати 200 осіб на 1 км берега.

Під час організації оздоровчого відпочинку на воді необхідно дотримуватися допустимих антропогенних рекреаційних навантажень.

Таблиця 14

Допустимі антропогенні рекреаційні навантаження (осіб/га) на водні об'єкти

Вид об'єкта	Критерій	
	технологічний	психологічний
Акваторія для купання (на мілководді, на зміну тих, хто купається)	300–500	100–200
Акваторія для катання на: веслових човнах (2 осіб у човні)	2–5	0,5
на моторних човнах та водних ліжах	0,5–1	1 (на 10–20 га)
на вітрильних судах	1–2	1 (на 5–10 га)
Територія для розміщення наметових таборів на узбережжі морів (осіб/км)	250–300	15–30

Таблиця 15

Шкала оцінки водойм для купання (найбільш сприятливі умови оцінюються 4 балами)

Параметр	Характеристика	Оцінка в балах
Ширина зони мілководдя, м	5–10	4
	10–20	3
	20–40	2
	40–100	1
	> 100	0
Літологія донного ґрунту в зоні мілководдя	піщаний	4
	дрібногравійний	3
	валунний	2
	глинистий	1
	мулистий	0
Кількість літніх днів із середньодобовою температурою води 18–22°C	80	4
	60–80	3
	50–60	2
	30–50	1
	< 30	0
Швидкість течії, м/с	0	4
	0–1	3
	1–2	2
	2–3	1
	> 3	0
Площа водної прибережної рослинності, % на 100 м периметра води	0	4
	0–10	3
	10–50	2
	50–80	1
	> 80	0

4. Метод кількісної оцінки пляжно-купальних ресурсів.

Поняття «пляжно-купальні ресурси» (R , людино-днів) розглядається як добуток площі пляжу (S , га), його екологічного й психофізіологічного навантаження (N , осіб/га) і тривалості (T , днів) пляжно-купального сезону, тобто у вигляді формули:

$$R = S \times N \times T$$

Далі, знаючи величину ресурсів (R , людино-днів) та визначивши вартість одного відвідування пляжу (C , грн./людино-днів), ми можемо розрахувати економічний ефект використання цього виду ресурсу (Ee , грн.) за формулою:

$$Ee = R \times C$$

5. Оцінка водних об'єктів для спортивного туризму.

Для спортивного туризму водні об'єкти оцінюються залежно від виду водного туризму.

Популярними видами відпочинку з переважним використанням акваторії є яхтинг і сплав на човнах та плотах.

Яхтинг вимагає наявності великої акваторії (понад 400 га) з достатньою глибиною (більше 3 м). Сприятлива також часта повторюваність слабкого хвилювання (менше трьох балів) у межах цієї акваторії. Під час визначення ємності акваторії для вітрильного спорту враховують технологічні (1–2 яхти на 1 га) і психологічні (1 яхта на 5...10 га) критерії туристських навантажень. Найбільш сприятливі умови для розвитку яхтингу відзначаються в морських затоках, великих озерах і водосховищах. Однак, якщо морське узбережжя або велике озеро не мають зручних бухт, вони малоприсадибні для яхтингу.

Сплави на човнах і плотах також є популярним видом відпочинку на воді. У цьому випадку необхідно розрізняти сімейний і спортивний туризм.

Для сімейного туризму найбільш придатні спокійні малі річки, що течуть в межах лісової зони. Під час вибору маршруту необхідні дані про повноводність річки, її режими, глибину, підходах до води.

Спортивний туризм на воді становить собою сплави на байдарках, каное, катамаранах і плотах зазвичай річками з великою кількістю перешкод. Складність маршруту визначається швидкістю течії річки, протяжністю маршруту та кількістю перешкод. Швидкість течії річки залежить від її падіння (відношення ухилу річки до її довжини). Перешкоди на річках, що найчастіше зустрічаються, – це пороги, кам'яністі перекати і зливи (водоспади).

6. Оцінка гідрографічних ресурсів.

До *гідрографічних ресурсів* відносимо площу актуальних смуг і рекреаційних акваторій, що розраховуються за відповідною методикою. До оцінки включаються такі *характеристики водних об'єктів*:

- 1) площа актуальних смуг та рекреаційних акваторій річок;
- 2) площа актуальних смуг і рекреаційних акваторій водосховищ;
- 3) площа актуальних смуг та акваторій озер.

Зважаючи на те, що площа акваторій річок, озер, водосховищ повністю використовується для окремих видів рекреації, враховується вся акваторія цих водних об'єктів.

Бал оцінки гідрографічних ресурсів визначається за часткою загальної суми площі актуальних смуг та рекреаційних акваторій зазначених водних об'єктів до площі регіону. Під час визначення бала гідрографічних ресурсів виходять з того, що:

- 1 бал – до 10%;
- 2 бала – від 11% до 20%;
- 3 бала – понад 20%.

Під час класифікації річок за розміром за основний критерій беруться довжина річок і площа їхнього водозбору.

Виділяють *три типи річок*:

- ❖ малі (площа водозбору до 2 тис. км², довжина від 10 до 100 км);
- ❖ середні (площа 2–50 тис. км², довжина від 100 до 500 км);
- ❖ великі (понад 50 тис. км², довжина понад 500 м).

Методика дослідження гідрографічної мережі:

1. Визначення довжини й площі проводиться за допомогою курвіметрів, циркулів-вимірників, планіметрів, палетки.

2. Ширина акваторії рік (для розрахунків приакваторіальних площ – актуальних смуг) визначається виходячи з того, що:

- а) мала річка має ширину 10 м;
- б) середня – 20 м;
- в) велика – 50 м.

3. Актуальні смуги мають такі особливості визначення:

- а) мала річка має ширину «актуальних смуг» на ліво- і правобережжі – 100 м;
- б) середня річка – 300 м;
- в) велика річка – 500 м;
- г) озеро – 100 м;
- д) водоймища розподіляються залежно від площі водного дзеркала на:

- малі – площею до 200 га;
 - середні – від 201 до 1000 га;
 - великі від 1001 і більше, для яких актуальні смуги визначаються відповідно як 50, 100 та 200 м;
 - е) канали магістральні – 100 м.
- Ураховуються тільки магістральні канали.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колотова Е. В. Рекреационное ресурсоведение : учеб. пособ. М., 1999.
2. Кусков А. С. Туристское ресурсоведение : учеб. пособ. М. : Изд. центр «Академия», 2008. 208 с.
3. Стафійчук В. І. Рекреалогія : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2006. 264 с.
4. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : підруч. для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. Івано-Франківськ, 2001. С. 16–22, 55–111.
5. Царик Л., Чернюк Г. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки і аналізу. Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. 188 с.

ТЕМА 6. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РЕЛЬЄФУ ТЕРИТОРІЇ

1. Значення рельєфу для розвитку туризму.
2. Методика оцінки рельєфу для цілей туризму.
3. Оцінка рельєфу для лікувально-оздоровчого туризму.
4. Оцінка рельєфу для спортивного туризму

1. Значення рельєфу для розвитку туризму.

Рельєф, безсумнівно, має самостійне значення для розвитку туризму в регіонах перебування (дестинації) туристів. Він сприяє розвитку туристської діяльності і впливає на клімат, внутрішні води, рослинний та тваринний світ. Під **рельєфом** розуміється сукупність нерівностей суші, дна океанів і морів.

Найважливішими характеристиками рельєфу є абсолютна та відносна висота. **Абсолютна висота** – висота будь-якої точки земної поверхні над рівнем океану. Вона буває позитивною й негативною. **Відносна висота** – перевищення однієї точки земної поверхні над іншою. Вона показує, наскільки одна точка земної поверхні розташована вище або нижче іншої. Абсолютні та відносні висоти характеризують розчленованість рельєфу.

Нерівності земної поверхні, сукупність яких утворює рельєф, називаються **формами рельєфу**. Форми рельєфу підрозділяються на позитивні, до яких відносяться пагорби, височини, гори, нагір'я та інші, і негативні – яри, балки, западини та ін.

Форми рельєфу групуються в **типи рельєфу** – горбистий, горбисто-увалистий, гірський, тобто в сукупність форм рельєфу певного походження, віку й зовнішнього вигляду. Основними формами рельєфу земної поверхні є гори та рівнини.

Рельєф по відношенню до туризму потрібно розглядати і як умову, і як ресурс. У першому випадку важливо враховувати його інженерно-геоморфологічні властивості. У другому випадку на перше місце виходять такі властивості, як стійкість до навантажень, різноманітність, унікальність, комфортність, культурно-історична цінність.

Від рельєфу часто залежить вибір виду туристської діяльності. Наприклад, гірські схили з їхніми морфологічними і морфометричними показниками, такими як абсолютна висота, форма поздовжнього профілю, ухил, довжина, планові обриси та інші, повною мірою є ресурсом гірсько-лижного туризму. Ці показники багато в чому визначають спеціалізацію гірськолижних трас і всіх гірськолижних курортів для різних груп туристів. Такі гірськолижні курорти австрійських Альп, як Абентау з пологими довгими схилами, призначені в основному для початківців і сімейного відпочинку. Навпаки, курорт Сан-Антон є місцем катання досвідчених гірськолижників і призначений для проведення спортивних змагань.

Геоморфологічні та геологічні особливості берегової зони, такі як ширина пляжу, будова підводної частини пляжу, укрупненість, що складають пляж морських відкладень, впливають на спеціалізацію пляжно-купальної рекреації. Добре відомо дрібне піщане узбережжя Анапи, де розташовані в основному дитячі оздоровчі комплекси. І навпаки, абразійні узбережжя італійського курорту Салерно використовується виключно як зона естетико-споглядального відпочинку.

Значення берегового рельєфу як найціннішого туристського ресурсу видно на прикладі пляжів південного узбережжя Туреччини. Середземноморське узбережжя на захід Анталії відрізняється близьким до моря становищем середньовисотних хребтів Тавра. Геоморфологічні умови вузької туристської зони змушують власників готелів уважно стежити за станом нешироких гравійно-галькових пляжів. Протягом зимового сезону, коли курорти Кемер, Текірова та інші пустують, а посилюються шторми, здатні значно зруйнувати пляжі, власники туристських комплексів за допомогою техніки прибирають пухкі відкладення на ділянки узбережжя, недосяжні для штормових хвиль. Навесні, ближче до курортного сезону, вони повертають їх на природне місце.

Значення привабливості форм рельєфу

Привабливість форм рельєфу реалізується через ряд його властивостей, таких як унікальність, розмаїття, ландшафтна комплексність, історико-культурна цінність. Треба зазначити, що

часто привабливістю для туристів володіють звичайні, типові для туристського регіону, форми рельєфу, але не зустрічаються на території постійного проживання самих туристів.

Привабливість форм рельєфу виражається в чотирьох варіантах:

✓ *сама форма* (комплекс форм) як така. Зазвичай привертають увагу форми, незвичайні для цього типу місцевості, чимось відрізняються від навколишнього, звичного;

✓ форми рельєфу *в поєднанні з сусідніми формами*, наприклад: острівні гори серед рівнини;

✓ форми рельєфу *в поєднанні з іншими явищами та об'єктами*;

✓ привабливість природного рельєфу, *посилена рукотворним рельєфом* – міський забудовою і т. ін.

Типи рельєфу

Розглянемо вплив типів рельєфу на формування і функціонування різних видів рекреаційної системи.

До рекреаційно-лікувального типу відносяться три підтипи: *кліматичний, грязьовий і бальнеологічний*. Прикладом першого підтипу можуть служити види рекреаційної системи, характерні для середньогірної і високогірної зон. На висоті істотно знижена вологість, підвищені іонізація повітря і сонячна радіація, що благотворно впливає на різні системи організму. Для двох інших підтипів особливе значення мають властивості субстрату, гідрогеологічні та геохімічні особливості території (хімічний склад мінеральних вод і грязей, їхні запаси, дебіт джерел, характер залягання та виходи на поверхню).

Рекреаційно-оздоровчий тип включає себе два підтипи: купально-пляжний і прогулянково-оздоровчий.

Купально-пляжний підтип багато в чому залежить від геоморфологічних особливостей будови не тільки берегової зони, але і всього узбережжя. Важливою властивістю, що визначає туристську привабливість берегової зони, є біогенні форми рельєфу. Так, коралові рифи, що відокремлюють вузький шельф від підводного берегового схилу, являють собою природні огорожі, що захищають зону купання від проникнення акул.

Для прогулянково-споглядального підтипу характерні різноманітні геоморфологічні умови – від низинних рівнин до високогір'я. До рельєфу цього підтипу висуваються такі жорсткі вимоги, що визначають маршрут:

- певні морфометричні властивості – абсолютна і відносна висота, ухил схилів, характер розчленованості території, які визначають ступінь складності маршруту;
- характер субстрату, від якого залежить екіпірування;
- вид та активність сучасних геолого-геоморфологічних процесів, що обумовлюють безпеку;
- різноманітність і пейзажна привабливість, наявність та стан ключових об'єктів маршруту у вигляді природних пам'яток, оглядових точок.

Рекреаційно-спортивний тип включає в себе чотири підтипи залежно від виду рекреаційної системи: гірськолижного, дайвінгу, сплавів по річках, риболовно-мисливської.

Гірськолижний підтип – говорить сам за себе. Необхідно вказати на важливість геоморфологічних умов для безпеки туристів, пов'язаних із загальними і регіональними особливостями катання на гірських лижах. У теплі сезони року території гірськолижних курортів, що залишаються без снігу, використовуються для технічних видів спорту, наприклад для дельтапланеризму, для якого геоморфологічні умови також мають велике значення.

Дайвінг – підводне плавання, яке почасти споріднено з прогулянково-споглядальним видом відпочинку, але відрізняється від останнього підвищеним ризиком. Тут необхідно враховувати весь набір морфометричних, морфологічних і динамічних властивостей підводного рельєфу, що забезпечують, з одного боку, привабливість районів занурень, з іншого – їхню повну безпеку.

Сплави по річках – підтип із використанням різних плавзасобів (байдарок, каное, рафтів, катамаранів та ін.). Основною природною ланкою тут є гірська річка з особливими властивостями (швидкість, водність та ін.), сплав по якій багато в чому залежить від властивостей рельєфу.

Риболовно-мисливський підтип меншою мірою залежить від

умов рельєфу, але й тут морфометричні та морфологічні властивості території впливають на поведінку туристів і організацію туристської діяльності.

Рекреаційно-пізнавальний підтип пов'язаний із двома головними проблемами. По-перше, необхідно отримання достовірної, науково обґрунтованої інформації про природний об'єкт, по-друге, подання цієї інформації в адаптованому для конкретної групи користувачів вигляді.

Базове положення рельєфу в природному комплексі вимагає особливої уваги до туристських властивостей рельєфу і відбору специфічних показників цих властивостей. Функціонування рекреаційно-пізнавальних систем висуває особливі вимоги до повноти інформації про ступінь антропогенної змінності природних об'єктів, їхньої культурно-історичної значимості.

2. Методика оцінки рельєфу для цілей туризму.

Методика оцінки рельєфу для цілей туризму достатньо складна й різноманітна. Насамперед для оцінки необхідна *загальна характеристика рельєфу* території регіону. Зокрема виділяються основні форми рельєфу, представлені в регіоні, визначається співвідношення (найчастіше процентне) їхньої площі, а також називаються основні найбільш великі орографічні об'єкти – гори, низовини, височини і т. д.

Якщо в регіоні є *гірські системи*, то саме з них і треба починати характеристику фізико-географічної (орографічної) структури регіону. Для характеристики найбільш великих і значущих для туризму гірських хребтів та вершин розглядаються такі показники: назва й місце розташування, вік, сейсмічна активність, склад гірських хребтів, простягання та взаєморозташування гірських хребтів, середня та максимальна висота, назва та величина висоти основних гірських вершин, характер схилів та вершин, наявність зон заледеніння та ін.

Варто також дати оцінку гірських хребтів у цілях розвитку окремих видів туризму. Наприклад, для розвитку спелеотуризму потрібно в обов'язковому порядку описати гірські хребти, дати детальну характеристику наявних печер, провалів, воронк. Для

розвитку гірськолижного туризму важливо знати основні характеристики схилів, висоту снігової лінії, льодовиків і льодовикових форм рельєфу.

Після характеристики гір в обов'язковому порядку дається **характеристика рівнин**: назва та місце розташування, походження і вік, сейсмічність, характер, що скла- дають рівнину гірських порід, простягання, середня і максимальна висота, назва і висота найвищої точки, складу рівнини. Особливе місце в характеристиці посідає виділення та опис малих форм рельєфу – еолових, акумулятивних, льодовикових, карстових.

Рельєф у багатьох випадках освоєння території виступає як природний компонент, який визначає тип туристського використання. Це пояснюється його базисним положенням як компонента ландшафту.

Базисна роль рельєфу особливо яскраво виступає у двох напрямках туризму: лікувально-оздоровчому та спортивному (пляжно-купальний відпочинок, альпінізм, гірськолижний туризм). Перейдемо до більш детальної оцінки рельєфу для окремих видів туризму.

3. Оцінка рельєфу для лікувально-оздоровчого туризму.

Для лікувально-оздоровчого відпочинку як функціонально, так і естетично найбільш сприятлива пересічна місцевість з невеликими підвищеннями. Тому, як правило, лікувально-оздоровчі установи розташовуються або на рівнинних територіях, або в передгірській (200–400 м) і в низькогірній (400–1000 м) частинах, а у виняткових випадках – у нижньому поясі середньогір'я (1000–1500 м), якщо є особливі природні умови. Але нерідко зустрічаються й високогірні курорти, розташовані на висоті більше 2000 і навіть 3000 м. У такому випадку для лікування використовуються особливі природні умови певної місцевості (чисте повітря та його іонізація, атмосферний тиск, вміст кисню й озону та ін.).

Під час оцінки території необхідно враховувати не тільки абсолютну висоту місцевості, але і ступінь розчленованості

рельєфу.

Ступінь розчленованості рельєфу характеризують три параметри:

- ✓ глибина розчленування (відносні перевищення в метрах);
- ✓ густота розчленування (через якусь відстань у кілометрах відбувається зміна форми рельєфу з випуклого на увігнутий і навпаки);
- ✓ крутизна схилів (у градусах).

Таблиця 16

Оцінка рельєфу для лікувально-оздоровчих занять

Характеристика рельєфу	Міра сприятливості		
	сприятливий	відносно сприятливий	несприятливий
Глибина розчленування, м	30–60	10–30	менше 10
Густота розчленування, км	менше 1	1–3	більше 3
Крутість схилів, град	3–5	5–10	менше 3, більше 10

Для оздоровчих цілей найбільш сприятливий великогорбистий, або грядовий, рельєф, відносно сприятливі слабогорбистий і хвилястий рельєфи. Рівна поверхня естетично маловиразна та несприятлива для туризму.

Особливий інтерес становить собою рельєф із прокладеними теренкурами.

Теренкуром називається маршрут дозованої ходьби, яка призначається відпочиваючим у санаторіях для тренування серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату, дихальної системи. За енергетичними навантаженнями на організм людини теренкури поділяються на три категорії складності:

- 1) слабкі навантаження – призначаються хворим, які перебувають у стадії реабілітації після перенесених тяжких захворювань;

2) середні навантаження – призначаються відпочиваючим із хронічними захворюваннями в стадії ремісії;

3) сильні навантаження – призначаються практично здоровим людям та іноді людям з легкими формами захворювань.

Теренкури звичайно прокладаються по пересіченій місцевості способом чергування горизонтальних ділянок із підйомами. З підвищенням категорій складності маршруту зростає протяжність усього маршруту, зменшується протяжність горизонтальних ділянок і збільшується кількість та висота підйомів. Теренкури маркуються через кожні 100 м і повинні мати гареве покриття (перший шар із піску і гравію, а зверху – дрібний пісок). Іноді зустрічаються теренкури з невеликою протяжністю маршруту, але з великою кількістю складних підйомів, що вимагають значних фізичних зусиль на їхнє подолання.

Таблиця 17

Характеристика маршрутів теренкурів

Категорія маршруту з енергетичних навантажень на організм людини	I	II	III
Протяжність маршруту, км	2,5–4	3–5	6–8
Протяжність горизонтальної ділянки, %	80–85	25–30	20–25
Ухил, град: максимальний середній	3 1–2	6 2–4	12 4–6
Висота підйому від початку теренкуру, м	20–25	100–200	400–600

Несприятливі для будівництва туристських установ та проведення туристських занять райони з небезпечними природними явищами: зсувами, селями, сходом снігових лавин, вулканізмом, землетрусами, каменепадками та ін.

4. Оцінка рельєфу для спортивного туризму

Оцінка рельєфу має значення і для розвитку **основних напрямів спортивного туризму**, таких як пішохідний та гірський туризм, а також альпінізм, спелеотуризм, гірсько-лижний туризм.

Пішохідний туризм характерний для рівнинної, передгірної і гірської місцевостей. Складність маршруту залежить від висоти місцевості, крутизни схилів, його протяжності та наявності перешкод на трасі.

Найбільш часто зустрічаються такі перешкоди, як болота, яри, великі лісові масиви, чагарникові зарості, мікрокліматичні особливості територій.

Під час оцінки гірських територій необхідно враховувати мікрокліматичні особливості схилів і ступінь їхньої стійкості до рекреаційних навантажень.

Таблиця 18

Ступінь стійкості схилів до рекреаційних навантажень

Крутизна схилів, град	Ступінь стійкості схилів
0–10	Стійкі
11–15	Відносно стійкі
16–40	Малостійкі
Більш 40	Нестійкі

Гірський туризм розвивається в районах із коливаннями висот від 1000 до 3500...4000 м. Відповідно розрізняють низькогірні, середньогірні та високогірні маршрути гірського туризму.

Підйоми досить зручні в умовах низькогір'я і середньогір'я. Але під час підйомів у гірських районах треба побоюватися осипів і каменепадів.

Сильно ускладнюють рух у гірській місцевості також скельні форми рельєфу, які найбільш складні для підйому і таять у собі безліч небезпек.

Скелі поділяють на чотири ступені складності проходження: прості, середньої складності, складні, дуже складні.

Досить привабливі для скелелазіння – уральські та сибірські стовпи – скелі химерної форми, що сформувалися в результаті вивітрювання гірських порід різного віку та складу.

Основними об'єктами *спелеотуризму* є печери. Розвиток печер безпосередньо пов'язаний із карстовими явищами. Печера являє собою порожнину в поверхневих товщах земної кори різної форми й розмірів. Вона сполучається з поверхнею одним або декількома отворами та утворюється, головним чином, у районах карсту шляхом вилугування й розмиву легкорозчинних порід – вапняків, доломіту, гіпсів та ін.

Крім карстових, розрізняють печери абразійні, ерозійні, дефляційні, денудаційні, суфозійні та ін. Печери можуть бути надземними і підземними. Горизонтальна печера з виходом на поверхню може бути використана як екскурсійний об'єкт.

Для *спортивних цілей* використовуються важкодоступні печери, подолати які можна за допомогою спеціальних пристроїв та устаткування. Печери досить часто служать основним об'єктом розвитку наукового, біологічного й екологічного туризму.

Виняткове значення має *рельєф для розвитку гірськолижного туризму*.

Під час організації гірськолижних курортів рельєф вивчають із точки зору перспективності прокладення тут гірськолижних трас. Потім визначають пропускну здатність та ємність передбачуваного курорту.

До основних характеристик гірськолижних трас можна віднести їхню протяжність, ширину, крутизну, профіль, лавинонебезпеку, перешкоди, особливості снігового покриву, віддаленість від гірськолижної бази та ін.

У таблиці 19 подано оцінку природних умов для гірськолижного катання.

Привабливість гірськолижного комплексу визначається головним чином протяжністю й різноманітністю трас. Цей фактор є вихідним під час вибору місця для гірськолижного курорту.

Оцінка природних умов для гірськолижного катання

Параметр	Рекреаційна оцінка		
	сприятливо	відносно сприятливо	несприятливо
Висота траси, м	1000–2500	< 1000; 2500–3000	3000–4000
Відстань між трасою і готелем, км	< 1	1–5	5–30
Довжина траси, м	> 1000	200–1000	50–200
Середня крутизна, град	12–18	18–20; 10–12	5–10; 20–25
Характер поверхні схилу	Помірно розчленована з відсутністю кам'янистих ділянок	Є окремі кам'янисті ділянки, що не заносяться снігом, які необхідно вирівняти і закласти снігоробними машинами	Сильно розчленована з багатьма кам'янистими ділянками
Лавинонебезпечність	Можливий схід лавини, що прогноуються, після сильних снігопадів	Те ж	Траса перетинається лавинонебезпечними ділянками

Гірськолижні траси можуть бути довгими і короткими, важкими і легкими. Бажано, щоб у районі, де розвинений гірськолижний спорт, було представлено всі типи трас: навчальні, туристські, спортивні.

Наявність навчальних і туристських трас – обов'язкова умова

для будь-якого гірськолижного курорту, а наявність спортивних трас лише підвищує його привабливість.

У таблицях 20 та 21 дані основні характеристики всіх трьох типів гірськолижних трас.

Таблиця 20

Основні параметри гірськолижних трас

Категорія траси	Протяжність, м	Ширина, м	Ухили на трасі, град/%		
			мінімальні	середні	максимальні
Навчальні: дитячі; підліткові і дорослі	50–100 100–1000	20–30 і більше	< 10 10/50	8–12 10–15/25	15 15–20/25
Туристські	1000–2000	Від 30–40 до 50–60	10/30	10–15/30	15–25/30
Спортивні: слалом;	300–450	30–100	12–15	16–18	до 30
слалом-гігант	700–1500	150–200	17–20/50	20–30/25	> 30/25
Швидкісний спуск	1600–2500	20–50	10/20; 11–15/40	16–20/20	> 20/20

Для навчальних трас вибирають відкриті схили зі спокійним рельєфом, що має пологий вихід на рівну площадку. Бажано, щоб профіль траси був дещо опуклий для полегшення навчання гірськолижної техніки. Буксирувальні підйомники розташовані збоку від схилу. Середня крутизна схилів – 10...12°.

Туристські траси орієнтовані на більш підготовлених лижників. Вони можуть мати різну складність, при цьому бажано, щоб у межах одного району було кілька трас, що відрізняються складністю спуску і різноманітністю естетичних

вражень. Середня їхня крутизна становить 12...18°.

Таблиця 21

Основні параметри гірськолижних трас

Категорія траси	Перепади висот, м	Швидкість спуску	Характеристика схилу
Навчальні: дитячі; підліткові і дорослі	10–15 20–150–200	20 30–40	Відкритий, трохи опуклий схил з пологим викочуванням на рівну поверхню
Туристські	150 за довжини < 600 м 200 за довжини 900 м 500 за довжини 2000 м	30–50	Опуклі форми рельєфу (округлі горби і гребені м'якого профілю), малий контур ухилу, викочування
Спортивні: слалом; слалом-гігант	80–150 200–450	50–65 (жін.) до 70 (чол.) 50–65 (жін.) до 70 (чол.)	Різноманітний рельєф із перемінним профілем, з невеликими контрскілами
Швидкісний спуск	500–700	50–65 (жін.) до 70 (чол.)	Різноманітний рельєф із перемінним профілем, невеликими контрскілами, похилий профіль приземлення

Спортивні траси призначені для *лижників-спортсменів* і характеризуються максимальною довжиною та крутизною. Ширина трас має бути не менше 20 м. Короткі круті ділянки мають змінюватися довгими й пологими. Важливо, щоб крутизна та характер віражів визначали збереження швидкості спуску в допустимих межах. Траси слалому-гіганта не

проектують як постійні, а лише визначають місця старту і фінішу. Схил повинен мати ширину до 150...200 м та різноманітний рельєф. Траси мають бути звільнені від різного роду перешкод. Найбільш цікаві слаломні траси на схилах змінного профілю, крутизна яких змінюється від 17 до 30°.

У всьому світі прийнята регламентація трас за чотирма ступеннями складності (труднощів) із метою розосередження лижників по схилах для забезпечення їхньої безпеки. Головне завдання проєктувальників гірськолижного курорту – набір схилів і трас різної складності. Виділяють *три зони катання* лижників:

✓ *навчальні схили і траси*, спуски якими обладнані підйомниками;

✓ *спуски за межами трас*, для виходів на які використовують траверси або відхилення в бік від основних трас;

✓ *зона високогірного лижного туризму*, де лижники роблять тривалі переходи або використовують транспортні засоби.

Під час експлуатації курорту велике значення має тривалість гірськолижного сезону, тому намагаються вибирати траси на південних схилах, які використовують переважно взимку, і на північних схилах, які експлуатують взимку та навесні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бредихин А. В. Рельеф как рекреационное условие и ресурс туризма. *Вестник МГУ. Сер. 5. География*. 2004. № 4.
2. Колотова Е. В. Рекреационное ресурсосведение : учеб. пособ. М., 1999.
3. Кусков А. С. Туристское ресурсосведение : учеб. пособ. М. : Изд. центр «Академия», 2008. 208 с.
4. Стафійчук В. І. Рекреалогія : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2006. 264 с.
5. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : підруч. для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. Івано-Франківськ, 2001. С. 16–22, 55–111.

ТЕМА 7.
АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА
РОСЛИННИХ І ТВАРИННИХ (БІОТИЧНИХ) РЕСУРСІВ
ТЕРИТОРІЇ

1. Значення рослинних ресурсів для розвитку туризму.
2. Характеристика та оцінка рослинного покриву.
3. Характеристика відкритих ділянок та сільськогосподарських угідь.
4. Антропогенне навантаження.
5. Ресурси грибних, ягідних угідь і угідь із лікарськими рослинами.
6. Оцінка лісів для організації рекреаційної діяльності.
7. Мисливські й рибальські угіддя.
8. Оцінка тваринних ресурсів (ресурсів мисливського туризму).

1. Значення рослинних ресурсів для розвитку туризму.

Біотичні ресурси – ресурси живої природи, що сприяють як лікуванню й оздоровленню, так і задоволенню духовних потреб людини та організації окремих видів туризму.

До **біотичних ресурсів** можна віднести: рекреаційні ліси; складові природно-заповідного фонду (ботанічні, лісові, ентомологічні, іхтіологічні, орнітологічні, заказники; ботанічні та зоологічні пам'ятки природи; ботанічні сади та зоопарки); фауну мисливських господарств.

Рекреаційна цінність цих ресурсів визначається такими показниками, як лісистість, породний склад і бонітет деревостою; естетичність і частота зміни пейзажів, ландшафтів; фітонцидність; заболоченість території; наявність грибних і ягідних місць, водойм; доступність для рекреантів і з точки зору ведення рекреаційного господарства; географія нозоареалів та інших медико-географічних особливостей території.

Значення рослинного покриву як рекреаційного ресурсу дуже велике, тому що з ним пов'язано оздоровчий вплив ландшафту

завдяки іонізаційним і фітонцидним властивостям рослин. Особливо велика роль лісів, тому що саме лісові масиви сприяють підвищенню вмісту кисню в повітрі та його іонізації.

Іонізація – процес утворення іонів у повітряному середовищі, який справляє очищувальну дію на організм людини.

Оптимальною іонізацією характеризуються змішані ліси і чисто соснові бори, а з деревних порід високої іонізаційної здатністю, крім сосни, володіють береза бородавчаста, липа серцелиста, горобина звичайна, дуб червоний і звичайний (найпоширеніший), модрина сибірська, ялина звичайна, ялиця одноколірна.

Рекреаційну функцію лісу визначає також санітарно-гігієнічна обстановка, яка значною мірою залежить від фітонцидних властивостей рослин.

Фітонциди – це леткі речовини, що виділяються деревною рослинністю та стерилізаційно діють на певні мікро- організми. Так, фітонциди, які виділяються ялицею, вбивають паличку кашлюку, збудників дизентерії та черевного тифу; соснові фітонциди згубні для палички Коха (туберкульоз) і для кишкової палички; береза і тополя вражають мікроб золотистого стафілокока.

Ліси збагачують повітря киснем та поглинають вугле- кислий газ, не дарма їх називають «легенями міста». Крім того, вони очищають повітря від різних видів забруднення, у тому числі й шумового, оскільки шум руйнівню діє на нервову систему. Тому дуже важливо наявність зеленого поясу вздовж автомагістралей та навколо різних рекреаційних об'єктів.

Антишумову ефективність насаджень проілюстровано в таблиці 22.

Ліси сприятливо впливають також на **радіаційний** (сонячна радіація) і **термічний режими**. У літній період вони знижують тепловідчуття людини в дні з дискомфортом перегріву приблизно від 1 до 5 град залежно від площі лісового масиву: площа в 1 га знижує на 1 град, площа в 15– 20 га знижує на 5 град.

Лісові ресурси об'єднують усю розмаїтість рослинного світу, що володіє науково-пізнавальною, природно-естетичною цінністю і бере участь у процесі відновлення духовних та фізичних сил людини.

Антишумових ефективність насаджень

Насадження	Відстань до магістралей, м				
	50	100	150	200	250
	Зниження шуму, дБ				
Листяні: деревні (дуб, акація, тополя)	4,2	6,1	8,0	9,0	10,0
чагарники	6,0	9,1	11,5	12,5	14,0
Хвойні: ялина	7,0	11,0	12,5	14,0	15,5
сосна	9,0	12,2	14,2	16,0	17,5

Залучення лісових ресурсів у процес туристської діяльності може бути різний за *характером використання*:

- ✓ сприймаються візуально – пейзажі, екскурсійні об'єкти;
- ✓ залучаються до туристської діяльності без прямого використання (наприклад, екскурсії до лісу, в гори і т. д.);
- ✓ безпосередньо витрачатися (наприклад, збір ягід, грибів, горіхів).

Україна входить у десятку найменш лісистих країн Європи, лісистість України 15,6 % (Фінляндії – 74 %, Росії – 44 %, Білорусії – 35 %). Найвища лісистість у Карпатах – 41 %; у Криму – 32 %, на Поліссі – 23 %, степова частина – 4 %.

З кожним роком збільшується попит на території можливого туристського використання і, внаслідок цього, зростає навантаження на міські зелені зони та ліси. Зараз в Україні для туризму використовується близько 3 млн. га лісів. Це вимагає від лісників посиленої уваги до цінних природних комплексів, приміських, курортних та інших інтенсивно відвідуваних лісів, примушує їх шукати нові форми організації відпочинку, більш раціональні способи ведення господарства, а також благоустрою цих територій.

Основне завдання лісокористування полягає в повному

задоволенні потреб населення у відпочинку з одночасним збереженням здатності лісових насаджень до самовідновлення.

Гранично допустима кількість відпочиваючих у лісі – 50–60 осіб на 1 га. Вільний доступ до лісових масивів може бути за навантаження 10 осіб на 1 га.

Усі ліси на території України становлять її лісовий фонд. До лісового фонду належать також земельні ділянки, не вкриті лісовою рослинністю, але надані для потреб лісового господарства.

Землі лісового фонду поділяються на:

➤ *лісові*:

- вкриті лісовою (дервною та чагарниковою) рослинністю;
- не вкриті лісовою рослинністю, які підлягають залісненню (зруби, згарища, рідколісся, пустирі та інші), зайняті лісовими шляхами, просіками, протипожежними розривами тощо;

➤ *нелісові*:

- зайняті спорудами, пов'язаними з веденням лісового господарства, трасами ліній електропередач, продуктопроводів та підземними комунікаціями тощо;

- зайняті сільськогосподарськими угіддями (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища, надані для потреб лісового господарства);

- зайняті болотами і водоймами в межах земельних ділянок лісового фонду, наданих для потреб лісового господарства.

Ліси України за **екологічним і господарським значенням** поділяються на першу та другу групи.

До **першої групи** належать ліси, що виконують переважно природо-охоронні функції. Залежно від переваг виконуваних ними функцій **ліси першої групи** належать до таких категорій захисту:

- ❖ *водоохоронні* (смуги лісів уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів, смуги лісів, що захищають нерестовища цінних промислових риб, а також захисні лісові насадження на смугах відводу каналів);

- ❖ *захисні* (ліси протиерозійні, приполонинні, захисні смуги лісів уздовж залізниць, автомобільних доріг міжнародного,

державного та обласного значення, особливо цінні лісові масиви, державні захисні лісові смуги, байрачні ліси, степові переліски та інші ліси степових, лісостепових, гірських районів, які мають важливе значення для захисту навколишнього природного середовища). До цієї категорії належать також полезахисні лісові смуги, захисні лісові насадження на смугах відводу залізниць, захисні лісові насадження на смугах відводу автомобільних доріг;

❖ *санітарно-гігієнічні та оздоровчі* (ліси населених пунктів, ліси зелених зон навколо населених пунктів і промислових підприємств, ліси першого і другого поясів зон санітарної охорони джерел водопостачання та ліси зон округів санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій).

До *першої групи* належать також ліси на територіях природно-заповідного фонду (заповідники, національні природні парки, пам'ятки природи, заповідні урочища, регіональні ландшафтні парки, ліси, що мають наукове або історичне значення (включаючи генетичні резервати), лісоплодові насадження і субальпійські деревні та чагарникові угруповання.

До *другої групи* належать ліси, що поряд з екологічним мають експлуатаційне значення і для збереження захисних функцій та використання яких встановлюється режим обмеженого лісокористування.

Для України характерна невисока залісненість.

Ліси першої групи становлять 55,8% від загальної площі земель лісового фонду. Решта (44,2%) відноситься до лісів другої групи. Хвойні насадження займають 42,2% вкритих лісовою рослинністю земель, твердолистяні – 43,3%, м'яколистяні – 13,6%, інші деревні породи – 0,5%, чагарники – 0,4%.

На хвойні ліси припадає 54% запасів деревини, у тому числі на сосну, що найбільш поширена на Поліссі – 35%. Майже 40% запасів деревини – твердолистяні породи (дуб, бук, граб). Серед листяних порід переважають береза, осика, вільха, липа, тополь. Неабияка роль лісу в заготівлі ягід, грибів, плодів, лікарських трав.

За площею лісів та запасами деревини Україна відноситься до лісодефіцитних країн.

2. Характеристика та оцінка рослинного покриву.

Під час характеристики та оцінки рослинного покриву використовують документальні матеріали лісоупорядників і лісництв. Приблизно один раз на 10 років усі лісові угіддя країни піддаються таксаційній оцінці.

Для цього складаються карти та журнали **таксаційних характеристик**, які містять такі дані.

1. Номер кварталу.
2. Номер виділу.
3. Зайнята ними площа.
4. Перелік основних деревних порід, їхній процентний вміст.

5. Вік деревостану (років).

6. Висота деревостану (м).

7. **Бонітет** – умовний показник якісної оцінки лісу і його продуктивності. Існує п'ять класів бонітету. До першого класу відносять найпродуктивніші насадження з найбільшим середнім приростом і найбільшими запасами деревини. Найменшу продуктивність мають лісові насадження п'ятого класу бонітету. Рекреаційна оцінка лісових угідь збігається з виробничою. Сприятливі рекреаційні ліси першого та другого класів бонітету, ліси третього та четвертого класів відносно сприятливі, п'ятий клас – несприятливий.

8. **Підріст** – молоді дерева. Цей показник свідчить про здатність лісу до самовідтворення. Указується його вік і висота.

Підлісок – деревні породи «другого ярусу» (горобина, черемха, калина, крушина, ліщина) та чагарники (малина, шипшина, жимолость, ялівець та ін.).

У підліску збираються в основному цінні лікарські рослини і ягідники, у ньому також можуть бути нерозвинені деревні породи (наприклад: клен, липа в умовах ялинового лісу).

Характеристикою підліска є його густина (густий, середній, рідкий), тому що з нею пов'язані прохідність, провітрюваність, проглядність лісу. Якщо підлісок занадто густий, то необхідно вживати заходів щодо його розчищення.

9. **Тун лісу**. Ця характеристика включає підстилаючий трав'яний покрив (папоротевий, брусничниковий,

черничниковий, кисличниковий, таволговий, дібровний – різнотравні).

10. *Санітарно-гігієнічна оцінка лісу* (у балах):

✓ Ліси в поганому стані, вимагають дорогої реконструкції для приведення ділянки в хороший стан (несприятливо) – **1**;

✓ Потрібні нескладні заходи для впорядкування ділянки (щодо сприятливо) – **2**;

✓ Ділянка може використовуватися як місце відпочинку і не вимагає додаткових заходів (сприятливо) – **3**.

11. *Естетична оцінка* (у балах):

✓ Ліси на сухих і свіжих ґрунтах із великою розвинутою кроною, здоровим і красивим підліском, середньої густоти підростом; захаращеність відсутня – **1**;

✓ Насадження із середнім розвитком крон, з присутністю в складі вільхи сірої та осики за наявності густого підросту і підліску в пригніченому стані; захаращеність і сухостій – 5 м³ на 1 га – **2**;

✓ Насадження на сирих і вологих ґрунтах зі слабким розвитком крон, з участю в складі вільхи сірої та осики за наявності густого підросту і підліску в пригніченому стані; захаращеність – більше 5 м³ на 1 га – **3**.

3. Характеристика відкритих ділянок та сільськогосподарських угідь.

У таксаційних описах, що позначають виділи, зайняті болотами, луговинами, а також лісовими просіками, річками і струмками. Для кожного з них вказується площа.

Луки – це простір, який зайнятий багаторічною трав'янистою рослинністю. Зустрічаються в різних географічних зонах як на рівнинах, так і в горах та за місцем розташування поділяються на:

- *заплавні* (на заливних річкових терасах);
- *материкові* (поза річковими долинами); вони, у свою чергу, поділяються на сухо-частинні (на схилах) і низинні (займають відкриті низини, але не біля річки).

У таксаційних описах вказується їхній основний трав'яний

склад.

Луки для рекреації мають дуже велике значення, тому що, займаючи відкриті простори (поляни, галявини), вони урізноманітнюють пейзаж. У санаторіях луки зазвичай використовуються для будівництва кліматоспоруд і спорткомплексів.

Болота – надмірно зволожені ділянки, покриті шаром торфу не менше 20 см в осушеному стані і не менше 30 см в неосушеному.

Заболочені землі – надмірно зволожені ділянки, покриті шаром торфу менше вказаних вище величин.

Болота поширені в районах із надлишковим зволоженням, а в районах із недостатнім зволоженням (степ, лісостеп) зустрічаються місцями за долинами річок.

Сільськогосподарські угіддя представлені в нашій країні в основному двома видами: ріллею і сінокісними луками. Останні є необхідним елементом ландшафту і не знижують рекреаційної значущості території. Що стосується ріллі, то тут важливий ступінь розораності території. Якщо вона велика, то така територія не становить великого інтересу для рекреаційного освоєння. Чергування полів із перелісками і лісовими масивами додає своєрідності пейзажу та не погіршує рекреаційних якостей ландшафту.

Критерії рекреаційної оцінки рослинного покриву наведено в таблиці 23.

Таблиця 23

Рекреаційна оцінка рослинного покриву

Параметр	Ступінь сприятливості рослинному покриву		
	сприятливий	відносно сприятливий	несприятливий
Тип угідь	Змішані світлохвойні і широколисті ліси	Темнохвойні ліси в поєднанні з листяними	Темнохвойні, березово-осикові сирі ліси

Параметр	Ступінь сприятливості рослинному покриву		
	сприятливий	відносно сприятливий	несприятливий
Бонітет	I, II клас	III, IV клас	V клас
Залуження, %	15–25	10–15; > 25	< 10
Заболоченість, %	1–3	3–5	> 5
Розораність, %	< 20	20–30	> 30

Звичайно, можуть бути окремі придатні ділянки серед у цілому несприятливої території. Вони можуть використовуватися в перспективі для освоєння, хоча в цілому район несприятливий за рекреаційної оцінки рослинного покриву.

4. Антропогенне навантаження.

Для збереження природних ландшафтів необхідно дотримуватися норм рекреаційного навантаження на різні природні комплекси. Існують два типи критеріїв.

Біологічний – кількість людей на 1 га, яку може витримати цей природний комплекс без втрати своїх біологічних властивостей. Він неоднаковий для різних природних комплексів і залежить від ступеня стійкості біогеоценозів до рекреаційних навантажень: витоптування, ущільнення ґрунту, пошкодження коренів.

Норми допустимого рекреаційного навантаження наведено в таблиці 24.

Психологічний критерій визначається психологічним комфортом, необхідним людині під час відпочинку. У середньому цей показник дорівнює 0,5–1 осіб/га.

Рекреаційне навантаження на схилах має зменшуватися, тому що ці ділянки стійкі, а їхній рослинний покрив схильний до руйнування (табл. 25).

Таблиця 24

Норми допустимої рекреаційного навантаження

Природний комплекс	Біологічний критерій, осіб/га
Сосновий ліс на вкрай сухих ґрунтах	0,5–1
Хвойний ліс на сухих ґрунтах	1–2
Змішаний і листяний сухий ліс	2–3
Широколистяний ліс на багатих ґрунтах	3–5
Луки: суходільні, заплавні, низинні та ін. з нормальним зволоженням	5–10 10–20

Таблиця 25

Зменшення навантаження на лісові масиви на схилах

Крутизна схилу, град	Зменшення навантаження, %
3–8	25
8–30	50
Більше 30	100

Наведені в таблиці критерії дають усереднені показники норм антропогенного навантаження.

5. Ресурси грибних, ягідних угідь і угідь із лікарськими рослинами.

Ягідні, грибні угіддя та угіддя з лікарськими рослинами використовуються для створення природних рекреаційних парків або територій, на яких відпочиваючі займаються збором лісових і лугових дарів.

Під час оцінки угідь основними чинниками, які зумовлюють цінність природного комплексу, є наявність та кількість ягід,

грибів і лікарських рослин, а також ступінь різноманітності їхніх видів, що забезпечує достатньо тривалий прогулянково-промисловий сезон. Для оцінки природного комплексу в його сучасному стані розглядаються такі показники, як велика кількість, різноманітність, рідкість (екзотичність) видів ягід, грибів та лікарських рослин.

Дані про ягідні угіддя можна взяти з таксаційних описів лісів. Правда, там містяться відомості тільки про наявність тих чи інших ягідних чагарників і ягідних трав'янистих рослин у конкретних виділах лісових кварталів без указівки площі покриття, що необхідно для оцінки великої кількості ягід.

Найбільш багаті ягідними рослинами лісові та гірські території. По болотах поширені журавлина й морощка.

У соснових борах сприятливі умови для проростання чорниці, лохини та брусниці. Суниця росте в основному на галявинах і узліссях у змішаних лісах. Малинників особливо багато на вирубках. У заплавах річок широко поширені червона і чорна смородина.

Приблизно так само, як ягідники, можна *оцінювати угіддя з лікарськими рослинами*. Відомості про деревні, чагарникові і трав'янисті лікарські рослини містяться також у таксаційних описах. Шкала оцінки береться та ж, що і для ягідників (табл. 26). Оцінка проводиться за п'ятибальною системою за методикою Н. М. Ступіної і Л. І. Мухіної (1973 р.).

Таблиця 26

Шкала оцінки природних комплексів ягідних угідь і угідь з лікарськими рослинами

Кількість рослин	Оцінка в балах	Ступінь різноманітності видів	
		кількість видів	оцінка в балах
Дуже багато	4	9 та більше	4
Багато	3	8–6	3
Середнє	2	5–4	2
Мало	1	3–2	1
Немає	0	1	0

Ступінь різноманітності визначається кількістю видів рослин, які ростуть у розглянутому природному комплексі з урахуванням відношення їх до кількості всіх видів, що зустрічаються в цьому районі. Наприклад, на території росте близько десяти видів ягід або лікарських рослин. Якщо видів буде істотно більше десяти, то градації кількості видів потрібно розширити.

Значно складніше *оцінювати грибні угіддя*. Натурні спостереження в експедиційних умовах не завжди можуть дати правильне уявлення про їхнє різноманіття, навіть у тому випадку, якщо вести ці спостереження протягом усього грибного сезону, оскільки в неврожайні роки грибів може не бути зовсім. Звичайно для оцінки кількості грибів удаються до непрямого методу, оцінюючи умови, характерні для місцеперебування конкретних видів грибів. Такий метод оцінки придатний і для оцінки великої кількості ягід у тих випадках, коли іншої інформації немає.

Показник урожайності розглянутих рослин за рекреаційної оцінки не враховується, тому що основне призначення грибо-ягідних угідь у місцях відпочинку не промисел, а прогулянка і сам процес пошуку. В оцінку грибних угідь також входить такий показник, як рідкість виду. Правда, треба обмовитися, що цінність виду в різних регіонах різна.

У таблиці 27 подано оцінку грибних угідь (Л. І. Мухіна, 1973 р.).

Для отримання *інтегральної оцінки ягідного або грибного угіддя* пофакторні оцінки підсумовуються і потім сума балів переводиться в загальну інтегральну оцінку за спеціальною шкалою (табл. 28).

Під час побудови оціночної шкали використано інтервали, що збільшуються між ступенями. При цьому оцінка найвищого ступеня визначалася максимальною сумою, яку може отримати природний комплекс, найбільш сприятливий для використання як такого угіддя.

Однак для організаторів відпочинку важлива тривалість використання угіддя, тобто потрібно знати тривалість ягідного, грибного сезону і час збору лікарських рослин. Необхідно враховувати терміни дозрівання різних видів ягід і появи різних

грибів. Багато в чому це обумовлюється різноманітністю видів.

Таблиця 27

Оцінка природних комплексів як грибних угідь

Кількість грибів (за кожним видом)		Ступінь різноманітності видів		Екзотичність видів	
кількість	оцінка в балах	кількість видів	оцінка в балах	наявність білих	оцінка в балах
Дуже багато	4	9 і більше	4	Є	4
Багато	3	8–6	3		
Середнє	2	5–4	2		
Мало	1	3–2	1		
Дуже мало Немає	0	1	0	Немає	0

Таблиця 28

Переклад сумарної оцінки угіддя в інтегральну оцінку

Оцінка угіддя	
сумарна	інтегральна
0–4	0
5–9	1
10–16	2
17–25	3
Більше 25	4

Особливу перевагу потрібно віддавати угіддям, де протягом теплового періоду відзначається постійна зміна грибів, ягід і лікарських рослин, що дає можливість використовувати їх тривалий час.

6. Оцінка лісів для організації рекреаційної діяльності.

Під час оцінки рослинних ресурсів лісам, як більш вагомому для організації рекреаційної діяльності типу рослинності, надавалася перевага перед іншими типами рослинності – степами, луками й болотами.

До уваги береться:

- ✓ загальна площа лісів на території;
- ✓ залісненість території;
- ✓ частка рекреаційних лісів від загальної площі лісів.

Під час визначення бала загальної площі лісів виходять із того, що:

- ✓ 1 бал – до 20 тис. га;
- ✓ 2 – 20,1–30,0 тис. га;
- ✓ 3 – 30,1–40 тис. га.

Під час визначення залісненості території виходять із того, що:

- ✓ 1 бал – до 39,9%;
- ✓ 2 – 40,0–49,9%;
- ✓ 3 – 50% залісненості території.

Під час визначення частки рекреаційних лісів від загальної площі лісів виходять із того, що:

- ✓ 1 бал – 39,9%;
- ✓ 2 – 40–79,9%;
- ✓ 3 – 80%.

Найбільший бал за цим показником отримують ті території, лісистість яких становить 50–60%, території з лісистістю вище або нижче цієї позиції дістають меншу кількість балів.

Визначення цього показника і включення його до загальної оцінки рослинних ресурсів є важливим, тому що він показує можливість використання лісових ресурсів у рекреаційному процесі.

Інтегральний бал оцінки лісових рекреаційних ресурсів визначається як сума балів трьох попередніх показників:

- ✓ 1 бал – 3–4;
- ✓ 2 – 5–6;

✓ 3 – 7 балів.

В. І. Мацола включає в поняття естетичної цінності коефіцієнт горизонтального і вертикального поділу території, її лісистість, віковий і породний склад лісів (табл. 29).

Видовим складом і віковою структурою лісів визначається їхній вплив на процес лікування (оздоровлення) та ефективність реалізації санітарно-гігієнічної функції рекреації.

Таблиця 29

Оцінка естетичної цінності території (за В. І. Мацолою)

Показники	Бали		
	3	2	1
Горизонтальний поділ території, км/км ²	1–2	0,5–1; 2–3	менше 0,5; більше 3
Вертикальний поділ рельєфу, м: а) для гірських територій б) для горбистих територій в) для рівнинних територій	понад 200 понад 50 понад 10	100–200 10–50 5–10	менше 100 менше 10 менше 5
Лісистість, %	25–50	менше 25 більше 50	відсутні
Породний склад	змішані широколистяно-хвойні	соснові, широколистяні	інші – хвойні та дрібнолистяні
Віковий склад	перестиглі, стиглі, досягаючі	середньо-вікові	молодняк

7. Мисливські й рибальські угіддя.

Мисливський туризм передбачає процес полювання та видобутку дозволених до промислу звірів і птахів.

Під час оцінки мисливських угідь розглядаються два основні чинники:

- ✓ тип природних комплексів (урочищ);
- ✓ різноманітність фауни.

Перший фактор свідчить про ступінь сприятливості ландшафту для полювання, другий – про велику кількість видів тваринного світу та наявність тварин, які рідко зустрічаються.

Рибальський туризм передбачає ловлю риби з використанням високоспортивних прийомів (способів): нахлист і кастинг, поплавкове вудіння, підводне полювання.

Об'єктами лову є: карась, короп, сазан, сом, судак, щука, ленок, харіус, лящ, лососеві та ін.

Рибальські та мисливські угіддя оцінюються двома факторами:

- доступністю водних угідь;
- різноманітністю видів.

Оцінка проводиться за трибальною системою:

- ✓ багато промислових тварин – 3 бали;
- ✓ середня кількість – 2;
- ✓ мало – 1.

8. Оцінка тваринних ресурсів (ресурсів мисливського туризму).

Бальна оцінка мисливських тварин (тваринних ресурсів) проводиться за такими складовими:

- 1) лисиця звичайна;
- 2) заєць-русак;
- 3) лось європейський;
- 4) козуля європейська;
- 5) кабан;
- 6) олень благородний;
- 7) куниця лісова та кам'яна;
- 8) борсук;
- 9) єнотоподібний собака;
- 10) куріпка сіра;
- 11) перната водоплавна дичина;

12) перната болотна дичина.

У процесі визначення бала густоти популяції лисиці звичайної:

- 1 бал – 1 особина/1000 га;
- 2 – 2 особини/1000 га;
- 3 – понад 2 особини/1000 га.

У процесі визначення бала густоти популяції куниці лісової та куниці кам'яної:

- 1 бал – практично відсутня; 2 бали – до 1 особини;
- 3 бали – понад 1 особина/1000 га.

У процесі визначення бала густоти популяції зайця-русака:

- 1 бал – до 30;
- 2 – 31–60;
- 3 – понад 60 особин/1000 га.

Популяція лося європейського має обмежене розповсюдження на території, тому для оцінки цього показника було обрано двобальну шкалу, у якій 1 бал – практично відсутній, 2 – менше 1.

У процесі визначення бала густоти популяції козулі звичайної:

- 1 бал – практично відсутній;
- 2 – до 2 особин;
- 3 – понад 2 особини/1000 га.

У процесі визначення бала густоти популяції кабана:

- 1 бал – практично відсутній;
- 2 – до 1 особини;
- 3 – понад 1 особина/1000 га.

Щодо оленя шляхетного, популяція його обмежена, тому застосовується двобальна шкала, у якій:

- 1 бал – практично відсутній;
- 2 бали – до 1 особини/1000 га.

У процесі визначення бала густоти популяції борсука:

- бал – практично відсутній;
- – до 1 особини;
- – понад 1 особина/1000 га.

У процесі визначення бала густоти популяції єнотоподібної собаки:

1 бал – практично відсутній;

2 – до 10;

3 – понад 10 особин/1000 га.

У процесі визначення бала густоти популяції куріпки сірої:

1 бал – до 10;

2 – 10–20;

3 – понад 20 особин на 1000 га.

У процесі визначення бала густоти популяції пернатої водоплавної дичини:

1 бал – практично відсутній;

2 – до 50;

3 – понад 50 особин на 1000 га.

У процесі визначення бала густоти популяції пернатої болотної дичини:

1 бал – практично відсутній;

2 – до 30;

3 – понад 30 особин на 1000 га.

Бал *оцінки тваринних ресурсів* визначається як сума балів оцінки густоти населення всіх перелічених видів мисливських тварин і пернатих. У процесі визначення балів тваринних ресурсів:

1 бал – до 20;

2 – 21–25;

3 – 26–30 балів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колотова Е. В. Рекреационное ресурсоведение : учеб. пособ. М., 1999.

2. Кусков А. С. Туристское ресурсоведение : учеб. пособ. М. : Изд. центр «Академия», 2008. 208 с.

3. Стафійчук В. І. Рекреалогія : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2006. 264 с.

4. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : підруч. для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. Івано-Франківськ, 2001. С. 16–22, 55–111.

ТЕМА 8.

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ПРИРОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

1. Естетична оцінка ландшафту.
2. Методика комплексної оцінки рекреаційної цінності окремих об'єктів і ділянок територій на основі їхнього візуального обстеження.
3. Методика оцінки пейзажно-естетичних ресурсів гірських ландшафтів.

1. Естетична оцінка ландшафту.

Туристські маршрути та установи зазвичай розташовуються там, де багаті ресурси. Адже саме неповторний природний ландшафт або унікальний історичний пам'ятник приваблює туристів.

Пейзаж – не тільки фон, на якому проходить подорож, але і явище, що має величезне самостійне значення. У деяких регіонах серед ресурсів перше місце за значенням для відпочинку посідають естетичні якості ландшафту, а не водні ресурси, рельєф або кліматичні умови.

Мальовничість місцевості визначається поєднанням двох або трьох компонентів ландшафту (пересічений рельєф, водний об'єкт, різноманітний рослинний покрив), чергуванням відкритих і закритих просторів (ліс, рілля, луг, болото), наявністю видових панорам (стрімчаки, обриви, відкриті водойми) та колористичним розмаїттям пейзажу.

Оптимально, коли є всі три компоненти ландшафту, наприклад, річка в лісистих Карпатах. Але зазвичай достатньо буває наявності двох складових, наприклад, характерних форм рельєфу (пагорби, долини, передгір'я, гори) й багатого рослинного покриття, залісненості й обводнення або розчленованості й обводнення.

Сучасний природний ландшафт неможливо розглядати без урахування впливу на нього людини, тому що значення антропогенного чинника дуже велике та має безліч аспектів. Процес взаємодії людини з природою неминучий, однак

супроводжується він не тільки руйнуванням, а й збагаченням природи.

Естетика ландшафту може бути поліпшена завдяки антропогенному втручанню. Досвідчені ландшафтні архітектори минулого створювали унікальні пейзажні парки, які були характерні для палацово-паркових ансамблів вельмож імператорського двору. У рукотворних ландшафтах мальовничість пейзажу досягалася шляхом прокладки алей, розчищення галявин, підсадки різних порід дерев з урахуванням їхніх колористичних сполучень, будівництва гідро-парків у вигляді каскадів ставків, водоспадів і каналів.

Ландшафтно-рекреаційний потенціал та ландшафтно-рекреаційне зонування території

Ландшафтно-рекреаційний потенціал – це інтегральна оцінка придатності певної території для рекреації і туризму. Вона включає рекреаційну оцінку ландшафтів та екологічного стану природного середовища.

Інтегральна рекреаційна оцінка ландшафтів складається із середніх значень основних складових ландшафту:

- ✓ рельєфу,
- ✓ водних об'єктів;
- ✓ рослинного покриву.

Пофакторна оцінка кожного параметра містить функціональну й естетичну складові. За трибальної системи оцінок устанавлюється така градація територій для рекреаційного освоєння:

- ✓ несприятливі – 1,0–1,4 бала;
- ✓ відносно сприятливі – 1,5–2,4 бала;
- ✓ сприятливі – 2,5–3,0 бала.

Відповідно до прийнятої градації за значеннями ландшафтного потенціалу проводиться зонування території за ступенем сприятливості природних ландшафтів для рекреаційного освоєння. При цьому може бути як загальне комплексне рекреаційне зонування території, так і диференціальне, орієнтоване на розвиток певного виду туристської діяльності.

Наступним етапом рекреаційного зонування є **екологічна оцінка стану природного середовища**. Так само, як і під час оцінки ландшафтів, екологічна оцінка проводиться за трибальною системою пофакторно – інтегрально. Спочатку оцінюються складові природного середовища (повітряний, водний басейни і ґрунтово-рослинний покрив), потім дається інтегральна характеристика. Встановлюються:

- чисті (2,5–3 бали);
- відносно чисті (1,5–2,4 бала), в яких після усунення джерел забруднення можливо самоочищення території;
- брудні (1–1,4 бала) території.

Виробляється екологічне зонування території.

Третій етап ландшафтно-рекреаційного зонування полягає в **суміщенні ландшафтно-рекреаційної та екологічної оцінок території** та встановлення нових кордонів рекреаційних територій.

Сприятливі рекреаційні території характеризуються високим ландшафтно-рекреаційним потенціалом (2,5–3,0 балів) і чистотою природного середовища.

Відносно сприятливі рекреаційні території включають:

- ✓ Сприятливі ландшафтні території та відносно чистий стан природного середовища;
- ✓ Відносно сприятливі ландшафти і чисте природне середовище;

Відносно сприятливі ландшафти та відносно чистий стан природного середовища.

Несприятливі для рекреаційного освоєння території характеризуються або найнижчою оцінкою ландшафтів, або крайнім екологічним неблагополуччям. Іноді негативна оцінка ландшафтів поєднується з поганим екологічним станом природного середовища.

Ландшафтно-рекреаційне зонування території необхідно для грамотної орієнтації під час вибору місцевостей, сприятливих для розвитку рекреації.

Найбільш рентабельним уявляється освоєння рекреаційних територій. Відносно сприятливі території вимагають певних витрат щодо поліпшення їхніх природних якостей (наприклад, спорудження штучних водних об'єктів, посадка лісових

насаджень тощо) або екологічного стану природного середовища.

Несприятливі зони звичайно неперспективні для туризму. Однак серед цих територій зустрічаються окремі ділянки, які можна використати для рекреаційного освоєння.

Після проведення рекреаційного зонування території проводиться натуральне (польове) обстеження місцевості для виділення ділянок з метою перспективного освоєння під різні рекреаційні об'єкти і прокладаються туристські маршрути.

2. Методика комплексної оцінки рекреаційної цінності окремих об'єктів і ділянок територій на основі їхнього візуального обстеження.

Важливим завданням для успішного здійснення та планування туристської діяльності є оцінка кількісних і якісних характеристик туристсько-рекреаційних ресурсів (ТРР). Ключовим аспектом у характеристиці ТРР є їхня територіальна приуроченість і ступінь доступності для використання людьми саме як об'єктів туризму та рекреації.

Відаючи належне описовому підходу у вивченні ТРР будь-якої території, потрібно зазначити, що він явно недостатній для оцінної характеристики туристсько-рекреаційного потенціалу певної території, оскільки не дозволяє порівнювати територіальні комплекси між собою або визначати місце кожного територіального комплексу в їхній загальній системі за оцінюваною ознакою.

Будь-яка оцінна характеристика ґрунтується на визначенні «якісних» показників, яким відповідають будь-які кількісні або якісні характеристики оцінюваних об'єктів чи явищ. У географічних науках і, зокрема, у рекреаційній географії в цьому плані часто використовують так званий метод експертних оцінок. Сенс його полягає в тому, що на основі певної градації (кількісної або якісної) будь-якої ознаки об'єкта (явища), що вивчається, дається його «якісна» оцінка у вигляді відповідного бала, який і відображає його місце в загальному ряду градації цієї ознаки.

Оскільки бальну оцінку градації ознаки визначають експерти, тобто фахівці в цій галузі, такий спосіб вимірювання ознак

об'єкта, що вивчається, або явища отримав назву «методу експертних оцінок».

Кінцевий результат використання методу експертних (бальних) оцінок будь-яких об'єктів або явищ багато в чому залежить від масштабу досліджень, що проводяться. Масштаб територіального охоплення, перш за все, визначає точність і детальність досліджуваних об'єктів (явищ).

Науковим центром комплексних досліджень Донецького інституту туристичного бізнесу (ДІТБ) було розроблено методика комплексної оцінки рекреаційної цінності окремих об'єктів і ділянок територій на основі їхнього візуального обстеження.

Суть цієї методики полягає в бальній оцінці як кількісних, так і якісних ознак досліджуваних об'єктів, значущих для рекреації, і подальшій інтегральній оцінці їхньої рекреаційної цінності в цілому.

Ця методика дозволяє визначити рекреаційну цінність (значущість) окремого об'єкта або ділянки території безпосередньо для їхнього використання рекреантами, тобто щодо фізичного (психофізичного) сприйняття їх людьми. Тому ця методика застосовна на локальному (об'єктному) рівні дослідження території.

Подібні дослідження найбільших територій, ґрунтуючись на тому ж принципі бальної оцінки рекреаційної цінності окремих об'єктів, вимагають дещо іншого підходу через неможливість їхньої візуальної оцінки безпосередньо на місці дослідження.

Територіальне охоплення району дослідження в десятки і більш квадратних кілометрів припускає, перш за все, роботу з карто-графічним матеріалом та використання певних інструментальних методів.

Перехід від локального (об'єктного) рівня дослідження до територіального ($> n 10 \text{ км}^2$) означає, по суті, перехід від оцінки рекреаційної цінності окремих об'єктів до оцінки рекреаційної цінності цілих територіальних комплексів, в основі якої лежить той же принцип методу експертних оцінок.

Відносно туристсько-рекреаційних ресурсів цей метод застосовний тією ж мірою, як і відносно окремих об'єктів. Більше того, вони (ТРР) і повинні розглядатися як конкретні об'єкти, що мають певну туристсько-рекреаційну значущість (цінність).

Оскільки ТРР є також і неодмінною складовою соціально-економічної характеристики будь-якої достатньо великої території, то їхня оцінка є також і складовою оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу цієї території.

В основу такої оцінки покладено значущість (цінність) цього виду об'єкта як ресурсу для туризму й рекреації. Як види туристсько-рекреаційних об'єктів вибрані об'єкти ПЗФ, великі лісові масиви, узбережжя моря, водосховища та великі водоймища, річки.

В оцінці рекреаційної цінності виділених територіальних підрозділів використовується не тільки кількісний показник (кількість об'єктів природних ТРР кожного виду, що припадають на оцінювану територію), але і якісна характеристика природних ТРР, що відображає їхню природну та рекреаційну значущість (наприклад, займана площа, довжина берегової лінії, статус об'єктів ПЗФ). Якісна характеристика оцінюється побально по кожному конкретному об'єкту.

Сумарна цінність кожного виду природних об'єктів (C_j) на досліджуваній території визначається, таким чином, як сума окремих об'єктів цього виду з їхньою якісною характеристикою за бальною шкалою. Підсумкова природно-рекреаційна цінність усієї території (адміністративного району, міста) визначається як сума рекреаційних цінностей за кожним видом природних об'єктів:

$$C_{\text{тер}} = \sum_j C_j$$

Критерії рекреаційної цінності природних туристсько-рекреаційних ресурсів території:

І. *Об'єкти ПЗФ:*

1. *Статус об'єкта* (природоохоронне і рекреаційне значення) – k

- ПЗ, НПП, РЛП – 3;
- Зак.д., П.п.д. – 2;
- Зак.м., П.п.м., З.у. – 1,

де ПЗ – природні заповідники; НПП – національні природні парки; РЛП – регіональні ландшафтні парки; Зак.д. і П.п.д. –

відповідно, заповідники та пам'ятники природи державного значення; Зак.м., П.п.м., З.у. – відповідно, заповідники і пам'ятники природи місцевого значення і заповідні урочища.

2. *Площа об'єкта* – S_p (p – protective area).

Таблиця 30

Оцінка об'єктів ПЗФ

Га	Бали
0–1	1
1–10	2
10–50	3
50–100	4
100–300	5
300–500	6
500–1000	7
1000–5000	8
5000–10 000	9
> 10 000	10

Рекреаційна цінність території за об'єктами ПЗФ:

$$C_{\text{ПЗФ}} = \sum_P K_P S_P \text{ (бали)}$$

II. *Морське узбережжя*

Довжина берегової лінії – L_m : 1 км – 1 бал.

Рекреаційна цінність території за об'єктом морське узбережжя:

$$C_M = \sum_m L_m \text{ (бали)}$$

III. *Лісові ділянки* – площа ділянки – S_f (forest part).

Рекреаційна цінність території за об'єктом лісові ділянки:

$$C_L = \sum_f S_f \text{ (бали)}$$

Таблиця 31

Оцінка лісових ділянок

Га	Бали
1–50	1
50–100	2
100–500	3
500–1000	4
> 1000	5

IV. **Водосховища** – площа поверхні – S_w (water area).

Таблиця 32

Оцінка водосховищ

Га	Бали
1–50	1
50–100	2
100–500	3
500–1000	4
> 1000	5

Рекреаційна цінність території за об'єктом водосховища:

$$C_B = \sum_w S_w \text{ (бали)}$$

II. *Річки*

1. *Коефіцієнт рекреаційної значущості* – V :

- великі річки – 3;
 - середні – 2;
 - малі річки – 1.
2. Довжина річки – L_r (river).

Таблиця 33

Оцінка річок

Км	Бали
1–5	1
5–10	2
10–30	3
30–50	4
50–100	5

Рекреаційна цінність території за об'єктом річки:

$$C_p = \sum_r V_r L_r \text{ (бали)}$$

VI. *Рекреаційна цінність території* за всіма об'єктами:

$$C_{\text{тер}} = \sum_j \sum_n C_{nj} = C_{\text{ПЗФ}} + C_M + C_L + C_B + C_P$$

де j – вид об'єкта (ТРР) ($j = \{ПЗФ; M; L; B; P\}$); n – кількість об'єктів кожного виду ТРР ($n = \{p; m; f; w; r\}$).

Результати оцінки адміністративних підрозділів за наявністю природних туристсько-рекреаційних ресурсів визначаються максимальною бальною оцінкою, здійснюється ранговий розподіл досліджуваних територій за сукупною оцінкою їхнього природно-ресурсного потенціалу.

Всі досліджені території за загальною сумою набраних балів поділяються на п'ять рангів.

Ранжування туристичного потенціалу території

Ранги	Сумарна кількість балів
I – дуже слабкий потенціал	0–30
II – слабкий потенціал	31–60
III – середній потенціал	61–90
IV – високий потенціал	91–120
V – дуже високий потенціал	121–150

3. Методика оцінки пейзажно-естетичних ресурсів гірських ландшафтів.

Методика оцінки пейзажно-естетичних ресурсів гірських ландшафтів має ґрунтуватися на застосуванні комплексних оцінних показників, що відбивають естетичні властивості ландшафту як системи з урахуванням підвищеної пейзажної різноманітності та контрастності гірських природних комплексів.

Пейзажно-естетичні ресурси території відбивають візуальні властивості таких матеріально відчутних, об'єктивних утворень як ландшафти.

Під час оцінки естетичної привабливості ландшафту найбільше значення має формована ним зрима і відчутна картина – пейзаж.

Естетичні властивості ландшафтів перетворюються на ресурси, коли людина починає їх цілеспрямовано використовувати (наприклад, у рекреаційній діяльності) або усвідомлює можливість їхнього використання. Таким чином, **естетичні ресурси території** – це пейзажі, що формуються ландшафтами цієї території (як природними, так і культур-ними), та викликають у людини позитивні емоції під час їхнього сприйняття. І чим сильніше враження, викликане пейзажем, чим більші площі в межах досліджуваної території займають ландшафти, що характеризуються привабливими пейзажами, тим вище якість і більше кількість естетичних ресурсів.

На думку багатьох авторів, максимальний естетико-ресурс-

ний потенціал мають саме гірські ландшафти. Пояснюється це підвищеною мірою ландшафтної різноманітності в горах. У зв'язку з накладенням зональних та азоняльних чинників диференціації ландшафтної сфери (широтної і висотної поясної, секторності, бар'єрності, експозиційності схилів, інверсійних процесів, активності гравітаційних сил і так далі), навіть на невеликій території тут концентрується величезна кількість контрастних варіацій пейзажів. Це є безперечною перевагою гірських ландшафтів перед рівнинними, але і створює певні проблеми під час оцінки естетичних ресурсів. Для проведення такої оцінки потрібно виявлення об'єктивних критеріїв, що визначають міру візуальної привабливості ландшафтів. Оцінка естетичної ролі окремих компонентів ландшафту (рельєфу, ґрунтів, рослинності та ін.), з точки зору їхнього внеску в загальну привабливість пейзажу, зазвичай малоінформативна. Тут виразно проявляється **закон емерджентності систем** – ціле більше сукупності своїх частин. Отже, під час оцінки необхідно застосовувати комплексні показники, що відбивають пейзажно-естетичні властивості всього ландшафту.

Для **оцінки міри візуальної різноманітності оцінюваного ландшафту** виділено два показники:

✓ **щільність меж** між візуально помітними урочищами в межах ландшафтного виділу.

✓ **різноманітність** структурно- і речово-різнорідних елементів у ландшафті.

Перший показник кількісно відбиває мозаїчність просторової організації урочищ, що становлять ландшафт.

Другий – враховує відмінності у фізичній суті природних компонентів, що формують ландшафт (скельні оголення, деревна і трав'яниста рослинність, водні об'єкти та ін.). За цією ознакою виділено **чотири групи компонентів ландшафтів**, що включають у цілому 15 таких структурно- і речово-різнорідних елементів:

❖ **Геолого-геоморфологічні:** скелі, виходи корінних порід, морени, курумники, галечник;

❖ **Гідрологічні:** лінійні і площадкові водні об'єкти;

❖ **Гляціологічні:** льодовики, сніжники;

❖ **Біологічні:** деревна хвойна і листяна рослинність; кущі;

трав'яниста рослинність; мохи; лишайники.

Винятково значущим об'єктивним критерієм естетичності ландшафту уявляється його *колірна гама*. Найбільше значення для сприйняття мають переважні колірні аспекти пейзажу. Проте значну роль відіграють і колірні вкраплення в пейзаж, що виступають «фігурою на фоні». Вплив різних кольорів на сприйняття людини і в цілому на її психіку досить добре вивчено в психології, психофізіології і в так званій відеоєкології. На підставі наукових робіт та експериментальних даних пейзажоутворювальні кольори було ранжирувано за характером їхньої естетичної дії.

Гармонійність і загальну естетичну цінність ландшафту значною мірою визначає його пейзажно-композиційний устрій.

Найбільш живописні багатосюжетні (панорамні) пейзажі, а також які характеризуються багатоплановістю.

Особливе значення під час розгляду композиційного устрою пейзажу мають *композиційні вузли та осі*, а також *пейзажні куліси*. Розгорнуте визначення цих понять подано В. О. Ніколаєвим (2003).

Наявність і кількість лісу в ландшафті також є комплексним показником його привабливості. При цьому оптимальна міра лісистості – 30–60%. Пейзажі з такими показниками не суперечать критерію оглядовості, часто формуючи великі панорами.

Особливе естетичне значення має наявність у ландшафті *«символічних об'єктів»* – особливо примітних природних або культурних утворень, що виступають основною візуальною домінантою. Усі інші компоненти пейзажу вже структуруються навколо цих об'єктів. Природними символічними об'єктами можуть виступати озера, водоспади, льодовики та ін. Під час оцінки має значення характер об'єкта, його розмір і відстань до спостерігача, що виробляє оцінку.

Міра антропогенної трансформації пейзажу є найнеоднозначнішим чинником, що впливає на його естетичну привабливість. Сьогодні людське втручання в природний пейзаж має, як правило, негативний характер. Проте є всі підстави говорити і про існування естетично цінних пейзажів культурних ландшафтів, у яких повною мірою проявилася «співтворчість»

природи та людини.

Наведені вище показники стали основою **методики оцінки пейзажно-естетичних ресурсів гірських ландшафтів**. Для кожного з них було розроблено оцінні шкали, що дозволяють переводити набуті значення вимірів того або іншого показника в оцінні категорії (бали). Той або інший прояв кожного із цих критеріїв в оцінюваному пейзажі дає певну кількість балів.

Чотириступінчаста градація оптимальна для віддзеркалення тієї або іншої міри прояву оцінюваного критерію в загальній привабливості пейзажу.

Крім того, малоступінчаста градація (невелика кількість балів, що нараховуються) за кожним оцінним критерієм не допускає необґрунтованого «перестрибування» оцінки від рангу до рангу завдяки лише одному-двом критеріям.

Загальний бал для кожного ландшафту отримується підсумовуванням балів за окремими показниками. При цьому враховується, що взаємозв'язки між суб'єктом і об'єктом не завжди мають лінійний характер та не завжди діє закон «чим більше (менше) – тим краще».

Деякі пейзажні характеристики ландшафту у своєму поширенні сприятливо позначаються на його естетичних властивостях лише до певної межі, після якої їхній подальший розвиток, навпаки, знижує привабливість.

Таблиця 35

Шкала оцінки пейзажно-естетичної цінності ландшафтів

Оцінні показники естетичної привабливості ландшафту	Бали
Щільність меж між візуально помітними урочищами в межах ландшафтного виділу (м/км ²)	0
	0,0,1 – 1,5
	1,6 – 3,0
	3,1 – 4,0
	4,1 – 5,5
	5,6 – 7,0
	> 7
	0

Оцінні показники естетичної привабливості ландшафту		Бали
Різноманітність структурно-і речово-різнорідних елементів (СРЕ) в ландшафті	увесь пейзажний вид складається з 2–3 СРЕ ландшафту	1
	у пейзажі присутні від 3 до 5 СРЕ за площадковою перевагою 1–2	2
	пейзаж включає від 5 до 7 СРЕ з переважанням 3–4	3
	пейзаж включає 7 і більше СРЕ з переважанням 3–4	2
	однакова питома вага площ більше ніж 7 СРЕ	1
Колірна гама пейзажу (бал за кожен колір множиться на відсоток його площі в пейзажі)	чорний, темно-сірий	0
	світло-сірий, коричневий, палевий	1
	блакитний, зелений	2
	бірюзовий жовтий, білий, рожевий, фіолетовий, синій, помаранчевий, червоний	3
Наявність і кількість пейзажно-композиційних вузлів у ландшафті	відсутні	0
	1	1
	2–3	2
	4–5	3
	6–7	2
	8–10	1
	> 10	0
Наявність і кількість пейзажно-композиційних осей у ландшафті	відсутні	0
	є одна композиційна вісь	2
	декілька композиційних осей в ландшафті	1
Наявність пейзажних лаштунків у ландшафті	ні	0
	з одного боку	1
	з обох боків	2

Оцінні показники естетичної привабливості ландшафту		Бали
Глибина і різноманітність перспектив	ближня	0
	ближня і середня	1
	ближня, середня і далека	2
	ближня і далека	1
Залісненість, %	0	0
	1–15	1
	16–30	2
	31–60	3
	61–85	2
	> 85	1
Наявність символічних об'єктів у ландшафті	Льодовики, сніжники (віддаленість 20–500 м / 500–2000 м / > 2000 м)	3/2/1
	Озера (віддаленість 20–500 м / 500–2000 м / > 2000 м)	3/2/1
	Водоспади (віддаленість 10–100 м / 100–500 м / > 500 м)	3/2/1
Антропогенна трансформація ландшафту	умовно незмінений ландшафт	3
	мало змінений ландшафт	1
	раціонально перетворений культурний ландшафт	2
	порушений ландшафт	–3

Для оцінки антропогенного чинника введено негативні показники, оскільки дія людини на ландшафт часто має негативний характер.

Максимальна кількість балів, яка може бути присвоєна ландшафту, – 26.

За отриманими сумами балів ландшафти ранжируються на п'ять груп (від «найбільш цінних» до «найменш цінних»). Кожен ранг естетичної цінності включає інтервал у п'ять балів. Бальні оцінки також переведено в коефіцієнти питомої естетичної цінності. При цьому максимальну кількість балів (26) узято

за одиницю. Надалі питоми коефіцієнти цінності розраховувалися для кожного ландшафтно-пейзажного комплексу району дослідження.

Таблиця 36

Шкала ранжирування бальних оцінок за рангами естетичної цінності

Ранг цінності	Оцінка естетичної цінності ландшафтів	Бали	Коефіцієнт питомої естетичної цінності
I	Найбільш цінні	> 22	0,85–1,0
II	Високоцінні	18–22	0,68–0,84
III	Середньоцінні	13–17	0,48–0,67
IV	Малоцінні	8–12	0,30–0,47
V	Найменш цінні	< 8	< 0,30

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовсуновская А. Я., Блэкберн А. А. Оценка природных туристско-рекреационных ресурсов Донецкой области. *Вісник ДІТБ*. 2006. № 10 С. 123–129.
2. Кологова Е. В. Рекреационное ресурсоведение : учеб. пособ. М., 1999.
3. Кусков А. С. Туристское ресурсоведение : учеб. пособ. М. : Изд. центр «Академия», 2008. 208 с.
4. Стафійчук В. І. Рекреалогія : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2006. 264 с.
5. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : підруч. для студ. екол. спец. вищ. навч. закл. Івано-Франківськ, 2001. С. 16–22, 55–111.

ТЕМА 9. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

1. Сутність історико-культурного потенціалу.
2. Основні принципи рекреаційного освоєння історичної спадщини.
3. Методичні підходи до оцінювання історико-культурного потенціалу.

1. Сутність історико-культурного потенціалу.

Історико-культурний потенціал є основою пізнавального туризму. Він представлений різними видами історичних пам'ятників, меморіальних місць, народними промислами, музеями, тобто поєднаннями об'єктів матеріальної і духовної культури. Культурна спадщина – це спадщина історичного розвитку цивілізації, яка накопичилася на певній території. Кожна епоха залишає свій слід, який виявляється в культурних шарах під час археологічних розкопок. Практично кожна місцевість може становити інтерес для пізнавального туризму. Але місця, де довго жили люди, зберігають більше слідів матеріальної культури.

У цілому серед *пам'яток культурної спадщини* можна виділити:

- ✓ пам'ятники археології;
- ✓ культову і цивільну архітектуру;
- ✓ пам'ятники ландшафтної архітектури;
- ✓ малі та великі історичні міста, типові сільські поселення;
- ✓ музеї, театри, виставкові зали й інші об'єкти соціо-культурної інфраструктури;
- ✓ об'єкти етнографії, народні промисли та ремесла, центри декоративно-ужиткового мистецтва;
- ✓ технічні комплекси і споруди.

До **історико-культурного потенціалу** входить усе соціокультурне середовище з традиціями та звичаями, особливостями побутової та господарської діяльності. Туристи, відвідуючи ту чи іншу країну, сприймають культурні комплекси в

цілому.

До культурних комплексів як складова частина входить і природа: у містах це парки та сквери, зелені насадження у дворах і на вулицях; у сільській місцевості – присадибні ділянки; у старовинних садибах і монастирях – ландшафтні рукотворні пейзажні парки та сади. Порушення історичного ландшафту негативно впливає на атрактивність культурного об'єкта.

Існує безліч форм включення культурно-історичних ресурсів до системи рекреаційного туристського обслуговування. Найбільш поширена форма – організація музеїв та екскурсійно-туристських маршрутів.

Атрактивність культурних комплексів визначається їхньою художньою та історичною цінністю, модою і доступністю по відношенню до місць попиту.

Оцінка культурних комплексів для рекреаційних цілей, на думку учених (І. В. Зорін, В. А. Квартальнов, Є. В. Колотова), проводиться двома основними методами:

✓ *ранжируванням культурних комплексів* за їхнім місцем у світовій та вітчизняній культурі. З'ясовується експертним шляхом: установлюються об'єкти світового, національного, обласного та місцевого значення;

✓ *необхідним і достатнім часом для огляду*. Цей метод дозволяє порівнювати різні території за перспективністю історико-культурного потенціалу для туризму.

Варто обговоритися, що обидва методи багато в чому суб'єктивні. Не завжди культурні комплекси, які високо оцінені фахівцями, викликають адекватну реакцію у туристів. Необхідний і достатній час для огляду об'єкта до певної міри визначається побудовою екскурсійних маршрутів і доступністю об'єкта. Нарешті, уявлення про цінності культурних комплексів залежить від рівня освіченості, національних особливостей екскурсантів. Інтерес до багатьох об'єктів культури визначається в більшості випадків модою.

Для культурних комплексів, так само як і для природних, важливими характеристиками є **надійність і ємність**.

Надійність культурних комплексів обумовлюється двома факторами:

✓ стійкістю до рекреаційних навантажень;

- ✓ стабільністю їхньої відповідності ціннісним критеріям, сформованим у населення.

Перший фактор визначає, який потік туристів може витримати певний культурний комплекс. Це особливо важливо для музеїв, де необхідно підтримувати певний температурно-вологісний режим для збереження експонатів.

Гостро стоїть питання про застосування сучасних технічних засобів для підвищення стійкості культурних комплексів до рекреаційних навантажень і про регулювання потоків екскурсантів.

Другий чинник пов'язаний із довгостроковими інтересами туристів до цього культурного об'єкта. Зберігається стабільність їхнього інтересу до об'єктів світової спадщини (єгипетських пірамід, античної архітектури Афін, Парижа та ін.). Разом із тим цілий ряд об'єктів, наприклад численні ленінські місця, втратили привабливість зі зміною ідеологічних установок у суспільстві. З цього випливає, що одним з основних завдань організаторів туризму є не тільки виявлення того чи іншого культурного комплексу для туризму, але і збереження його на досить тривалий історичний період.

Ємність культурного комплексу визначається тривалістю періоду, протягом якого туристи можуть сприймати інформацію, що міститься в ньому, і залежить від таких факторів:

- ✓ атрактивності об'єкта огляду;
- ✓ психофізіологічних можливостей людини, які відрізняються значною індивідуальністю і мають певну межу.

2. Основні принципи рекреаційного освоєння історичної спадщини.

Пам'ятники історії та культури і навколишній їхній ландшафт є національним надбанням. Сучасне освоєння територій вимагає особливо дбайливого підходу за принципом: збережи – віднови – не нашкодь.

Будь-який регіон містить такі види унікальних історичних територій:

- ✓ давні малі міста з багатим історичним минулим;

- ✓ садибні і палацово-паркові комплекси;
- ✓ монастирські комплекси.

Усі вони не повинні бути застиглими утвореннями. Організація унікальних історичних територій передбачає поєднання відродження та розвитку традиційних форм діяльності, що сформували історично ці території, з інноваційними видами – туризмом, сільськогосподарським і промисловим виробництвом. Нові види діяльності мають доповнювати, але не придушувати сформовані природні, господарські та соціокультурні процеси.

В основу сучасного освоєння унікальних історичних територій мають бути покладені такі **принципи**:

- історичний;
- екологічний;
- ландшафтний.

Малі міста, як правило, в центральних частинах зберегли архітектурний вигляд минулих століть у цивільній забудові в поєднанні з більш ранніми культовими спорудами. Неповторний колорит їм додає різноманітність природних ландшафтів, серед яких вони розташовані.

Багато малих міст знаходяться в оточенні відомих пам'яток історії та культури, а також цінних природних об'єктів, віддалених від міста на відстань від 5 до 20 км.

Це обумовлює можливість створення в містах туристських центрів, які організують діяльність місцевої рекреаційної мережі.

У процесі розвитку необхідної туристської інфраструктури важливо не порушити історичний архітектурний вигляд міста. Кожен знову створюваний об'єкт має вписуватися у сформований міський ансамбль за поверховістю, архітектурним стилем, інтер'єрним оформленням. Мають ураховуватися національні та регіональні особливості і традиції цієї території. Необхідно, щоб кожен створюваний туристський центр мав свій неповторний вигляд.

Виключається застосування типових архітектурних проектів для об'єктів туристичної інфраструктури в межах унікальних історичних територій.

У розташованих поблизу малих міст монастирських і садибних комплексах доцільно створити природно-історичні парки. В основу їхнього створення може бути покладений географічний принцип (кілька комплексів, об'єднаних одним географічним об'єктом – річкою, озером і т. д.), історичний (серія комплексів, пов'язаних однією історичною подією, наприклад, боями у Великій Вітчизняній війні), меморіальний (серія комплексів, об'єднаних пам'яттю про одну й ту ж історичну особу). Площа цих унікальних історичних територій коливається від сотень до тисяч гектарів.

Природно-історичні парки можуть бути *компактні*, тобто складатися з одного історичного комплексу та його ландшафтного оточення, і *дисперсні*, в яких територія парку охоплює кілька близько розташованих історичних пам'яток. Це стосується як садибних комплексів, так і культових.

Створення природно-історичних парків дозволяє врятувати найцінніші пам'ятки історії та культури як цілісні архітектурно-ландшафтні й культурні комплекси. У природно-історичних парках передбачається охорона та відновлення як пам'яток історії та культури, так і навколишнього історичного рукотворного, природного або традиційно сільського ландшафту, який також розглядається як неминуща історична і екологічна цінність, як національне надбання.

Як і у випадку малих міст, під час відродження садибних і монастирських комплексів має застосовуватися ансамблевий принцип та індивідуальне проектування кожного об'єкта інфраструктури.

Садибні і палацово-паркові комплекси. У минулому садиба надавала величезний вплив на культурне і господарське життя провінції, будучи провідником і розповсюджувачем світської культури впродовж кількох століть. У XVIII–XIX ст. у садибах відбувалося тісне переплетення всіх видів і форм культури – побутової, художньої, господарської, політичної з релігійно-моральною.

У радянський час у 30-х роках у багатьох садибах було організовано музеї, у деяких із них розмістилися здравниці чи дитячі заклади.

Музеї, багато в чому зберігши зовнішній вигляд садиби та

літературно-художні експонати, пов'язані з діяльністю певної особистості в російській історії, виконували лише частину функцій, властивих садибам. Їхня діяльність зводилася до ознайомлення місцевого населення і туристів з вузькою сферою культури, відображеною в музейній експозиції.

Гірше було із садибами, в яких розмістили здравниці і дитячі установи, тому що вони піддавалися значній реконструкції, позбавляючись первинного зовнішнього та внутрішнього вигляду. Це стосувалося як архітектурних пам'яток, істотно перебудованих, так і паркових та навколишніх ландшафтів.

Дворянський особняк або палацовий ансамбль доцільно використовувати тільки як «живий» музей із широкою культурною програмою, що є місцем спілкування інтелігенції. Усі старі господарські будівлі садиби потрібно відновити відповідно до їхньої первісної функції та історичного вигляду, а необхідні нові об'єкти інфраструктури будувати в гармонійній архітектурній єдності із садибним ансамблем. Особливе значення має відновлення історичного природного ландшафту.

Монастирський природно-історичний парк включає споруди монастиря і прилеглі околиці, які безпосередньо входять у межі унікальної історичної території.

До більшості збережених на сьогодні монастирів повертаються церкви і починають діяти.

У них відроджується традиційне монастирське господарство. Разом з тим монастирі залишаються унікальними пам'ятками історії та культури, тому вони привертають паломників і любителів історико-пізнавального туризму. Основна діяльність монастирів має бути спрямована на відродження духовно-моральної культури народу.

3. Методичні підходи до оцінювання історико-культурного потенціалу.

Історико-культурний потенціал регіонів України настільки своєрідний та різний, що не підлягає ординарному порівнянню, і, оскільки його потрібно вивчати й досліджувати як неповторне явище та неоціненне надбання нашого народу, розвиток

методичних підходів до його оцінювання має велике практичне значення.

За даними органів охорони історико-культурного потенціалу, у кожному регіоні України на державному обліку перебувають тисячі пам'яток історії та культури, у тому числі міжнародного і національного значення, які можуть бути віднесені до історико-культурних ресурсів (ІКР) та певною мірою використані за наявності відповідних умов соціального, економічного, політичного, технічного, екологічного характеру.

Базовим ресурсом є національна історико-культурна та природна неповторність і самобутність, однак можливості його використання в кожному регіоні мають індивідуальний характер через розбіжності щодо складу, кількісних і якісних характеристик об'єктів, які його складають.

Існуюча диференціація найважливіших характеристик історико-культурного потенціалу регіонів, а також різні тенденції їхнього сучасного розвитку та використання зумовлюють необхідність здійснення максимально об'єктивної узагальненої оцінки досліджуваних процесів.

Важливість кваліфікованого **аналізу та оцінки історико-культурного потенціалу** (ІКП), як і будь-якого іншого виду ресурсів, полягає в обґрунтуванні його подальшого ефективного використання, а саме:

✓ у системно-структурному визначенні місця конкретного ресурсу на цій території;

✓ в установленні адекватних цьому ресурсу шляхів і форм його розвитку та в забезпеченні скоординованих дій усіх учасників процесу освоєння й розвитку ресурсу.

Однак до останнього часу питання оцінки історико-культурного потенціалу не включалися в площину наукових досліджень і практичної діяльності щодо визначення сукупного потенціалу території та шляхів її розвитку, незважаючи на значний методологічний, методичний і практичний доробок іноземних та вітчизняних учених у цій галузі.

Відповідні зміни (такі, як визнання сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку) було зафіксовано в «Методичних рекомендаціях щодо формування регіональних стратегій розвитку». Ними, зокрема, передбачено, що до переліку

та характеристик внутрішніх (ендогенних) факторів розвитку територіальної громади входить «рекреаційно-туристський потенціал, який оцінюється, у тому числі, за наявністю, кількісною та якісною характеристикою історичної спадщини».

Пропозиції щодо включення оцінки «туристського потенціалу міста» та його складової – «історичної спадщини» – до внутрішніх факторів і потенціалу розвитку з метою розробки стратегії розвитку територіальних громад передбачені у відповідній методиці.

Отже, вивчення, аналіз та оцінка ІКП є необхідною та важливою умовою планування розвитку регіону, району, міста. Від характеру цих ресурсів, їхньої цінності, кількості, атрактивності, доступності та інших факторів залежить можливість використання ІКП як галузі спеціалізації економіки території.

Як засвідчив проведений аналіз 20 методик оцінювання ІКП територій, розроблених вітчизняними й зарубіжними вченими, більшість оцінок було виконано в межах досліджень рекреаційних або рекреаційно-туристських ресурсів.

Сукупність існуючих **методик оцінювання історико-культурного потенціалу** можна класифікувати за більшою кількістю критеріїв, таких як:

➤ *значимість* (ранжування об'єктів історико-культурних потенціалів за їхнім місцем у світовій і вітчизняній культурі на підставі комплексного аналізу системи чинників);

➤ *інформативність* (за часом, необхідним і достатнім для огляду пам'яток);

➤ *пізнавальна цінність* (визначається за історичними, територіальними й методичними особливостями, може бути виражена в балах або в часі огляду);

➤ *атрактивність* (видовищність);

➤ *частота згадувань* у тексті засобів масової інформації (контент-аналіз).

Окрему групу складають інтегральні методики, у яких використовується сукупність вищезазначених методів.

Різноманіття підходів, яке має місце в сучасній науці, свідчить про інтенсивний розвиток методологічного та методичного апарату теорії в досліджуваному напрямі. Разом із

тим, новизна процесу, його комплексний, багатогранний та ємний характер зумовлюють недостатню розробленість і наукову обґрунтованість багатьох положень.

Узагальнені недоліки досліджених методичних підходів полягають у такому:

✓ відсутній диференційований підхід до оцінювання історико-культурного потенціалу території залежно від територіальної одиниці обчислення: існуючі методики розроблено для використання в межах одного з територіальних рівнів – регіону, адміністративного району, міста та його планувальної зони;

✓ оцінка історико-культурного потенціалу території залежить від того або іншого трактування поняття «історико-культурні ресурси» і складу об'єктів спадщини, і, як результат, може виявитися істотно різною;

✓ практичне використання багатьох методів не завжди можливе для більшості регіонів і міст у зв'язку з відсутністю відповідних статистичних даних та необхідністю проведення додаткових оцінювальних досліджень;

✓ сукупність методів оцінок історико-культурного потенціалу не формує струнку систему, яка б за складністю відповідала досліджуваному об'єкту. Більшість методів оцінок, запропонованих тими чи іншими дослідниками, мають частковий, а не комплексний характер: використання тільки одного методу оцінки не дає повної інформації про стан і цінність історико-культурного потенціалу, оскільки, щоб отримати повну картину, необхідно використовувати систему показників (кількісних і якісних) та картографічні методи їхнього відображення.

Аналіз існуючих методик і теоретичних засад оцінювальних підходів дав змогу визначити **основні методологічні принципи та вимоги до методики оцінки історико-культурного потенціалу:**

- *цільова спрямованість* – оцінка має проводитися для вирішення комплексу завдань щодо прогнозування розвитку територій;
- *комплексність та репрезентативність* – охоплення

оцінкою всієї сукупності ІКР та забезпечення врахування всіх найважливіших аспектів їхньої територіальної диференціації;

- *адаптація системи показників та індикаторів* оцінки до можливостей існуючої статистичної звітності;
- *інтегрованість* – можливість поєднання часткових оцінок у зведену (інтегральну) оцінку;
- *простота, наочність, інформативність і зрозумілість* – можливість наочно оцінити вихідні результати та представити їх у показниках, що полегшують інтерпретацію й практичне використання.

Методична схема оцінки складається із двох складових відповідно до територіального рівня її охоплення: регіону або адміністративного району (міста, планувальної зони). Різниця запропонованих підходів до територій різного рівня полягає у відмінностях критеріїв, покладених в основу оцінки, відповідних показників оцінювання та галузей застосування.

Практичне значення запропонованого підходу полягає в тому, що його застосування сприятиме підвищенню ефективності використання історико-культурного потенціалу території за рахунок інтегральної оцінки її потенціалу.

Це дасть змогу, наприклад, докладніше обґрунтувати положення щодо посилення децентралізації туристської діяльності в Україні, тобто при збереженні домінування традиційних історико-культурних центрів – Києва, Львова, Одеси, повніше та ефективніше використовувати ІКП усіх інших регіонів як фактора, що забезпечує збалансований розвиток та спрямований на відродження духовної культури населення.

Разом із тим зазначимо, що запропоновані методичні підходи оцінювання історико-культурного потенціалу не можуть претендувати на завершеність. Вони потребують подальшого опрацювання та вдосконалення, *перспективні напрями* якого, полягають у такому:

✓ розроблення та вдосконалення науково-методологічної й методичної бази цього процесу, зокрема, відповідно до вимог ринково-орієнтованої економіки: розроблення методів економічної оцінки об'єктів історико-культурного потенціалу, вартісної оцінки територій історико-культурного призначення,

територій центрів історичних поселень тощо;

✓ практичне застосування розробленого методичного підходу під час оцінки історико-культурного потенціалу регіонів України, окремих областей, адміністративних районів та міст;

✓ практичне впровадження оцінки історико-культурного потенціалу в рейтингові оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України, рейтингові оцінки інвестиційної привабливості регіонів тощо;

✓ розроблення засад ефективного організаційно-економічного механізму використання потенціалу історико-культурного потенціалу;

✓ визначення оцінки впливу ІКП на соціально-економічний розвиток, інвестиційної ємності освоєння ІКП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія архітектурної спадщини України : тематичний словник. К. : Українська Академія архітектури, 1985. – 366 с.

2. Завада В. Т. Архітектурна спадщина України як об'єкт туризму. Регіональний аспект. *Туристично-краєзнавчі дослідження*. К. : Інститут туризму, 1998. Вип. 1. Частина друга. С. 23–28.

3. Колотова Е. В. Рекреационное ресурсоведение : учеб. пособ. М., 1999.

4. Лесик О. В. Замки та монастирі України. Львів : Світ, 1993. 173 с.

5. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. Львів : Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1997. 259 с.

6. Мироненко Н. С., Твердохлебов И. Т. Рекреационная география. М. : Изд-во Московского ун-та, 1981. С. 86–109, 116–120.

7. Музеї України : довідник. К., 1999.

8. Памятники истории и культуры Украинской ССР. К. : Наук. думка, 1987. 756 с.

ТЕМА 10.
МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ТУРИСТСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

1. Короткий зміст методик оцінки історико-культурного потенціалу.
2. Бальна оцінка пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів С. П. Кузика, З. О. Касянчука.
3. Методика оцінки історико-культурних ресурсів М. М. Поколодної.

1. Короткий зміст методик оцінки історико-культурного потенціалу.

Якщо критерії і методику оцінки природних рекреаційних ресурсів розроблено досить добре, то **оцінка історико-культурних ресурсів** не має загальноприйнятої схеми.

У *світовій практиці* прийнято якісну оцінку історико-культурних пам'яток, які залежно від їхнього художнього та історичного значення, міри збереженості та унікальності поділяються на 7 груп. Найвищим балом оцінюються історико-культурні об'єкти світового значення, внесені до списку ЮНЕСКО.

Однак дуже сумнівною вважається включення в один ряд таких об'єктів, як єгипетські піраміди і, скажімо, будинок у Філадельфії, в якому було проголошено державну незалежність США.

Досвід багатьох країн світу засвідчує, що історико-культурні об'єкти можуть бути визначальними у формуванні попиту на туристичні ресурси та впливати на отримання значних доходів. За даними офіційної статистики, такі доходи найбільші в США, Іспанії, Франції, Італії, Великобританії, Австрії.

У нашій державі історико-культурні об'єкти практично не оцінені як туристські ресурси, більшість визначних пам'яток не включена до туристських маршрутів, що спричиняє до їхнє обмежене за масштабами використання. Усе це відчутно впливає

на вітчизняний туристичний бізнес, який, за прикладом зарубіжних країн, за належної реклами може давати значний економічний і соціальний ефект.

В Україні взято під охорону 70 тис. пам'яток історії та культури, у тому числі понад 12 тис. пам'яток архітектури з добре збереженими ансамблями.

Чимало в Україні монастирських комплексів, які є центрами паломництва, палацово-паркових ансамблів та інших пам'яток історії й культури, які не віднесені до туристських ресурсів або мало використовуються з метою активізації та опинилися поза межами активного туристичного процесу в Україні.

Пам'ятки історії та культури можуть бути предметом вивчення багатьох наукових дисциплін. У більшості випадків під ними розуміють окремі споруди, предмети, пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, витвори матеріальної і духовної культури, які мають історичну, наукову, художню або якусь іншу культурну цінність. Історико-культурні пам'ятки, що входять і можуть увійти до складу туристичних ресурсів, необхідно розглядати не просто як окремі об'єкти з певною історичною або культурною цінністю, а як поєднання відповідних видів історико-культурних туристських ресурсів (ІКТР), що мають високу атрактивність, можуть відігравати важливу роль у формуванні світогляду народу і в сукупності формувати історико-культурний туристський потенціал поселення, місцевості, регіону.

Оцінка культурно-історичних ресурсів, їхнього потенціалу, як і в цілому потенціалу всіх туристсько-рекреаційних ресурсів, зонування території ускладнюється у зв'язку з відсутністю чітких методик. У вітчизняній літературі найбільшої уваги заслугоує інтеграційно-географічний підхід, що базується на вирішенні таких завдань, як мотиваційні, ресурсні, територіально-ситуативні та ін.

Короткий зміст проаналізованих методик та застосовані ними показники:

◆ *Оцінка історико-культурного потенціалу Карпатського регіону, В. К. Євдокименко, 1996.*

Показники та зміст методики. Показники кількості та

щільності розміщення історико-культурних об'єктів (на 100 кв. км).

◆ *Комплексне зонування ресурсів розвитку туристсько-екскурсійної діяльності в Криму, М. В. Кузнецов, 1995.*

Показники та зміст методики. Показники кількості та щільності розміщення культурно-історичних об'єктів (на 1000 кв. км) по рекреаційних підрайонах і адміністративних районах АР Крим у зіставленні із середнім показником у регіоні.

Показник розподілу окремих категорій культурно-історичних пам'яток міжрегіонального й республіканського значення на території міст та адміністративних районів Криму.

Показник рекреаційного навантаження на пізнавальні об'єкти рекреаційних підрайонів як відношення числа екскурсантів до кількості екскурсійних об'єктів підрайону.

◆ *Оцінка об'єктів культурної спадщини за значимістю, І. І. Пирожник, 1985, Л. О. Литовка, 1990.*

Показники та зміст методики. За кількісну характеристику КІП береться кількість об'єктів туристської привабливості різного рівня значимості.

Виділяються об'єкти міжнародного, державного, регіонального й місцевого значення.

◆ *Оцінка туристично-екскурсійних об'єктів області, В. І. Павлов, Л. М. Черчик, 1998.*

Показники та зміст методики. Поділ туристично-екскурсійних об'єктів області на три категорії важливості: до 1-ї категорії віднесено особливо цінні об'єкти, до 2-ї – об'єкти, що мають значний інтерес для туристів, інші віднесені до 3-ї категорії.

◆ *Оцінка історико-культурного потенціалу (у складі методики комплексної оцінки потенціалу рекреаційних територіальних систем), В. І. Мацола, 1997.*

Показники та зміст методики. Пропонується оцінювати рекреаційну значимість території за щільністю пам'яток історії та культури на 100 км² площі. При цьому пропонується визначати щільність пам'яток найвищого класу (загальнонаціонального і міжнародного значення).

За базову основу беруться показники в Україні, де щільність

усіх фіксованих пам'яток складає 7,9 одиниць на 100 км², пам'яток загальнонаціонального значення – 0,7 і відповідно по Львівській області – 18 і 1,8. Виходячи з таких даних, В. І. Мацола пропонує оцінювати одним балом території, де ці показники складають менше 7,9; двома балами – 8–18 і трьома – понад 18 од./100 км². Зрозуміло, що такий підхід може використовуватись для оцінки ІКТР великих регіонів, а не для визначення історико-культурного туристичного потенціалу поселення чи навіть окремого адміністративного району.

◆ *Оцінка історико-культурного потенціалу області (у складі методики комплексної оцінки рекреаційно-ресурсного потенціалу), І. М. Філоненко, 2000.*

Показники та зміст методики. Коефіцієнт забезпеченості, що визначається кількістю об'єктів на 100 км² території, для яких коефіцієнт забезпеченості становить менше 0,5; оцінюються 1 балом; від 0,5 до 1–2 балами; території, що мають коефіцієнт забезпеченості більше 1, а також об'єкти міжнаціонального та національного значення – 3 балами.

◆ *Методика історико-культурної оцінки території історичного поселення, А. А. Ємельянов, 2003.*

Показники та зміст методики. Історико-культурна оцінка історичної території міста – інтегральна величина, отримана за допомогою математичних алгоритмів і яка характеризує історико-культурний потенціал території.

Результат оцінки являє собою матрицю, рядки якої відповідають оцінюваним елементам історичної території (наприклад, кварталам), а стовпці – базовим критеріям оцінки; це сукупність двох величин:

$$A = (k_1S_1 + k_2S_2 + k_3S_3 + \dots + k_nS_n)/S_{км}$$

– характеризує щільність історико-культурного потенціалу території (де $S_1 \dots S_n$ – площі, на яких розташовані пам'ятки, $S_{км}$ – площа оцінюваної території);

$$A = (k_mS_m + \dots + k_pS_p)/S_{кв}$$

– характеризує щільність потенціалу реконструкції й нового будівництва (де $S_m \dots S_p$ – площі зайняті малоцінними, дисгармонійними об'єктами й об'єктами сучасного будівництва; $k_1 \dots k_p$ – «коефіцієнти цінності» територій, займаних об'єктами,

отримані за допомогою елементів теорії нечітких безлічей).

◆ *Комплексна порівняльна оцінка архітектурно-містобудівної спадщини України по окремих регіонах, В. Т. Завада, 1998.*

Показники та зміст методики. Віднесення кожного з регіонів України до однієї із чотирьох умовних категорій історико-архітектурної цінності на підставі комплексного аналізу таких чинників:

- кількості пам'яток у регіоні кожної із 7 типологічних груп пам'яток вітчизняного зодчества (фортифікаційна, культова, житлова, громадянська, виробнича, садово-паркова, малих форм);
- хронологічного діапазону пам'яток архітектури на території регіону, що вимірюється нижньою та верхньою межами зафіксованого на відповідній території масиву пам'яток архітектури.

◆ *Методика визначення ресурсно-рекреаційного рейтингу території адміністративно-територіальних суб'єктів України, О. О. Бейдик, 2001.*

Показники та зміст методики. Оцінюються суспільно-історичні рекреаційно-туристські ресурси України (архітектурно-історичний, біосоціальний, подієвий блоки) на основі кількісних показників, експертного підходу з використанням п'ятибальної шкали.

В основу бальної оцінки покладено кількість найвизначніших архітектурно-містобудівних споруд (1 бал – до 20 пам'яток, 2 – 21–50, 3 – 51–100, 4 – 101–150, 5 балів – понад 150 пам'яток), кількість найвизначніших біосоціальних ресурсів (1 бал – до 20, 2 – 21–40, 3 – 41–60, 4 – 61–100, 5 балів – понад 100), кількість найвизначніших подієвих ресурсів (1 бал – до 10 подій, 2 – 11–20, 3 – 21–30, 4 – 31–40, 5 балів – більше 40 подій).

◆ *Методика визначення екскурсійного потенціалу регіонів, Н. В. Савіна, З. М. Горбильова, 2004.*

Показники та зміст методики. Екскурсійний потенціал визначається кількістю й пізнавальною цінністю об'єктів, яка може бути виражена в балах або хвилинах (годинах) огляду.

Оцінка екскурсійних об'єктів у балах ураховує показники:

- пізнавальну цінність (визначається за історичними,

територіальними й методичними особливостями, може бути виражена в балах або в часі – у хвиликах (годинах) – огляду);

➤ популярність об'єкта (3 бали – об'єкт має світову популярність, 2 – об'єкт відомий у країні, 1 бал – об'єкт відомий лише місцевим мешканцям, спеціалістам);

➤ екзотичність (визначається частотою зустрічальності: 3 бали – об'єкт екзотичний для зарубіжних туристів і більшості населення, 2 – екзотичний для населення держави й деяких регіонів, 1 бал – екзотичний для невеликих груп населення);

➤ виразність (оцінюється через масштабність об'єкта і його тло: 3 бали – об'єкт складає із тлом єдиний ансамбль, 2 – тло підкреслює, увиразнює об'єкт, 1 бал – тло не має значення для огляду об'єкта), медико-географічні властивості навколишнього середовища,

➤ акустичне середовище (1 бал – тиша, мелодійні звуки в природі, 0 балів – несприятливе середовище);

➤ комфортність сезону (4 бали – об'єкт може використовуватися впродовж 4 сезонів, 3 бали – 3 і т. д.).

Оцінка екскурсійних об'єктів у хвиликах (годинах) огляду – це час, необхідний для психоемоційного сприйняття об'єкта і контакту з ним, його огляду і висвітлення в оглядовій чи тематичній екскурсії.

◆ *Методика визначення атрактивності туристського об'єкта, І. Ф. Карташевська, 1995.*

Показники та зміст методики. Атрактивність туристського об'єкта ($A_{т.о.}$) – це сукупність естетичної цінності (E) й обсягу інформації (Q):

$$A_{т.о.} = (E + Q) \times k$$

де k – коефіцієнт атрактивності.

$$k = W \times N / T \times t$$

де W – кількість туристів, які відвідали об'єкт за певний відрізок часу (осіб), N – кількість днів, необхідних для аналізу атрактивності, T – кількість часу, що об'єкт доступний для огляду (у хв.), t – кількість часу, витрачена на огляд об'єкта.

◆ *Методика територіально-просторової організації систем туризму регіонального рівня, Т. Ф. Панченко, 1998.*

Показники та зміст методики. Пам'ятки містобудування: архітектурні ансамблі та комплекси; історичні центри та

квартали; меморіальні комплекси, у тому числі: в історичному, ландшафтному середовищі; музеї просто неба: археологічні, етнографічні тощо; парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Визначається індекс атрактивності K_i i -ї зони за формулою:

$$K_i = \Pi_{Mi} / H_{ni}$$

де Π_{Mi} – кількість пам'яток (екскурсійних об'єктів I та II категорій на території i -ї зони (I категорія пам'яток – національного значення, II категорія – місцевого значення));

H_{ni} – кількість історичних населених пунктів на території i -ї зони, де зосереджені екскурсійні об'єкти (I та II категорій).

Для порівняння та ранжирування відповідних зон за їхньою атрактивністю потрібно визначати середньорозрахунковий індекс атрактивності по адміністративно-територіальній одиниці в цілому за формулою:

$$K_{сеп} = \sum_{i=1}^n \Pi_{Mi} / \sum_{i=1}^n H_{ni} = \Pi_{Mp} / H_{np}$$

де $K_{сеп}$ – індекс атрактивності (середньорозрахунковий);

Π_{Mp} – кількість об'єктів історико-містобудівної спадщини, придатних для туризму й екскурсій (I та II категорій) на території регіону (області, району);

H_{np} – кількість історичних населених пунктів на території регіону (області, району), де зосереджені пам'ятки – екскурсійні об'єкти (I та II категорій);

n – кількість атрактивних зон у регіоні (області, районі).

На основі порівняння індексів атрактивності територій за культурним потенціалом, а також з урахуванням природних особливостей, характеру розселення встановлюється рейтинг окремих зон із погляду пріоритетності їхнього цільового використання для розвитку туризму. При цьому атрактивність територій оцінюється за класами:

I клас ($K_i > K_{сеп}$) – особливо сприятливі умови;

II клас ($K_i = K_{сеп}$) – сприятливі умови;

III клас ($K_i < K_{сеп}$) – малосприятливі умови.

◆ *Рекреаційна оцінка культурно-історичних ресурсів, О. З. Байтеряков, 1996.*

Показники та зміст методики. Оцінка здійснюється за

формулою:

$$A = P + B + E + R + D + T + F$$

де A – інтегральна оцінка пам'ятки, P – пізнавальне значення пам'ятки, B – виховне значення, E – естетична цінність, R – атрактивність, D – оцінка ступеня пішохідної чи транспортної доступності, T – оцінка часу огляду, F – ступінь збереження.

Під час виділення районів зосередження ІКП враховується переважний тип ресурсів і їхня щільність.

◆ *Оцінка культурно-рекреаційного потенціалу для цілей розвитку збалансованого туризму в області, Н. Кравченко, 2003.*

Показники та зміст методики. Оцінка культурно-рекреаційного потенціалу базується на таких критеріях: рівень забезпеченості території культурно-рекреаційними об'єктами; ступінь їхньої привабливості для туристів; компактність розташування цих об'єктів.

Привабливість культурно-історичних об'єктів оцінювалась таким чином: музеї місцевого значення – 1 бал, музеї регіонального значення – 2, музеї загальнодержавного значення – 3; споруди, які є унікальними зразками української архітектури – 2; споруди, які мають оригінальне художні чи стильові особливості або пов'язані з діяльністю видатних людей, – 0,5 бала.

Компактне розташування в межах невеликої території декількох таких об'єктів оцінюється 1 балом. Для особливо значних історико-культурних заповідників, які користуються великим попитом серед туристів, уведено коефіцієнт атрактивності +20. Додатковою атракцією є наявність на території археологічних пам'яток (1 бал).

Рекреаційний потенціал (P_j) кожного історико-культурного об'єкта розраховується за формулою:

$$P_j = 1 \times K_m$$

де K_m – коефіцієнт індивідуальної привабливості. Культурно-рекреаційний потенціал району (P_i) визначає формула:

$$P_i = \sum p_{ji} + \sum P \sum j_i + K_a$$

де $\sum p_{ji}$ – сума рекреаційних потенціалів кожного окремо розташованого історико-культурного об'єкта цього району;

$\Sigma P \Sigma_{ji}$ – сума рекреаційних потенціалів компактно розташованих історико-культурних об'єктів цього району;

K_a – коефіцієнт додаткової атрактивності.

◆ *Методика комплексної оцінки пам'яток, В. В. Вечерський, 2003.*

Показники та зміст методики. Оцінка здійснюється за сумою показників, кожен із яких визначається в балах. Місце об'єкта в ієрархії архітектурної спадщини визначається сумою набраних балів. Беруться до уваги такі показники:

- історико-меморіальна цінність (не має – 0; має – 1);
- мистецька цінність або художнє значення (бали від 0 до 2, залежно від наявності мистецького декору);
- містобудівне значення (бали від 0 до 3; найвищий бал має містобудівна домінанта);
- хронологічна глибина (бали від 1 до 4; найвищий бал має об'єкт, давніший XVIII ст.);
- міра виявлення характерних ознак архітектурних: типу, стилю, школи (бали від 1 до 2);
- міра унікальності об'єкта (бали від 0 до 2);
- інформаційна (наукова) цінність об'єкта, що залежить від ступеня збереженості (бали від 0 до 3);
- міра складності архітектурної форми (бали від 1 до 3).

Розширення сфери застосування історико-культурних ресурсів у рекреаційному господарстві є стимулом до подальших пошуків ефективних показників оцінювання пізнавальної цінності, привабливості та придатності цих ресурсів для окремих видів рекреаційних занять, їхньої доступності й унікальності.

Наведені показники та критерії оцінки рекреаційних ресурсів в основному відображають географічний підхід. Низька оцінка хоча б за одним із параметрів різко знижує загальну рекреаційну цінність території загалом.

2. Бальна оцінка пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів С. П. Кузика, З. О. Касянчука.

С. П. Кузик та З. О. Касянчук пропонують варіант бальної

оцінки пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів.

Бальна система оцінок на практиці застосовується досить широко. Особливо в тих випадках, коли будь-яке явище не піддається точному вимірюванню, але є потреба хоча б у приблизній його оцінці, а також тоді, коли немає потреби в точному вимірюванні явища.

Сутність бального підходу оцінки історико-культурних ресурсів полягає в тому, що оцінні шкали побудовані на подальшій структуризації видових компонентів відповідно до історико-культурної важливості явищ, що їх характеризують, і часу, необхідного для огляду таких об'єктів. Необхідний час огляду визначають спеціалісти-експерти. Чим більше часу необхідно для пізнання об'єкта, тим вища пізнавальна цінність, а це значить, що йому присвоюється вищий оціночний бал.

Найбільш складним і відповідальним завданням виявилась розробка оцінних шкал для окремих показників. Адже необхідно було знайти певні закономірності для переходу від вимірювання до оцінки. У запропонованій методиці подається 13 підгруп, які отримані в результаті структуризації п'яти підвидів ІКТР. Кожна з підгруп характеризується логічним набором показників, які оцінюються за п'ятибальною шкалою.

Таблиця 37

Бальна шкала оцінки історико-культурних туристичних ресурсів

№ п/п	Групи і підгрупи об'єктів	Оцінка, бали
I. Археологічні об'єкти		
1.1.	Території первісного заселення	1
1.2.	Стоянки, поселення	2
1.3.	Кургани	3
1.4.	Стародавні городища – прості	4
1.5.	Стародавні городища – складні (з декількома лініями оборони і т. д.)	5

№ п/п	Групи і підгрупи об'єктів	Оцінка, бали
II. Меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними рухами, війнами і бойовими та культурними традиціями		
2.1.	Пам'ятні місця, що підтверджуються історичними джерелами	1
2.2.	Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, пам'ятні знаки простих форм	2
2.3.	Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, що мають високу мистецьку цінність	3
2.4.	Групи пам'яток, меморіальні парки, споруди, пам'ятні знаки	4
2.5.	Група пам'яток, меморіальні музеї, споруди та пам'ятні знаки, що мають високу мистецьку цінність	5
III. Пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з життям та творчістю діячів історії, культури		
3.1.	Пам'ятні місця, пов'язані з учасниками національно-визвольних рухів, війн, діячами історії та культури, що підтверджуються історичними джерелами	1
3.2.	Окремі пам'ятники, пов'язані з учасниками національно-визвольних рухів, війн, діячами історії та культури спрощені (з обмеженою інформацією)	2
3.3.	Окремі пам'ятники, пов'язані з учасниками національно-визвольних рухів, війн, діячами історії та культури, що мають високу мистецьку цінність	3
3.4.	Групи пам'ятників учасникам історичних подій, національно-визвольних рухів, війн простих форм (з обмеженою інформацією)	4
3.5.	Групи пам'ятників учасникам історичних подій, національно-визвольних рухів, війн, що мають високу мистецьку цінність	5

№ п/п	Групи і підгрупи об'єктів	Оцінка, бали
IV. Пам'ятники оборонного будівництва (земляні або муровані укріплення, замки із bastionними укріпленнями, монастирі, найновіші фортифікаційні споруди XIX–XX сторіч)		
4.1.	Частково збереженні елементи оборонних споруд	1
4.2.	Середньої збереженості елементи оборонних будівель або окремих архітектурних комплексів	2
4.3.	Повністю збережені елементи або окремі комплекси пам'яток оборонного будівництва	3
4.4.	Реставровані пам'ятки оборонного будівництва без музейної експозиції	4
4.5.	Добре збережені й оновлені пам'ятки з музейною експозицією	5
V. Сакральні споруди (церкви, костели, синагоги тощо)		
5.1.	Фрагменти культових споруд	1
5.2.	Окремі культові різностильові споруди	2
5.3.	Комплекс культових різностильових споруд	3
5.4.	Окремі культові стильові споруди	4
5.5.	Комплекс культових стильових споруд	5
VI. Пам'ятки народної архітектури (поселення, двори, господарські та житлові будівлі, дерев'яні церкви і т. д.)		
6.1.	Окремі будівлі з елементами народної архітектури	1
6.2.	Окремі будівлі, що є пам'ятниками народної архітектури	2
6.3.	Церкви, садиби, що є пам'ятниками народної архітектури	3
6.4.	Окремі вулиці або групи будівель, що є пам'ятниками народної архітектури	4

№ п/п	Групи і підгрупи об'єктів	Оцінка, бали
6.5.	Поселення, що визнані як пам'ятники народної архітектури або спеціально зведені (музеї під відкритим небом)	5
VII. Громадські споруди (народні школи, народні будинки, шпитали і т. д.)		
7.1.	Частково збережені елементи громадських споруд	1
7.2.	Елементи громадських споруд середньої збереженості	2
7.3.	Елементи громадських споруд повної збереженості	3
7.4.	Реставровані пам'ятки громадських споруд	4
7.5.	Добре збережені пам'ятки громадських споруд	5
VIII. Палацово-паркові ансамблі		
8.1.	Окремі залишки палацово-паркових ансамблів	1
8.2.	Окремі фрагменти палацово-паркових ансамблів	2
8.3.	Впорядковані фрагменти палацово-паркових ансамблів	3
8.4.	Добре збережені палацово-паркові ансамблі	4
8.5.	Добре збережені і впорядковані палацово-паркові ансамблі	5
XIX. Сучасні пам'ятки архітектури		
9.1.	Окремі пам'ятки архітектури, побудовані з використанням сучасних будівельних матеріалів, технологій, композиційних вирішень	3
9.2.	Окремі сучасні пам'ятки архітектури, зведені з використанням найновіших технічних засобів	4
9.3.	Група сучасних пам'яток архітектури, що зведені з використанням найновіших технічних засобів.	5

№ п/п	Групи і підгрупи об'єктів	Оцінка, бали
X. Професійні художні промисли		
10.1.	Наявність музейних експозицій, побудованих на базі зібраних зразків професійних народних майстрів	3
10.2.	Наявність окремих майстрів з експозицією власних творів	4
10.3.	Наявність декількох професійних майстрів та музейних експозицій, складених із художніх творів професійних майстрів	5
XI. Народні художні промисли (ткацтво, килимарство, гончарство тощо)		
11.1.	Наявність музейних експозицій, побудованих на основі зібраних зразків народних умільців	3
11.2.	Наявність окремих народних умільців з експозицією власних творів	4
11.3.	Наявність декількох народних умільців та музейних експозицій	5
XII. Пам'ятки матеріальної культури		
12.1.	Індивідуальні музейні експозиції	3
12.2.	Відомчі музеї пам'яток матеріальної культури	4
12.3.	Етнографічні музеї, музеї народної архітектури і побуту	5
XIII. Пам'ятки фольклору		
13.1.	Наявність окремих традицій, що збереглися в родинному та громадському побуті	3
13.2.	Поширення окремих жанрів або видів фольклору	4
13.3.	Наявність різножанрового і різновидового складу фольклору	5

Пам'ятки історії, виділені окремим блоком, виступають важливими об'єктами огляду на туристичних маршрутах, екскурсіях, подорожах. Вони вважаються цінним джерелом інформації, фактором формування національної самосвідомості українського суспільства. У таких умовах дуже важливо якнайповніше визначити рівень привабливості усіх компонентів ІКТР.

Наступний етап оцінки пов'язаний з об'єднанням покомпонентних балів окремих компонентів оцінок, які отримані за окремими блоками історико-культурних туристичних ресурсів, в інтегральну величину. У результаті дістаємо загальну суму балів, яка і характеризує пізнавальну цінність ІКТР окремого поселення або місцевості:

$$A = \sum_{i=1}^j Pi + \sum_{i=1}^n Ti + \sum_{i=1}^k Si + \sum_{i=1}^m Ri + \sum_{i=1}^g Fi$$

де A – інтегральний показник пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, місцевості;

Pi – компоненти пам'яток історії та культури;

Ti – компоненти архітектурних пам'яток;

Si – компоненти пам'яток мистецтва;

Ri – компоненти етнографічних пам'яток;

Fi – компоненти пам'яток народної творчості.

Для зручності оцінювання (співставлення і порівняння оціночних параметрів) важливо ввести поняття «коефіцієнта пізнавальної цінності» (K_p), який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки ІКТР окремого поселення, місцевості до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок:

$$K_p = A/A_{max}$$

де A – сума балів пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, території (блоку);

A_{max} – максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок.

Цей коефіцієнт зручний для визначення рівня привабливості не лише комплексу історико-культурних ресурсів, але й для

окремих блоків. Для цього достатньо поділити отриману суму балів на максимально можливу кількість балів у розрізі окремих блоків ІКТР.

Виходячи зі значення K_p , можна провести таке ранжування рівнів пізнавальної цінності ІКТР:

- 0,86–1,00 – унікальні;
- 0,65–0,85 – високоатракативні;
- 0,45–0,64 – середньоатракативні;
- 0,25–0,44 – малоатракативні;
- менше 0,25 – неатракативні.

Коефіцієнт пізнавальної цінності, зважаючи на його механічність, певним чином ігнорує художню та історичну цінність об'єкта.

3. Методика оцінки історико-культурних ресурсів М. М. Поколодної.

Необхідно пам'ятати, що історико-культурні ресурси мають велике значення не тільки для організації туризму, а й у соціальній галузі країни. Через те, що вони являють собою не тільки додаткову туристську привабливість, а і є національним надбанням, духовною спадщиною народу, оцінка історико-культурних ресурсів є завданням важливим як для туризмологів, так і для працівників культури.

За М. М. Поколодною, **оцінка історико-культурних ресурсів** має включати 3 блоки: археологічний, архітектурно-містобудівний, біографо-соціальний.

Під час аналізу *археологічного блоку* окремо оцінюється кількість давніх курганів, поселень, городищ, могильників, стоянок. Оцінка цього блоку здійснюється за такими параметрами:

- а) об'єкт «давні кургани»:
 - 1 бал – за кількості до 50;
 - 2 бали – від 50 до 100;
 - 3 бали – більше 100 курганів;
- б) об'єкт «давні поселення і стоянки»:
 - 1 бал – за кількості до 6;

- 2 бали – від 6 до 12;
 - 3 бали – більше 12;
- в) об'єкт «давні городища»:

- 1 бал – менше 4;
- 2 бали – від 4 до 8;
- 3 бали – більше 8;

г) об'єкт «давні могильники»:

- 1 бал – від 0 до 1;
- 2 бали – від 2 до 4;
- 3 бали – більше 4.

Бал оцінки археологічного блоку рекреаційних ресурсів визначається, виходячи із суми балів усіх складових археологічних рекреаційних ресурсів: 1 бал – від 5 до 7; 2 бали – від 8 до 10; 3 бали – більше 11.

Під час оцінки *архітектурно-містобудівного блоку* всі архітектурні пам'ятки було розподілено на споруди загального використання; сакральні споруди; паркові комплекси й ансамблі, які винесені до окремого напряму релігійного та замкового туризму.

Оцінка архітектурно-містобудівного блоку здійснюється за такими параметрами:

а) об'єкт «споруди загального використання»:

- 1 бал – за кількості до 5;
- 2 бали – від 6 до 10;
- 3 бали – більше 10 споруд;

б) об'єкт «сакральні споруди»:

- 1 бал – від 1 до 4;
- 2 бали – від 5 до 8;
- 3 бали – більше 8;

в) об'єкт «паркові комплекси й ансамблі»:

- 1 бал – явище відсутнє;
- 2 бали – від 1 до 2;
- 3 бали – більше 2.

Бал оцінки цього блоку визначається як сума балів усіх його складових:

- 1 бал – до 3;

2 бали – від 4 до 5;

3 бали – більше 6.

У бальну оцінку **біографо-соціального блоку** історико-культурних ресурсів покладено:

➤ кількість об'єктів (місць), пов'язаних із певним життєвим циклом (епізодом) тієї чи іншої видатної особи (народження, діяльність, перебування, смерть, загибель, захоронення), незалежно від сприйняття їхньої діяльності з точки зору «позитивного» і «негативного» та незалежно від часу (історичної епохи) проходження зазначених подій;

➤ кількість місць, пов'язаних із певними видатними подіями.

Під час оцінки біографо-соціальних ресурсів бали розподіляються таким чином:

1 бал – від 3 до 8;

2 бали – від 9 до 15;

3 бали – більше 16.

Інтегральна оцінка культурно-історичних ресурсів визначається на основі суми балів оцінки археологічних, архітектурно-містобудівного і біографо-соціальних ресурсів:

1 бал – від 3 до 4;

2 бали – від 5 до 6;

3 бали – від 7 до 9.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завада В. Т. Архітектурна спадщина України як об'єкт туризму. Регіональний аспект. *Туристично-краєзнавчі дослідження*. К. : Інститут туризму, 1998. Вип. 1. Частина друга. С. 23–28.

2. Колотова Е. В. Рекреационное ресурсоведение : учеб. пособ. М., 1999.

3. Кузик С. П., Касянчук З. О. Оцінка туристичної придатності території Карпат. *Карпати. Український міст в Європу: проблеми і перспективи* : тези доп. Міжн. наук.-практ. конф. Львів, 1993. С. 100–103.

4. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс

України. Львів : Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1997. 259 с.

5. Покоłodна М. М. Рекреаційні ресурси Харківської області, їх географічна характеристика та раціональне використання : автореф. дис... канд. геогр. наук : 11.00.11 / М. М. Покоłodна ; Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2003. – 20 с.

6. Полинова Н. Ф. Оценка необходимого и достаточного времени на осмотр экскурсионных объектов. *Социально-географические проблемы повышения эффективности туристско-экскурсионного обслуживания*. Минск : Изд-во Беларуск. ун-та, 1978. С. 100–104.

ТЕМА 11.
ІНФРАСТРУКТУРА ТУРИЗМУ
ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕСУРСІВ

1. Визначення та класифікація соціально-економічних ресурсів туризму.
2. Визначення інфраструктури туризму, види і функції.
3. Інфраструктура транспорту в туризмі.
4. Оцінка автомобільних шляхів України
5. Інфраструктура розміщення і харчування туристів.
6. Туристські об'єкти, комплекси та установи.

1. Визначення та класифікація соціально-економічних ресурсів туризму.

Соціально-економічні ресурси туризму визначаються як сукупність об'єктів і явищ антропогенного характеру, які необхідні для найбільш ефективного розвитку індустрії туризму в країні або регіоні. При цьому соціально-економічні об'єкти та явища в процесі організації відпочинку виступають то як умови, то як ресурси. Наприклад: частина населення курортної місцевості, не залучена до туристської діяльності, виступає як умова цієї діяльності, а частина населення, яка може бути зайнята в туристських установах, виступає як трудові ресурси туристського господарства.

Соціально-економічні ресурси туризму поділяються на шість основних блоків:

- 1) інформаційні ресурси;
- 2) трудові та освітні ресурси;
- 3) фінансові ресурси;
- 4) матеріальні ресурси;
- 5) управлінські ресурси;
- 6) інфраструктура туризму.

Коротко охарактеризуємо кожен із блоків.

Інформаційні ресурси туризму утворює інформація різного роду, яку турист отримує в різний час:

- а) у процесі підготовки до туристської подорожі, використовуючи для цього путівники, довідники, матеріали

періодичної преси, поради друзів, знайомих і родичів;

б) під час реалізації туристської поїздки за допомогою спостережень, розповідей екскурсоводів; знайомства з буклетами, картами, путівниками на місці;

в) по закінченні туристської поїздки з метою поглибити та закріпити уявлення і враження від поїздки та відвіданої країни.

У більшості країн світу інформаційних ресурсів туризму приділяється велика увага. Країни, що спеціалізуються на прийомі туристів, величезними тиражами видають путівники за основними регіонами і туристськими центрами, буклети, довідники, карти, листівки, каталоги, рекламний матеріал. Найчастіше ці матеріали роздають туристам безкоштовно або за символічну плату в інформаційних кіосках, музеях, переходах метро і т. д. Інформаційне забезпечення туризму на території України поки що не набуло належного розвитку.

До трудових ресурсів туризму відносяться кадри туристських підприємств – як штатний персонал, так і працівники, які залучаються для роботи в туристський сезон. Відразу потрібно сказати, що індустрія туризму охоплює величезну кількість як основних, так і супутніх виробництв і галузей економіки. Саме із цієї причини облік загальної кількості зайнятих у сфері туризму уявляється скрутним.

З трудовими ресурсами туризму тісно пов'язані **освітні ресурси**. Необхідною умовою для організації туристського підприємства та успішної роботи на ньому професійних кадрів є профільна освіта. В Україні та ряді країн світу створено велику кількість навчальних закладів, які здійснюють багаторівневу підготовку фахівців для сфери туризму й гостинності. Високий рівень туристської освіти характерний для Швейцарії, Австрії, Німеччини, Польщі, Франції.

Фінансові ресурси туризму складають грошові кошти, які можуть надходити до сфери туризму та витратитися різними шляхами. Існує кілька основних шляхів надходження грошових коштів до сфери туризму:

а) інвестування, яке може бути як державне, так і приватне;

б) завдяки доходам від перебування іноземних туристів;

в) за допомогою грошових коштів, які можуть бути отримані від діяльності як основних, так і супутніх виробництв.

Матеріальні ресурси становлять основні фонди індустрії туризму. На сьогодні широко вживається поняття «матеріально-технічна база туризму (МТБ)».

Під **матеріально-технічною базою туризму** розуміється сукупність матеріальних і речових елементів продуктивних сил, що використовуються для виробництва туристських послуг. Матеріально-технічна база використовується тільки туристами, на відміну від інфраструктури туризму, яка використовується як туристами, так і виробниками туристських послуг.

До матеріально-технічної бази туризму відносяться: туристські фірми (туроператори і турагенти), готелі, туристичні бази, підприємства харчування і торгівлі, транспортні підприємства, пункти прокату туристського спорядження та інвентарю, пункти реалізації туристських путівок, туристські клуби, станції та ін.

В основу класифікації об'єктів матеріально-технічної бази туризму покладено три основні ознаки: види наданих послуг, економічні елементи і види власності господарюючих суб'єктів.

Управлінські ресурси досить рідко включаються авторами до структури соціально-економічних ресурсів туризму. Під ними часто розуміють ієрархічну структуру управління індустрією туризму, що склалася в певній країні або регіоні.

Інфраструктура туризму лежить в основі соціально-економічних ресурсів туризму і складається з п'яти взаємопов'язаних галузей:

- ✓ транспортно-комунікаційної інфраструктури;
- ✓ інфраструктури розміщення;
- ✓ інфраструктури харчування;
- ✓ інфраструктури дозвілля та розваг;
- ✓ спеціалізованої інфраструктури.

2. Визначення інфраструктури туризму, види і функції.

Інфраструктура туризму – це сукупність підприємств, установ і закладів, діяльність яких спрямована на задоволення потреб людей, котрі беруть участь в оздоровленні або

відпочинку, а також шляхів сполучення і транспорту та об'єктів розміщення туристів, що забезпечують умови стабільного функціонування.

Вона складається із двох підсистем – соціальної та виробничої, – які взаємопов'язані та взаємообумовлені відносно обслуговуючого суб'єкта.

У свою чергу, інфраструктура певною мірою формує туристські регіони, сприяє туристській спеціалізації та профілю господарювання, адже завдяки наявності інфраструктурних зв'язків між окремими об'єктами визначають якість обслуговування на тій чи іншій території.

У більш загальному розумінні **інфраструктура туризму** – це група виробництв, які забезпечують пасивний туристський баланс. Її наявність свідчить, як правило, про рівень розвитку національної промисловості доходів на душу населення. До інфраструктури туризму як особливого виду підприємницької діяльності висувуються такі вимоги:

- повинна забезпечити умови не тільки для функціонування туристських підприємств, що діють на базі різних форм власності, але і їхній ефективний та сталий розвиток;

- повинна сприяти виникненню і появі нових партнерських зв'язків, що взаємодіють з її складовими елементами;

- повинна бути адекватна потребам туристських підприємств з урахуванням їхньої функціональної спеціалізації, пропускну здатності туристських об'єктів тощо;

- повинна бути не тільки доступна всім підприємницьким структурам туристського ринку (щодо дислокації, вартості ділових послуг, інформованості про реальні можливості і т. д.), але й забезпечувати можливості вирішення найважливіших проблем розвитку туристського бізнесу;

- повинна забезпечувати достовірними та своєчасними статистичними даними, а також здійснювати моніторинг діяльності суб'єктів ринку туристських послуг.

Види і функції інфраструктури туризму. У багатьох країнах світу об'єкти інфраструктури туризму в узагальненому вигляді поділяють на три групи:

- ✓ основна група – об'єкти, що мають основні туристські

послуги: розміщення, харчування, перевезення, екскурсійне обслуговування, послуги туристичних фірм;

✓ додаткова група – об'єкти, що істотно доповнюють і підвищують корисність послуг основної групи для споживачів; анімаційні послуги, продаж сувенірів, фототоварів, інформаційні послуги, послуги спортивно-оздоровчих установ тощо;

✓ супутня група – об'єкти, що безпосередньо не надають туристських послуг, але створюють певні зручності для туристів: банківські, фінансові, торговельні, медичні, комунально-побутові установи.

Завдяки інфраструктурі туризму забезпечується розміщення, харчування, відпочинок, інформаційне та транспортне обслуговування туристів. Інфраструктура туризму сприяє нормальному функціонуванню механізмів міжнародного економічного й науково-технічного співробітництва розвинених країн.

Поряд із задоволенням різноманітних туристських потреб населення та забезпеченням припливу в країну іноземної валюти від обслуговування зарубіжних відвідувачів інфраструктура туризму часто виступає як каталізатор господарського освоєння економічно менш розвинених районів. Підприємства, що входять до неї, дозволяють залучати до господарського обороту непридатні для використання іншими галузями природні ресурси і створені людиною об'єкти.

У цілому інфраструктура туризму виконує ***забезпечувальну, інтеграційну і регулювальну функції***. Забезпечувальна функція інфраструктури туризму – створення необхідних умов для організації обслуговування туристів; інтеграційна – організація та підтримка зв'язків між підприємствами галузі, формування територіальних туристських комплексів; регулювальна – створення нових робочих місць, вплив на споживчий попит, розвиток галузей, що випускають предмети споживання, сприяння зростанню податкових надходжень до бюджетів різних рівнів.

Інфраструктура туризму здійснює прямий і непрямий вплив на економіку країни або регіону. *Прямий вплив* – залучення коштів від послуг туристського підприємства, матеріальне забезпечення працівників туризму і створення нових робочих

місць, зростання податкових надходжень; *непрямий вплив* – міжгалузєва взаємодія.

Критерії оцінки інфраструктури туризму. Кожен компонент інфраструктури туризму має свої критерії оцінки. Так, транспортне забезпечення визначається густотою мережі автомобільних, залізничних та водних шляхів, їхньою якістю, рівнем рухомого складу, екологічністю та облаштуванням. Система зв'язку включає поштово-телеграфний і телефонний зв'язок, виклик аварійного транспорту вздовж автомагістралей і т. д.

Система громадського харчування визначається розвитком пунктів харчування в регіоні: ресторанів, їдалень, кафе, барів, бістро, трактирів та ін. При цьому враховується загальна кількість пунктів харчування і посадочних місць; рівномірність розміщення їх по території регіону; наявність пунктів харчування поблизу туристських центрів; технічне оснащення пунктів харчування; рівень пропонованих послуг.

До місць розміщення туристів відносяться муніципальні та відомчі готелі, приватні пансіони, заїжджі двори, сільські готелі, наметові табори, кемпінги, притулки і т. д. Під час їхньої оцінки враховується загальна кількість підприємств гостинності із загальним числом місць; диференційована оцінка підприємств гостинності з урахуванням кількості місць кожного класу та послуг; ступінь технічного оснащення; розміщення підприємств гостинності по території регіону, розташування їх поблизу туристських об'єктів і маршрутів.

Далі розглянемо основні галузі інфраструктури туризму, до яких відносяться: транспортна інфраструктура, інфраструктура розміщення та інфраструктура харчування туристів.

3. Інфраструктура транспорту в туризмі.

Інфраструктура авіаційного транспорту. Згідно зі статистикою, темпи зростання популярності авіатранспорту вище, ніж автотранспорту, що обумовлюється все більшим розширенням географії подорожей та існуючою тенденцією до скорочення термінів подорожі. Унаслідок цього повітряний транспорт – вид транспорту, що найбільш динамічно

розвивається. Мережа міжнародних перевезень охоплює понад 150 країн світу.

До інфраструктури транспорту входять:

- ✓ авіакомпанії;
- ✓ аеродроми;
- ✓ аеропорти.

Кількість авіакомпаній у світі сягає більше 1300.

Майже в кожній країні світу існує авіакомпанія, чия надійність, пунктуальність, сервіс і комфорт відповідають найвищим міжнародним стандартам. Такими авіакомпаніями в різних країнах вважаються: французька «Air France», німецька «Lufthansa», британська «British Airways», австрійська «Austrian Airlines», швейцарська «Swiss», фінська «Finnair» та ін.

Серед авіакомпаній можна виділити суспільні, тобто такі, що регулюються державою, і приватні. У Європі діяльність авіакомпаній багато в чому регулюється урядами європейських країн. Британські авіакомпанії та всі авіакомпанії США приватизовані і є приватними.

У більшості країн функціонує *три основних типи авіакомпаній*, що виконують регулярні польоти за розкладом:

- великі – національні компанії, котрі виконують рейси по всій країні та за кордон;
- регіональні – авіакомпанії, що функціонують у межах окремих регіонів однієї країни;
- місцеві – невеликі місцеві авіакомпанії, що здійснюють рейси на короткі відстані з невеликих приміських аеродромів. Як правило, вони експлуатують невеликі гвинтові літаки місткістю до 40 пасажирів, яких доставляють в аеропорти для подальшої пересадки на рейси великих авіакомпаній.

Британська дослідницька компанія Skytrax, що займається моніторингом авіаперевезень, оголосила рейтинг найкращих авіакомпаній світу. Інформація про лауреатів премії World Airline Awards опублікована 28 вересня 2021 року на офіційному сайті worldairlineawards.com.

Нагорода World Airline Awards від Skytrax користується великою повагою за чіткість процесу та незалежність, без зовнішнього спонсорства чи іншого впливу.

Перше місце у рейтингу авіакомпаній цього року здобула авіакомпанія «Qatar Airways», а «Singapore Airlines» обіймає 2-е місце, «ANA All Nippon Airways» – 3-є місце з більш ніж 350 авіакомпаній, включених в результати опитування.

«Qatar Airways» вже шосте отримує нагороду, як найкраща авіакомпанія світу. Попередні відзнаки компанія отримувала у 2011, 2012, 2015, 2017 та 2019 роках.

Також «Qatar Airways» перемогла у номінації найкращий Business Class у світі, найкращі місця в Бізнес класі.

10 найкращих авіакомпаній у 2021 році: «Qatar Airways», «Singapore Airlines», «ANA All Nippon Airways», «Emirates», «Japan Airlines», «Cathay Pacific», «EVA Air», «Qantas Airways», «Hainan Airlines», «Air France».

«**Qatar Airways**» – є національною авіакомпанією Катару зі штаб-квартирою в столиці країни місті Доха. Авіакомпанія виконує рейси у більш ніж 160 пунктів призначення і входить до списку семи авіакомпаній, що мають найвищий п'ятизірковий рейтинг за версією Skytrax. Перший рейс в повітряному просторі України авіакомпанія виконала 28 серпня 2017 року.

Звання найкращої авіакомпанії в Європі виборолала «**Air France**», за нею «British Airways» та «Lufthansa» зайняли друге та третє місце відповідно. Найкращою регіональною авіакомпанією світу назвали «Bangkok Airways». Друге місце посіла «JetBlue Airways», а третє – «Aegean Airlines».

Список найкращих авіакомпаній у Європі у 2021 році: «Air France», «British Airways», «Lufthansa», «Aeroflot Russian Airlines», «KLM Royal Dutch Airlines», «Turkish Airlines», «Swiss International Air Lines», «Virgin Atlantic», «Austrian Airlines», «Finnair».

Відзнаку за найкращий економ-клас, як і попереднього року отримала компанія «Japan Airlines», а найкращими у номінації преміум-економ стали знову «Virgin Atlantic».

Найбільш цікаві розваги на борту, за версією пасажирів, у авіакомпанії «Emirates».

Серед лоукост-перевізників вкотре перемогла авіакомпанія «AirAsia». А серед лоукостів Європи перше місце отримала компанія «Vueling Airlines», що змінила минулорічного лідера – «EasyJet».

Аеродром – це земельна ділянка з комплексом інженерних споруд і будівель, спеціально виділена та обладнана для зльоту й посадки, рулювання, стоянки та обслуговування повітряних судів.

Аеродроми, що знаходяться на висоті понад 1000 м, вважаються гірськими; що знаходяться в пересіченій місцевості з відносними перевищеннями понад 500 м – аеродромами в гірській місцевості.

Аеродроми поділяються на:

- ✓ **основні** (на які посадка передбачена планом польоту);
- ✓ **запасні** (призначені для посадки, коли така на основний аеродром неможлива з будь-яких причин; до запасних відноситься зазвичай і аеродром вильоту).

Головна споруда аеродрому – злітно-посадкова смуга (ЗПС) – одна або кілька, а також простір для вирулювання і стоянки повітряних суден. ЗПС повинна мати тверде покриття для зльоту та посадки літаків і обладнується світловими та електронними засобами навігації і забезпечення польотів.

На сучасних аеродромах, які мають належне оснащення, лайнер може бути посаджений в автоматичному режимі без участі пілота.

Аеропорт – комплекс будівель та споруд, призначених для прийому і відправлення повітряних суден та обслуговування повітряних перевезень. Аеропорт у комплексі має аеродром, аеровокзал, наземні споруди технічного обслуговування повітряних суден, а також необхідне обладнання, авіаційний персонал й інших працівників.

Існують внутрішній та міжнародний аеропорти.

Внутрішній аеропорт призначено для обслуговування внутрішніх рейсів повітряних суден (у межах території певної держави).

Міжнародний аеропорт – аеропорт, відкритий для прийому й відправлення повітряних суден, що виконують міжнародні повітряні перевезення, в якому здійснюється митний, прикордонний, санітарно-карантинний та іншої контроль.

У світі налічується близько 1000 міжнародних аеропортів. Найбільші аеропорти обслуговують більше 10 млн. пасажирів на рік. Шість великих аеропортів пропускають понад 30 млн.

пасажирів щорічно. Наприклад, аеропорт О-Хара в Чикаго володіє найвищою пропускною здатністю – 60 млн. пасажирів на рік. У Європі найпотужнішим вважається аеропорт Хітроу поблизу Лондона (Великобританія).

Кількість аеропортів у світі практично не збільшується, але зростає пасажиромісткість, розвивається їхня інфраструктура, вдосконалюється технологія обслуговування. Як вважають спеціалісти, аеропорт XXI ст. стає вже чимось більшим, ніж просто місце посадки в літак і висадки з нього.

Аеропорти, кращі з обслуговування пасажирів, визначаються за кількома критеріями: інформаційний сервіс, організація харчування, наявність різноманітних магазинів, послуги зв'язку і т. д.

У завдання аеропорту входить:

- обслуговування пасажирських перевозок, вантажів і пошти;

- забезпечення польотів повітряних іноземних та національних авіакомпаній;

- забезпечення регулярності й безпеки польотів, метеорологічних спостережень;

- забезпечення належної роботи засобів зв'язку та світлової сигналізації;

- здійснення технічного обслуговування повітряних судів і заправка їх паливом;

- зміна танків туалетів та прибирання сміття;

- оперативне приготування та подача харчування на кожен політ.

У кожному аеропорту є такі підрозділи:

- персонал, який обслуговує злітно-посадкову смугу і поле;

- персонал із забезпечення світлотехніки;

- аеронавігаційна служба;

- технічний персонал з обслуговування пасажирів на посадці та висадці з повітряного судна, а також із завантаження і вивантаження багажу;

- служба «карго» (обслуговування вантажів);

- авіатехніки;

- метеорологічна служба;

- медична служба;
- довідкова служба.

У кожному аеропорту в тісній співпраці з працівниками самого аеропорту працюють представництва авіакомпаній, що здійснюють рейси на лініях, до яких відноситься аеропорт. У міжнародних аеропортах працюють служби контролю (прикордонного, митного, санітарно-карантинного, ветеринарного, фіто-санітарного та ін.).

Територія кожного аеропорту суворо поділяється на дві зони:

- а) зону прибуття (прильоту);
- б) зону відправки (вильоту).

У кожному аеропорту виділяється спеціальне місце – так звана зона очікування (для тих, хто зустрічає, транзитних пасажирів та ін.).

Особливою зоною кожного міжнародного аеропорту є нейтральна зона. Вилітають пасажирів після митного і паспортного контролю перед вильотом літака, а прибулі пасажирів – до митного і паспортного контролю зобов'язані знаходитися в цій зоні. На цій нейтральній території зазвичай знаходяться всілякі магазинчики «duty free», звільнені від податків і мит.

Інфраструктура залізничного транспорту. Залізничні з різною щільністю мережі та рівнем технічної оснащеності побудовані в більшості країн світу, але є ряд країн, де залізниць немає. До таких країн належать: Антигуа і Барбуда, Афганістан, Багамські Острови, Барбадос, Бахрейн, Беліз, Бурунді, Бутан, Вануату, Гамбія, Гвінея-Бісау, Гренада, Домініка, Екваторіальна Гвінея, Ємен, Західна Сахара, Ісландія, Кабо-Верде, Катар, Кіпр, Кірибаті, Коморські острови, Лесото, Лівія, Маврикій, Мальдівські Острови, Мальта, Мартиніка, Маршаллові Острови, Мікронезія, Нігер, Палау, Папуа Нова Гвінея, Руанда, Самоа, Сан-Томе і Принсіпі, Сейшельські острови, Сент-Вінсент і Гренадини, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Східний Тимор, Тонга, Тринідад і Тобаго, Тувалу, Чад.

До інтенсивного розвитку автомобільного та повітряного транспорту із середини XIX ст. і в першій половині XX ст. залізниця була одним з основних засобів переміщення, якою

подорожували від основного місця проживання до іншої місцевості або країни.

Завдяки технічному прогресу значну частку перевозок взяли на себе автомобільний і повітряний транспорт. Створення швидкісних залізничних магістралей повернуло залізниці конкурентоспроможність.

У межах основних європейських країн (Італії, Франції, Іспанії, Німеччини, Великобританії) подорож між великими столицями й туристичними центрами сьогодні навіть зручніше здійснювати на поїзді, ніж на автобусі чи літаку.

Поїздка з Мілана до Рима займає всього трохи більше 2 годин, якщо поїзд прямуватиме зі швидкістю понад 200 км/год. Причому поїзд пересувається по досить прямій трасі, яка завжди коротше будь-якої автомобільної дороги, що з'єднує два населених пункти.

За наявності швидкісних поїздів найбільша ефективність пересування залізницею спостерігається під час подорожей на відстані до 500–600 км. У цьому випадку високошвидкісні залізничні магістралі дозволяють подолати цей маршрут за 2–3 год., що досить зручно для туристів. До того ж, поїзди зазвичай прибувають на вокзали, традиційно розташовані прямо в самому центрі великих міст і столиць, що і створює суттєві переваги порівняно з авіацією. Якщо до цього ще додати в кілька разів нижчу (порівняно з авіаційним транспортом) оплату за проїзд, то переваги залізничного транспорту (особливо під час пересування на середні і відносно невеликі відстані) очевидні.

Крім власне прямого призначення (перевезення), залізниця активно використовується в розважальних цілях. Неспішні «поїздки під паром» на старовинних потягах (ретро-поїздах) з унікальними локомотивами по національних парках стали чудовою розвагою для туристів, розпечених супершвидкісними магістралями.

У всьому світі організувалися клуби любителів залізниць, знайшлися активні колекціонери старих паровозів і навіть власники невеликих приватних доріг, укомплектованих рухомим складом кінця XIX – початку XX ст. Предметом туристського інтересу є фото- і відеозйомки ретро-локомотивів зі шлейфом чорного диму з труби на тлі красивих ландшафтів, при цьому

можуть записуватися фонограми оригінальних і характерних звуків механізмів під час руху.

Інфраструктуру залізничного транспорту складають лінійні та вузлові елементи. До лінійних елементів відносяться залізничні магістралі країни або регіону, до вузлових і точкових – пасажирські станції, вокзали, технічні служби залізниці. Розглянемо їх і виконувані ними функції більш докладно.

Пасажирські станції – пункти залізниць, де здійснюється формування, прийом і відправка, транзит, технічне обслуговування рухомого складу, обслуговування пасажирів. Для обслуговування пасажирів споруджують спеціальні вокзали.

Залізничний вокзал – комплекс будівель та споруд, спеціально призначених і належно обладнаних для обслуговування пасажирів. У будівлі вокзалу знаходяться зали очікування, квиткові каси, пункти харчування, багажні служби, службові приміщення, платформи, вокзальні тунелі та переходи.

Залізничні вокзали бувають:

✓ *роздільні* (для обслуговування пасажирів далеких і приміських поїздів);

✓ *напівроздільні*, коли вокзал конструктивно розділений на дві частини для обслуговування пасажирів далеких і приміських поїздів;

✓ *єдині*, коли вокзал не розділений на зони для пасажирів дальніх і приміських поїздів; у цьому випадку всі платформи розташовані разом і використовуються комплексно.

Великі залізничні вокзали мають величезну пропускну здатність – до 20 млн. пасажирів на рік і більше. При цьому інтенсивні пасажирські потоки виникають під час відправлення та прибуття поїздів. Для впорядкування цих поїздів на вокзалах існують зони відправлення і прибуття пасажирів. Це важливо, коли з поїзда одночасно виходять більше 1000 пасажирів з багажем.

Вокзальні переходи пов'язують платформи, вокзальні приміщення, зали очікування та привокзальну площу. Серед них виділяють переходи на одному рівні з коліями або на рівні платформ, мости і конкорси, віадуки, пандуси, тунелі, сходи, ескалатори.

Зали очікування призначені для пасажирів різних категорій, у

тому числі транзитних, зали для відпочинку пасажирів із дітьми і комфортабельний зал очікування для VIP-персон. У них або суміжних приміщеннях вокзалу розміщують туалети, магазини, пункти харчування, бари, ресторани, квиткові каси, інформаційні та сервісні служби, бізнес-центри, пункти обміну валюти, пункти медичної допомоги та охорони.

Технічні служби залізниці досить різноманітні. Крім власне організації руху поїздів і технічного утримання рухомого складу, ці служби виконують багато обов'язків з бронювання та продажу білетів пасажиром, інформуванню пасажирів, постачання поїздів паливом, водою, постільною білизною і продуктами харчування, прибирання в поїздах сміття та відходів.

Інфраструктура автомобільного транспорту. До автопослуг, які використовують в туризмі, належать:

- ✓ організація автобусних подорожей або турів (включаючи автокаравани);
- ✓ організація автомобільних подорожей з використанням власного автомобіля або шляхом прокату автомобіля в місці постійного проживання або в місці відпочинку.

Подорож на автобусі – найбільш популярний вид подорожі в Україні.

У більшості випадків туристські автобуси є власністю великих туристських компаній, об'єднань, концернів і асоціацій. Інші ж туристські фірми користуються послугами автотранспортних підприємств на основі довгострокової оренди або разових замовлень. Володіючи високою маневреністю та мобільністю, туристські автобуси поза конкуренцією на маршрутах до 500 км. Висококомфортабельні туристські автобуси використовуються і на довгих маршрутах (тури по Європі та ін.). При цьому відпочинок туристів у нічний час забезпечується, як правило, в готелях або мотелях (придорожніх готелях). Згідно з міжнародною класифікацією, за рядом ознак автобуси сертифікуються за категоріями (кількістю зірок).

Переваги автобусних турів полягають у їхній відносній дешевизні: автобусна подорож коштує приблизно в 1,5–2 рази дешевше, ніж звичайний тур з авіаперельотом.

Туристсько-екскурсійні перевезення на автобусах широко

використовуються турфірмами під час організації турів на внутрішніх і міжнародних маршрутах.

Тривалість більшості турів на внутрішніх маршрутах зазвичай коливається від одного до десяти днів. Великою різноманітністю відрізняється й тематика автобусних туристсько-екскурсійних маршрутів. Туроператори пропонують програми релігійної тематики (відвідування монастирів і культових споруд країни), паломницькі тури, космічні тури (відвідування космодромів, музеїв авіації та космонавтики), театральні тури (відвідування найвідоміших театрів), природні тури (віізди на природу, уїк-енд та ін.), розважальні тури (участь у святкових заходах) й ін. Пропонуються також і нетрадиційні автобусні тури – банний тур, джипінг, тури рибалок, мисливців, дегустаційні та гастрономічні тури.

Крім організації автобусних туристсько-екскурсійних супроводжуваних турів на внутрішніх маршрутах організуються чартерні несупроводжувані тури та екскурсійні поїздки для незалежно сформованих груп туристів. У першому випадку автобуси використовуються для організованої доставки спортивних вболівальників, бізнесменів, учених, учасників фестивалів. У другому випадку автотранспортні підприємства або фірми організують короткочасну поїздку всіх бажаючих якимось цікавим міським або приміським маршрутом у супроводі гідів.

Тури на міжнародних маршрутах відрізняються тривалістю, екскурсійними програмами й умовами обслуговування під час поїздки. З точки зору цих факторів, усі міжнародні автобусні тури можна поділити на економічні, стандартні, фірмові та ексклюзивні.

В *економічних турах* подорож включає різноманітну екскурсійну програму, розміщення у дво- або тризіркових готелях, розташованих на околицях міст, нічні переїзди.

У *стандартних турах* передбачається один нічний переїзд, розміщення у дво- або тризіркових готелях поблизу станцій метро або ліній міського транспорту, різноманітна екскурсійна програма та вільний час у великих містах.

У *фірмових турах* відсутні нічні переїзди, проживання організовується в три- або п'ятизіркових готелях, розташованих у

центрі міста, надається насичена екскурсійна програма та вільний час у відвідуваних населених пунктах.

Ексклюзивні тури формуються на основі фірмових за побажаннями туристів.

На сьогодні надаються в основному два види міжнародних пасажирських перевезень автобусами: нерегулярні і регулярні.

На відміну від нерегулярних перевезень туристів, міжнародні регулярні автобусні перевезення отримали широке розповсюдження.

Автобусні компанії пропонують такі пакети турів і службу прокату автобусів:

✓ *чартерні тури* – обслуговування вечорів, одноденні поїздки на змагання, тижневі поїздки – святкові тури;

✓ *супроводжувані тури* – поїздки заздалегідь запланованих груп тривалістю від п'яти днів до одного місяця в супроводі керівника;

✓ незалежно сформовані тури, куди включається відвідування міст і визначних пам'яток із використанням рейсових автобусів;

✓ *гнучкі тури* – поєднання автобусного транспорту з іншими транспортними засобами.

Автомобільний туризм і прокат автомобілів дає можливість мандрівникам бути незалежними в часі, маршрути і графіки руху. Основними формами автотуризму є:

➤ індивідуальний туризм, коли турист, вирушаючи в подорож, знає, що йому ніхто не гарантує ночівлі та харчування (за умови, що це тривала подорож);

➤ організований туризм – поїздка однієї або декількох машин за точним графіком і з повним комплексом обслуговування під час зупинок;

➤ караванінг – вид автомобільного туризму, за якого як засобу розміщення використовується караван (автокараван).

Інфраструктура водних видів транспорту. Турбізнес має різні форми організації подорожей і одна з них – круїзи.

Круїз являє собою туристичну поїздку річкою або морем, як правило, із заходом у порти, на борту спеціального пасажирського судна.

На сьогодні десятки круїзних компаній по всьому світу експлуатують сотні пасажирських судів, місткістю від 70 до 2000–3000 пасажирів і пропонують захоплюючі поїздки практично в будь-який регіон світу.

У базову вартість круїзу включено комплексне обслуговування на борту судна: проїзд на судні, проживання в каюті (залежно від обраного класу), триразове харчування, розважальні заходи і, як правило, цілий ряд спеціальних заходів на борту судна (свята, фестивалі, конкурси, концерти та ін.).

До інфраструктури водних видів відпочинку найчастіше входять круїзні компанії і круїзні лайнери, якими вони володіють. На сьогодні з існуючих круїзних компаній 85% припадає на частку північноамериканських компаній.

Морські круїзи залежно від вартості дня проживання на кораблі поділяються на чотири категорії: економічні, класичні, преміум-круїзи і круїзи-люкс. Першою в міжнародних списках компаній класу люкс значиться компанія «Silversea Cruises» – єдина компанія, що має категорію «шість зірок» і що пропонує висококласний, але більш демократичний вид відпочинку.

Категорію круїзних кораблів визначають за кількістю зірок – від 1 до 6 зірок: Standart (2–4 зірки), Premium (5 зірок – 5 зірок плюс), Lux і Superlux (6 зірок). Усього чотири судна в світі мають категорію 6 зірок (Superlux). Тут пасажери розміщуються тільки в апартаментах. Судна такої категорії розраховані на 200 пасажирів і 150 членів екіпажу.

4. Оцінка автомобільних шляхів України

Бал оцінки *автомобільних шляхів* автономної республіки, області визначається з урахуванням:

- 1) основних характеристик автошляхів;
- 2) протяжності автомагістралей;
- 3) розвитку мережі пунктів служби міжнародних автомобільних перевезень.

Бал оцінки *основних характеристик автошляхів* адміністративно-територіальних одиниць України визначається як сума балів оцінки загальної протяжності автошляхів і густоти автошляхів із твердим покриттям.

Під час визначення бала основних характеристик автошляхів виходили з того, що: 1 інтегруючий бал – 3–4 складові бали; 2 бали – 5; 3 бали – 6; 4 бали – 7; 5 інтегруючих балів – 8 складових балів.

Під час визначення бала *довжини автомагістралей* виходили з того, що: 1 бал – менше 100 км; 2 бали – 100–199 км; 3 бали – 200–299 км; 4 бали – 300–399 км; 5 балів – 400 і більше км.

Під час визначення бала ступеня *розвитку мережі пунктів служби міжнародних автомобільних перевезень* (міжнародної автотранспортної інфраструктури) адміністративно-територіальних одиниць України виходять із того, що: 1 бал – 0; 2 бали – 1–2; 3 бали – 3–4; 4 бали – 5–6; 4 балів – 7 і більше пунктів.

Інтегруючий бал оцінки *автомобільних шляхів* адміністративних одиниць визначається як сума балів оцінки основних характеристик автошляхів, протяжності автомагістралей, розвитку мережі пунктів служби міжнародних автомобільних перевезень.

Під час визначення бала *автомобільних шляхів* виходять із того, що:

- ✓ 1 інтегровальний бал – 4–5 складових балів;
- ✓ бали – 6–7;
- ✓ бали – 8–9;
- ✓ бали – 10–11;
- ✓ інтегруючих балів – 12–13 складових балів.

5. Інфраструктура розміщення і харчування туристів.

Інфраструктура розміщення туристів. Готельна індустрія – це надання готельних послуг та організація за винагороду короткострокового проживання в готелях, кемпінгах, мотелях, шкільних і студентських гуртожитках, будинках для приїжджих і т. д.

У міжнародній практиці прийнято Стандартна класифікація засобів розміщення туристів, розроблена експертами Світової організації торгівлі (СОТ).

Стандартна класифікація засобів розміщення туристів

Категорія	Розряд	Група
Колективні засоби розміщення туристів	Готелі та аналогічні засоби розміщення	Готелі Аналогічні заклади
Колективні засоби розміщення туристів	Спеціалізовані заклади	Оздоровчі заклади Табори праці та відпочинку Громадські засоби транспорту Конгрес-центри
	Інші колективні заклади	Житло, яке призначене для відпочинку Кемпінги Інші
Індивідуальні засоби розміщення туристів	Індивідуальні засоби розміщення	Власне житло Орендовані кімнати Орендоване житло Розміщення у родичів та знайомих Інші

Готель – це підприємство для тимчасового проживання приїжджих із певною кількістю кімнат (номерів). Готель має єдине керівництво, надає набір послуг (мінімум – заправку ліжок, прибирання номера та санвузла).

Залежно від рівня надаваних послуг готелі поділяються на кілька типів, причому основною послугою є надання розміщення. Інші послуги так чи інакше сприяють підвищенню якості основної послуги та можуть надаватися в тому чи іншому наборі.

Нижче наводиться характеристика різних типів готелів.

Готель люкс – знаходиться в центрі міста, має 100–400

номерів, обслуговування ведеться на високому рівні добре підготовленим персоналом, який виконує різні побажання клієнтів, ціна дуже висока. Як правило, в таких готелях проживають керівники великих організацій, професіонали високого рівня, учасники конференцій на високому рівні. Умови проживання в таких готелях – елітарні.

Готель високого рівня знаходиться в межах міста, має 400–2000 номерів, надається широкий набір послуг підготовленим персоналом, ціна вище середнього. У таких готелях проживають бізнесмени, індивідуальні туристи, учасники конференцій. У номерах дорогі меблі й обладнання.

Готель середнього рівня – керівництво прагне знизити експлуатаційні витрати і, отже, ціни, у тому числі шляхом скорочення робочої сили, а також за рахунок автоматизації. Ціни на середньому рівні по регіону або трохи вище середнього.

Апарт-готель – має 100–400 номерів, найчастіше використовується самообслуговування, ціна залежить від часу розміщення. У готелях цього типу проживають бізнесмени та сімейні туристи, що зупиняються на тривалий термін. Умови проживання аналогічні повністю мебльованій квартирі.

Готель економічного класу – знаходиться на околиці або в середній частині міста, має 10–150 добре обладнаних номерів, набір послуг обмежений, ціна на 25–30% нижче середніх по регіону, через що ці готелі користуються попитом. У готелях цього типу проживають економні туристи, які не потребують повного пансіону. Як правило, харчування в цих готелях не надається.

Категорію готелів позначають символом (зірка). Кількість зірок збільшується відповідно до підвищення якості обслуговування й поліпшенням устаткування готелю. Категорія готелю встановлюється від однієї до п'яти зірок, для мотелів – від однієї до чотирьох зірок.

Залежно від категорії готелю встановлюється оплата номерів та інших послуг.

Кількості зірок в європейському готелі відповідає певний американський термін.

Категорія європейського готелю	Категорія американського готелю
★★★★★	Super deluxe
★★★★	Deluxe
★★★	Expensive
★★	Moderate
★	Inexpensive

У різних країнах категорію готелю визначають за такими основними параметрами:

- ✓ площа номерів;
- ✓ наявність комунальних зручностей у номерах і на поверхах;
- ✓ комфортність номерів;
- ✓ обладнання та оформлення інтер'єру;
- ✓ інформаційне забезпечення, у тому числі зв'язок;
- ✓ наявність ліфта;
- ✓ характеристика громадських приміщень;
- ✓ наявність і характеристика підприємств харчування;
- ✓ забезпечення можливості додаткових послуг побутового обслуговування;
- ✓ утримання будівлі та під'їзних шляхів;
- ✓ розвиток інфраструктури;
- ✓ облаштування прилеглих територій.

За місцем розташування бувають готелі, розташовані в центрі міста; придорожні (малої поверховості з відкритими автостоянками); в околицях міста і в аеропортах; плавучі готелі – плавзасоби, обладнані під готелі, для розміщення та відпочинку туристів біля берега моря, річки або озера.

Місткість готелю визначається кількістю постійних спальних місць. Розрізняють великі, середні й малі готелі. СОТ рекомендує вважати малим готелем – з кількістю номерів до 30. Інша точка зору полягає в тому, що малий готель – це готель, який може обслуговуватися та керуватися членами однієї сім'ї. У більшості своїй малі готелі, як правило, є незалежними. У

різних країнах місткість готелів визначають таким чином:

➤ у Швейцарії та Австрії готелі, що мають менше 100 місць, вважаються малими, 100–200 місць – середніми, більше 200 місць – великими;

➤ у Чехії – до 120 місць – малими, до 500 місць – середніми, понад 500 місць – великими;

➤ у США – до 100 номерів – малими, до 500 номерів – середніми, понад 500 – великими.

За тривалістю перебування клієнтів бувають готелі для тривалого і для короткочасного перебування клієнтів.

За тривалістю функціонування протягом року готелі поділяються на: що працюють цілий рік і працюють у сезон (улітку, взимку).

За способом надання харчування клієнтам готелі поділяються на ті, що забезпечують повний пансіон, що мають тільки сніданок і що зовсім не пропонують харчування (як правило, через відсутність підприємства харчування).

За поверховістю будівлі готелі бувають:

- ✓ малоповерхові (1–2 поверхи);
- ✓ середньої поверховості (3–5 поверхів);
- ✓ підвищеної поверховості (6–9 поверхів);
- ✓ багатоповерхові (першої категорії – 10–16 поверхів; другої категорії – 17–25 поверхів; третьої категорії – 26–40 поверхів);

- ✓ висотні (більше 40 поверхів).

За рівнем комфорту і вартості послуг бувають готелі дешеві, які пропонують мінімум послуг (наявність підприємств харчування при таких готелях не обов'язкова), і готелі люкс, побудовані за індивідуальними проектами, з високоякісними меблями, добре обладнаними приміщеннями і добре підготовленим персоналом.

За формою власності бувають готелі муніципальні, державні, приватні та орендовані.

Інфраструктура харчування туристів. Харчування не є обов'язковою послугою під час проведення туристського туру. Туристські підприємства харчування можна класифікувати таким чином:

- ❖ за типом підприємства – ресторани, бари, кафе, їдальні,

закусочні, фабрики-кухні;

- ❖ за видом власності – власні та орендовані;
- ❖ за місцем розташування – в складі туристичного готельного комплексу, в складі готелів, у складі інших засобів розміщення; автономні;
- ❖ за способом обслуговування – обслуговування офіціантами, самообслуговування, змішане обслуговування;
- ❖ за класом – люкс, вищий, перший, поза категорії;
- ❖ за асортиментом – страви широкого вибору, комплексні блюда, страви національної кухні, екзотичні страви;
- ❖ за режимом обслуговування – сніданок, напівпансіон, повний пансіон, шведський стіл (буфет), спеціальне харчування (дієтичне, вегетаріанське і т. д.), дитяче харчування.

Розглянемо основні типи підприємств харчування, що використовуються в практиці організації туристських подорожей.

Ресторан – загальнодоступне підприємство харчування зазвичай з різноманітним, широким асортиментом страв складного приготування, з кондитерськими і винно-горілчаними виробами, фруктами, мінеральною водою, соками, морозивом, десертом. У ресторанах широко практикується виготовлення страв за індивідуальними замовленнями, а також фірмових і національних страв, що передбачені в меню. За кількістю посадкових місць існують як дуже маленькі ресторани (10–15 місць), так і великі (500 місць і більше). Часто в ресторанах високий рівень обслуговування поєднується з організацією відпочинку відвідувачів.

У ресторанах проводять обслуговування сімейних урочистостей, офіціальних вечорів, прийомів, конференцій, тематичних вечорів.

Кав'ярня – підприємство, в асортименті напоїв якого обов'язково присутня кава декількох найменувань, а також спиртні напої, такі як ром, лікер, коньяк, які подаються до кави. У кафетерії готують і реалізують для споживання на місці гарячі та холодні напої, хлібобулочні та кулінарні вироби нескладного приготування в обмеженому асортименті. До меню включено гарячі і холодні напої, борошняні вироби, гарячі страви. У меню обов'язково є широкий вибір мінеральної води, соків, фруктів. Обслуговування здійснюється офіціантом.

Кафе буває декількох типів. Наприклад, у кафе-кондитерській, крім кави, представлено широкий асортимент (до 15 найменувань і більше) кондитерських виробів. Відвідувачам пропонуються свіжі газети і журнали. У таких кафе гарячі страви зазвичай не пропонуються.

В асортименті кафе-морозива багато видів морозива, гарячі напої, фруктові-ягідні соки, мінеральна вода, спиртне (коньяк, ром, лікер, шампанське). Можливо як обслуговування за допомогою офіціанта, так і самообслуговування. У вітринах кафе, як правило, представлено кондитерські вироби, які можна вибрати самим. Це застосовується, коли в кафе є великий асортимент кондитерських виробів.

Їдальня – підприємство харчування, на якому готується та реалізується продукція в основному власного виробництва. Столові зазвичай організуються в готелях першого класу, іноді на курортах, на підприємствах, у навчальних закладах. Це досить великі за своєю місткістю підприємства харчування. У їдальнях часто організовується харчування туристів, наприклад під час відвідування ними якихось промислових підприємств. Можуть пропонуватися комплексні меню. Нерідко використовується циклічне меню, а також повний раціон: сніданок, обід, вечеря; закуски пропонуються за принципом «шведського столу», а одну основну страву можна вибрати на роздачі.

Піцерія – підприємство харчування, що спеціалізується з приготування і реалізації для споживання на місці піци. Італійська піца отримала настільки широке поширення, що численні піцерії, де туристи можуть недорого поїсти, стали активно відкриватися по всьому світу. Піцерія може бути організована за принципом ресторану, тобто з обслуговуванням офіціантом та індивідуальним приготуванням страви, або за типом самообслуговування, коли весь асортимент представлено на роздачі. Асортимент включає кілька видів піци, мінеральну воду, соки, вино.

Буфет є, по суті, невеликою закусковою, що становить собою довгий стіл або стійку. Основне призначення буфету – швидке обслуговування відвідувачів, які можуть придбати холодні закуски, бутерброди, гарячі й охолоджені напої, хлібобулочні, кондитерські вироби. У буфеті реалізуються також

гарячі страви нескладного приготування (котлети, сосиски). Подібні буфети організуються як у готелях, так і при бензозаправних станціях.

Кавова лавка, або **кав'ярня** – підприємство харчування з обмеженим асортиментом, що спеціалізується головним чином на приготуванні кави. В асортименті кав'ярні великий вибір кави, чаю, а також випічки і кондитерських виробів. Не виключені спиртні напої. Випічка і кондитерські вироби можуть виготовлятися на місці або замовлятися у постачальника. Іноді можуть готувати нескладні страви, наприклад бутерброди і сандвічі.

Бари – спеціалізовані підприємства швидкого обслуговування, призначені для реалізації змішаних напоїв у широкому асортименті. У барі можуть реалізовуватися кондитерські вироби, а іноді навіть закуски та гарячі страви. Головне призначення бару – дати гостям можливість відпочити в затишній обстановці, послухати музику або подивитися футбольний матч. Бари бувають розташовані і в центрі міста, і на узбережжі, якщо йдеться про курорт.

Бари залежно від асортименту поділяються на пивні (знамениті англійські паби), винні, а також коктейль-холи і коктейль-бари, розрізняються за розміром та різноманітністю обладнання.

Як правило, туристи люблять відвідувати бари. У ряді країн, наприклад у Великобританії, відвідування барів може входити в туристську програму.

Підприємства швидкого обслуговування стають у світі все більш популярними. Туристи відвідують їх як індивідуально, так і в складі тургруп при організованих групових поїздках. Асортимент звичайно обмежений кількома стравами: холодні і гарячі страви, бутерброди, напої, морозиво і т. д. На таких підприємствах застосовують самообслуговування з вільним вибором страв з роздавальної стійки. Ці підприємства мають високу пропускну здатність і розміщуються у жвавих місцях на шляху руху інтенсивних купівельних потоків.

Кейтеринг – це обслуговування найчастіше поза приміщеннями підприємств харчування. У країнах Східної Європи йому відповідає комплексне обслуговування. Розрізняють

кейтеринг у приміщенні, кейтеринг поза приміщенням, індивідуальний кейтеринг, роз'їзний кейтеринг, роздрібний продаж. До кейтерингу можна віднести продаж прохолодних напоїв і бутербродів на спортивній арені, а також продаж через автомати сигарет, печива, соків у пакетах і газованих напоїв.

6. Туристські об'єкти, комплекси та установи.

Туристські об'єкти. *Туристський об'єкт* – особливе містобудівельне утворення, орієнтоване на надання туристам заданого обсягу послуг та реалізацію спеціалізованих туристських програм.

Існує безліч типів туристських об'єктів залежно від ознак, що їх характеризують, таких як: місткість, стаціонарність, сезонність експлуатації та ін. Ці ознаки наведено у ряду авторів і є основою класифікацій, які представлені в спеціальній літературі.

Туристські об'єкти бувають *стаціонарними* і *нестаціонарними*.

Така ознака туристських об'єктів, як місткість, виражається кількістю місць ночівлі або кількістю відпочиваючих у пік сезону. Місткість туристських об'єктів найпомітнішим образом впливає як на саму структуру, систему обслуговування, організацію транспортного зв'язку, так і на характер та масштаби перетворення природного оточення.

Стаціонарні об'єкти – це непереміщувані об'єкти, до яких належать усі капітальні будівлі, розраховані на постійну експлуатацію до моменту повної амортизації.

Нестаціонарні об'єкти можна переміщати на інше місце, до них відносять усі транспортабельні споруди для ночівлі та обслуговування відпочиваючих: намети, автопричепи, збірно-розбірні будиночки і т. ін. У свою чергу, нестаціонарні туристські об'єкти поділяють на стабільні (намети, будиночки і т. д.) та мобільні (автопричепи, туристське судно і т. д.).

Залежно від сезонності експлуатації туристські об'єкти бувають цілорічної та сезонної (скажімо, тільки річної або, навпаки, тільки зимової) експлуатації. Цілорічними і сезонними можуть бути як стаціонарні, так і нестаціонарні об'єкти.

Стационарні та нестационарні туристські об'єкти в різних своїх комбінаціях разом із супутніми спорудами та інженерною інфраструктурою формують туристські комплекси (центри), де концентруються основні маси відпочиваючих.

Туристські комплекси. *Туристські комплекси* являють собою будівельні утворення різного функціонального профілю, що складаються з туристських установ, об'єднаних єдиним архітектурно-планувальним рішенням, загальною просторовою композицією та організацією обслуговування.

Під *туристським комплексом* також розуміють сукупність різних (залежно від виконуваних функцій) туристських установ місткістю більше 1000 місць, об'єднаних однією функціональною програмою (лікування, оздоровлення, відпочинок, ділові зустрічі й заходи).

За *функціональним профілем* туристські комплекси потрібно поділити на:

❖ *поліфункціональні* (поєднані функції курортного лікування і відпочинку, або відпочинку і туризму, або відпочинку дорослих і дітей);

❖ *спеціалізовані* (центри дитячого відпочинку, спортивно-рекреаційні комплекси, центри курортного лікування та ін.).

Існують різні рекомендації щодо оптимальної місткості туристських комплексів. Так, для приморських територій з великими просторами акваторій і великими пляжами місткість туристських комплексів у межах від 2 до 10 тис. місць.

Туристські центри, сформовані на основі використання для відпочинку озер і річок, де туристські ресурси нижче, мають зазвичай меншу місткість та поділяються на:

- ✓ малі – до 0,5 тис. місць;
- ✓ середні – 0,5–2,5 тис. місць;
- ✓ великі – більше 2,5 тис. місць.

Для північних районів рекомендується така місткість туристських центрів:

- ✓ для центрів цілорічного використання – 2–15 тис. осіб;
- ✓ для центрів сезонного (зимового або річного) використання – 1–7 тис. осіб;
- ✓ для спеціалізованих центрів – 0,5–2 тис. осіб.

За кількістю відпочиваючих туристські комплекси допустимо класифікувати на:

- ✓ міні-комплекси місткістю до 500 чоловік;
- ✓ комплекси місткістю 500–2000 осіб;
- ✓ макрокомплекси місткістю 2000–5000 осіб;
- ✓ мегакомплекс місткістю понад 5000 осіб.

Термін «туристський центр», який часто можна зустріти в літературі як синонім слова «комплекс», відноситься до макро- і мегакомплексу.

Однією з провідних тенденцій у світовій, у тому числі і вітчизняній, практиці будівництва останнім часом стала тенденція до зниження популярності великих туристських комплексів на користь малих, зокрема таких, як невеликі пансіонати і будинки відпочинку, туристські бази і притулки, кемпінгові селища. Це свідчить про перевагу формування в мережі туристських об'єктів невеликих туристських комплексів, супідрядних за масштабом природного оточення.

Туристські комплекси – це не тільки сукупність туристських об'єктів, а й сама територія з усіма особливостями її природного ландшафту. При цьому саме якість ландшафту є спонукальною причиною вибору місця для розміщення туристського комплексу. Місцю розташування туристських комплексів фахівці надають винятково важливе значення, тим більше, якщо йдеться про розміщення елітних туристських комплексів.

Туристські установи та їхні типи. До *туристських установ* насамперед належать установи для лікувально-оздоровчого відпочинку, спортивного, природного і пізнавального туризму.

До установ для лікувально-оздоровчого відпочинку відносяться:

- санаторії;
- санаторії-профілакторії;
- пансіонати з лікуванням;
- пансіонати і будинки відпочинку;
- бази відпочинку.

Санаторії мають найрозвиненішу матеріальну базу і, як

правило, найбільшу територію. Територія санаторно-курортної установи ділиться на три основні функціональні зони: лікувальну, господарську та селітебну (заселену). Найбільша зона – лікувальна, в якій розміщуються спальні і лікувальний корпуси, зимовий та літній спорткомплекс, їдальня, дозвільний центр, кліматоспороди і великий санаторний парк. Спальні корпуси являють собою готельний комплекс з усім необхідним оснащенням. Їдальня відрізняється від ресторану обов'язковим наданням відпочиваючим відповідного дієтичного харчування.

Господарська та селітебна зони мають бути віддалені від лікувальної зони на значну відстань і відокремлені від останньої густою смугою зелених насаджень. У господарській зоні знаходяться котельня, гаражі, майстерні, пральні та складські приміщення. Селітебна зона призначена для проживання обслуговуючого персоналу.

У санаторії найбільша кількість обслуговуючого персоналу, порівняно з іншими туристськими установами: лікарі-курторологи різних спеціальностей; медсестри; фахівці з дієтичного харчування; покоївки; аніматори, що займаються організацією дозвілля відпочиваючих; гідрогеологи, що стежать за роботою свердловин з мінеральною водою; працівники бухгалтерії та ін. Санаторії створювалися в основному як підприємства цілорічного відпочинку. Цикл лікування в них становив від 21 до 24 днів. На сьогодні терміни лікування більш різноманітні. Можливо скорочення лікування до одного-двох тижнів.

Медичне оснащення санаторіїв залежить від двох причин: основних природних лікувальних факторів, які застосовуються в оздоровниці, і від її профілю. За домінуючим природним лікувальним ресурсом санаторії поділяються на кліматичні, де основним лікувальним фактором виступає біоклімат, бальнеологічні, в яких лікування ґрунтується на застосуванні мінеральних вод, і грязьові.

Можливо поєднання різних природних ресурсів: кліматобальнеологічні або кліматогрязеві, кліматобальнеогрязеві. Профіль санаторію визначається захворюваннями, які в ньому лікують: туберкульозні, нервові, шлунково-кишкові, кардіологічні, органів дихання.

Санаторії-профілакторії організовувалися при підприємствах і були орієнтовані на оздоровлення співробітників у ранковий і вечірній неробочий час. Отже, їхньою відмінною особливістю є наближеність до підприємств: вони не можуть бути віддалені від виробництва більш ніж на одногодинну доступність. Як правило, для їхнього розміщення вибиралися озеленені території в найближчій околиці. Територія санаторіїв-профілакторіїв та їхня місткість істотно менше, ніж санаторіїв.

Пансіонати з лікуванням мають дещо меншу лікувальну базу порівняно із санаторіями, але якщо вони знаходяться у великих курортних зонах, які мають поліклініки, то можуть збагачувати курс лікування відпочиваючих прикріпленням до цих поліклінік.

Мережа закладів відпочинку включає будинки відпочинку, пансіонати та бази відпочинку.

Пансіонати і будинки відпочинку розраховані насамперед на відпочинок людей. Будинки відпочинку з'явилися в 20-х рр. ХХ ст., а пансіонати – після Великої Вітчизняної війни. Ці установи орієнтовані на оздоровчий відпочинок населення.

Як і санаторії, будинки відпочинку і пансіонати мають достатньо розвинену матеріально-технічну базу, що складається зі спальних корпусів, їдальні, кіноконцертного і танцювального залів, ігротеки, бібліотеки, спорткомплексу та кількох лікарських кабінетів (терапевтичного, стоматологічного, масажу, аеросолярію). Багато будинків відпочинку і пансіонати розташовують басейнами, саунами, тенісними кортами, човновими станціями, пунктами прокату спортінвентарю. За їхньою територією прокладаються доріжки здоров'я, а в околицях – маршрути близького туризму.

Бази відпочинку – матеріально найменш оснащені заклади відпочинку, як правило, належать різним підприємствам і призначені в основному для сімейного відпочинку. Найчастіше вони функціонують у літній період. Велика частина баз відпочинку приймає відпочиваючих на вихідні дні або на термін від 1 тижня до 12 днів. Правда, на сьогодні термін проживання на базах відпочинку необмежений.

Раніше бази відпочинку відрізнялися низькою комфортністю: легкі збірні літні будиночки без опалення з примітивними

зручностями і загальною кухнею, де відпочивальники самі могли приготувати їжу, або достатньо спрощеної їдальні. Поступово відбувалася заміна дрібних баз відпочинку на більш комфортабельні, в тому числі цілорічної дії. Кількість обслуговуючого персоналу тут істотно менше, ніж в інших закладах відпочинку.

Установи спортивного та пізнавального туризму представлені турбазами, притулками, туристськими стоянками, обслуговуючими туристські маршрути, альпіністськими таборами, підприємствами гостинності (туристськими готелями і кемпінгами, призначеними в основному для розміщення екскурсантів, які подорожують) і т. д. Ця категорія установ включає в себе досить широкий спектр їхніх різновидів. Розглянемо основні з них.

Турбази оснащені спальними корпусами, кінозалами, ігротеками, бібліотеками, медичними пунктами, обладнаними пляжами, пунктами прокату спортивного інвентарю. Багато закладів функціонують цілий рік і пропонують непоганий набір послуг. Найкраще технічне оснащення серед стаціонарних турбаз мають гірськолижні курорти та клуби вітрильного спорту. На гірськолижних курортах, крім ресторанно-готельного комплексу, знаходяться обладнані траси різного ступеня складності з підйомниками і канатними дорогами.

Особливе місце серед підприємств спортивного туризму посідають **будинки рибалок і мисливців**, що створювалися цивільними та військовими товариствами рибалок і мисливців на території мисливого господарства. Деякі з них мають непогану матеріально-технічну базу: готелі не- великої місткості, лісові займанщини, транспорт, придатний для переміщення лісовими і водними угіддями.

Будинки рибалок і мисливців функціонують протягом усього року: в сезони полювання в них розміщуються мисливці, а в міжсезоння можуть відпочивати члени їхніх сімей.

Сукупність розташованих у країні (області, районі) туристських установ утворює **туристську мережу**, основним показником розвитку якої є щільність туристських установ, що припадають на 1 тис. км² території. Відповідно до цього

відбувається поділ на території сильного, середнього і слабого туристського розвитку. Функціональне розходження туристських установ обумовлено їхньою орієнтацією на той чи інший вид туристської діяльності. Цей же чинник визначає і ступінь розвитку їхньої матеріальної бази.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2009. 400 с.
2. Кусков А. С. Туристское ресурсоведение : учеб. пособ. М. : Изд. центр «Академия», 2008. 208 с.
3. Лукьянова Л. Г., Цыбух В. И. Рекреационные комплексы : учеб. пособ. К.: Вища шк., 2004. 346 с.

ТЕМА 12.
КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА
ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

1. Комплексна оцінка потенціалу рекреаційних територій В. І. Мацоли.
2. Методика оцінки туристського потенціалу територій А. В. Дроздова.
3. Методика оцінки туристського потенціалу Є. Ю. Колбовського.
4. Методика оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу території Ю. О. Худеньких.

1. Комплексна оцінка потенціалу рекреаційних територій В. І. Мацоли.

Оцінка рекреаційних ресурсів може здійснюватися залежно від виду відпочинку, оздоровлення та лікування, еколого-географічної ситуації, ландшафтних особливостей території, з позицій людини, яка відпочиває або виступає організатором відпочинку.

Комплексна оцінка потенціалу рекреаційних територій передбачає пофакторно-інтегральну оцінку не лише рекреаційних ресурсів, а й матеріально-технічної бази галузі, рекреаційної місткості. Метою такої оцінки є об'єктивне відображення того, що втрачає суспільство, якщо відмовляється від експлуатації та рекреаційного використання території на користь інших видів господарської діяльності.

Загальна методика оцінки рекреаційних ресурсів має включати такі етапи:

- визначення завдання дослідження;
- виявлення оцінних показників;
- розробка оцінних шкал;
- отримання окремих оцінок;
- отримання загальних оцінок;
- інтерпретація інтегральної оцінки.

Найбільш ємною і водночас зручною в користуванні під час

комплексної оцінки рекреаційного потенціалу вважаємо методикою В. І. Мацоли. Вона передбачає подання інформації як у вигляді таблиці, так і в текстовому викладі.

За основу пропонується взяти 3-бальну шкалу:

- ❖ у 3 бали оцінюється територія з найсприятливішими умовами для розвитку рекреації;
- ❖ 2 бали – з посередніми;
- ❖ 1 бал – з несприятливими (табл. 39).

Таблиця 39

Комплексна оцінка рекреаційного потенціалу території

Показник	3	2	1
Оцінка естетичних якостей території, <i>Oe</i>	пейзажні ландшафти, високий ступінь екзотичності та унікальності, контрастність	Низька міра екзотичності та унікальності, відсутність контрастності	Рівнинні, сильно заліснені території
Оцінка мінеральних вод, <i>Om</i>	понад 1000 м ³ /доба/км ²	100–1000 м ³ /доба/км ²	100 м ³ /доба/км ²
Оцінка лісів, <i>Ol</i>	60%–40%	15–40%; більше 60 %	менше 15 %
Оцінка кліматичних умов, <i>Ok</i>	понад 100 днів з t > 15°C	80–100 днів з t > 15°C	менше 80 днів з t > 15°C
	понад 110 днів з t < 0°C	100–110 з t < 0°C	менше 100 з t < 0°C
Оцінка водоймищ, <i>Ov</i>	велика кількість незабруднених водоймищ, придатних для універсального використання	придатні для плавання, сплаву на байдарках і каное	обмежені можливості
Оцінка природоохоронних територій, <i>On</i>	більше 5% території	3–5%	до 3%
Історико-культурний потенціал, <i>Oi</i>	більше 18 об'єктів/100 км ²	8–18 об'єктів/100 км ²	менше 8 об'єктів/100 км ²
Транспортна доступність, <i>Oт</i>	більше 0,42 км/км ²	0,29–0,42 км/км ²	менше 0,29 км/км ²

Показник	3	2	1
Забезпеченість санаторно-курортними закладами, O_c	більше 3 на 100 км ²	1–3 на 100 км ²	менше 1 на 100 км ²
Оцінка рекреаційного навантаження, O_n	гірські місцевості	горбисті, височинні місцевості	рівнинні, низовинні місцевості

Висновок про **насиченість території історико-культурними об'єктами** можна зробити на основі розрахунку, виконаного за формулою:

$$O_i = K_i / S$$

де K_i – кількість об'єктів, S – площа області (в км²).

Оцінку стану інфраструктури території вираховують за формулою:

$$O_m = L_z + L_{ав} / S_{тер}$$

де L_z – довжина залізничного полотна; $L_{ав}$ – довжина автошляхів; $S_{тер}$ – площа території області.

Оцінку санаторно-курортних закладів можна вирахувати на основі формули:

$$O_c = K_c / S_{тер} \times 100 \text{ (одиниць/ км}^2\text{)}$$

де K_c – кількість санаторно-курортних закладів (санаторії, профілакторії, бази відпочинку та ін.).

Комплексна оцінка потенціалу території здійснюється (окремо для літнього та зимового сезонів) за формулою:

$$O = O_e + O_m + O_l + O_v + O_k + O_i + O_n + O_t + O_c + O_n$$

На основі комплексної оцінки визначається **коефіцієнт рекреаційної цінності області** за формулою:

$$K_p = O / O_{\min}$$

де O – величина інтегральної оцінки (в балах), O_{\min} –

мінімальна кількість балів (10).

В економічній оцінці рекреаційних ресурсів, що здійснюється з урахуванням виду ресурсу, його якості, місця розташування відносно районів попиту, екологічного стану тощо, найбільш поширені сьогодні дві концепції: витратна і результативна, які лише в поєднанні одна з одною можуть дати оптимальний результат.

Існують різні підходи до **визначення ефективності використання рекреаційних ресурсів з оздоровчою метою** під час разового відвідування рекреаційного об'єкта, В. І. Мацола, зокрема, пропонує таку формулу:

$$E\sum_{(n)} = E_1 + E_2 + E_3 + E_4 + E_5 + E_6 + E_7$$

де $E\sum_{(n)}$ – економічна ефективність протягом року;

E_1 – приріст виробництва одиниці валового національного продукту, створеного працівниками, зайнятими у виробничій сфері, внаслідок скорочення тривалості їхньої тимчасової непрацездатності протягом року після оздоровлення;

E_2 – зменшення витрат на оплату лікарняних, пов'язаних із тимчасовою непрацездатністю працівників, протягом одного року після оздоровлення;

E_3 – збільшення валового національного продукту, виробленого працівниками, зайнятими у сфері матеріального виробництва, за рахунок підвищення продуктивності праці протягом одного року після рекреаційного оздоровлення;

E_4 – збільшення частки, внесеної працівниками у виробництво ВВП внаслідок збільшення тривалості їхньої працездатності протягом наступного року після оздоровлення;

E_5 – зниження витрат на стаціонарне лікування протягом одного року після рекреаційного оздоровлення;

E_6 – зниження витрат, пов'язаних з обслуговуванням у поліклініці протягом одного року після рекреаційного оздоровлення;

E_7 – зростання виробництва ВВП за рахунок зменшення кількості відвідувань працівниками лікувальних закладів у робочий час протягом одного року після рекреаційного оздоровлення.

Пропонована модель дає змогу здійснити розрахунок

ефективності оздоровлення населення в рекреаційних закладах на макро- і мікрорівні.

2. Методика оцінки туристського потенціалу територій А. В. Дроздова.

Ця методика оцінки туристичного потенціалу орієнтована на застосування в умовах особливо охоронних природних територій – національних парків. Однак вона цілком застосовна і для інших територій, тому що методологічних відмінностей під час її застосування немає.

Методика А. В. Дроздова передбачає виділення основних компонентів туристського потенціалу, що підлягають оцінюванню. Ці компоненти доцільно поділити на дві основні групи:

- ❖ природні й культурні ландшафти;
- ❖ кошти та умови здійснення турів (програм, екскурсій).

До групи *«Природні та культурні ландшафти»* варто віднести такі компоненти:

- ✓ власне території та акваторії, а також пам'ятники природи, ботанічні і зоологічні сади, океанаріуми та інші об'єкти;
- ✓ природно-історичні (особливо краєзнавчі) музеї і т. д., а також об'єкти, цікаві та повчальні з точки зору екології, об'єкти культурної спадщини;
- ✓ території з особливою культурно-історичною цінністю.

До групи *«Засоби й умови здійснення турів»* відносяться такі компоненти:

- ✓ екотехнологічні види транспорту, об'єкти розміщення туристів, туристське спорядження;
- ✓ екологічно чисті та переважно місцеві продукти харчування;
- ✓ кваліфіковані гіді-екологи, а також дидактичні та інформаційні матеріали;
- ✓ екологічно сприятлива місцевість, у тому числі в аспектах забруднення, санітарно-епідеміологічної обстановки, ризику стихійних лих;
- ✓ придатність території для цілей туру (ботанічного, зоологічного, спелеологічного, фітотерапевтичного і т. д.) і її

доступність;

✓ допустимі рекреаційні навантаження, обсяги використання водних, енергетичних та інших ресурсів, терміни відвідування.

Критеріями оцінки компонентів природних і культурних ландшафтів у першу чергу повинні служити їхнє походження й історія, унікальність, схоронність (цілісність), атрактивність та різні характеристики.

Для групи **«Засоби здійснення турів»** критеріями є показники екотехнологічності: витрата палива (енергії) й емісія шкідливих речовин, рівень шуму та гігієнічні норми безпеки, розраховані як по відношенню до людей, так і щодо біотичних компонентів ландшафтів у цілому. Групу **«Умови здійснення турів»** потрібно оцінювати, спираючись, у першу чергу, на існуючі нормативи: екологічні норми безпеки, допустимі туристські навантаження та норми ресурсокористування.

Багато компонентів вдається оцінити кількісно. Тому для отримання підсумкової, сумарної оцінки доцільно переводити всі кількісні оцінки в якісні. Звичайні градації якісної шкали такі: «дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий». Якісна шкала може містити і додаткові градації, наприклад «вельми низький» та «вельми високий».

Потім ту чи іншу якісну шкалу необхідно перетворити на п'яти- або семибальну. Далі здійснюється просте підсумовування балів. Наприклад, оцінюючи компоненти підгрупи «Умови здійснення турів», таких, як сприятливість і придатність території (об'єкта) для здійснення туру за конкретними характеристиками, необхідно розділити їх на такі, що сприяють або перешкоджають здійсненню туру. Останнім необхідно присвоювати бали з негативними значеннями, відніманням їх із загальної суми підсумкової оцінки.

3. Методика оцінки туристського потенціалу Є. Ю. Колбовського.

Є. Ю. Колбовський пропонує **оцінювати туристський потенціал території** за таким планом:

1) наявність привабливих об'єктів історичної спадщини: монастирі; сільські храми; пам'ятники археології; місця історичних битв; пам'ятні місця, пов'язані з цікавими історичними подіями; збережені архітектурні центри сіл і селищ;

2) наявність унікальних природних об'єктів та об'єктів, пов'язаних із культурним ландшафтом: дворянські садиби і сільські парки; монастирські парки; старі млини і греблі на річках; давні водні шляхи і волоки; старовинні алеї й окремі дерева; красиві та привабливі в плані відпочинку озера; привабливі ділянки долин; унікальні валуни; джерела, святі джерела тощо;

3) наявність місць, обраних населенням для відпочинку самостійно: ділянки річок із літніми пляжами, місцями для наметових містечок; ділянки озерних узбереж; лісові масиви, в яких збирають ягоди; болотні масиви, які використовують для збору ягід; лісопарки для відпочинку і прогулянок; річки, освоєні для сплаву на байдарках, гумових човнах і т. д.;

4) висновок про характер туристсько-рекреаційного потенціалу регіону:

- ✓ які види елементарних рекреаційних або туристських занять можуть мати місце в межах регіону;
- ✓ які об'єкти вже активно використовуються в туризмі;
- ✓ які види туризму (піший, автомобільний, кінний, водний) мають найбільші перспективи для розвитку за наявності коштів;
- ✓ які нові маршрути можуть бути запропоновані;
- ✓ які проблеми обмежують використання природного та культурно-історичного потенціалу території.

4. Методика оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу території Ю. О. Худеньких.

На основі аналізу існуючих методик оцінки пропонується **бальна оцінка туристського потенціалу територій**. Виходячи зі структури туристського потенціалу, оцінюються передусім такі компоненти, як природний, історико-культурний та соціально-економічний. Інші компоненти враховуються під час коригування отриманих результатів.

Туристський потенціал оцінюється щодо найбільш масових форм туризму (оздоровчого, пізнавального, спортивного, ділового, лікувального).

Як суб'єкт оцінюється абстрактний турист, який проживає за межами регіону.

Величину **природного та історико-культурного компонентів** туристського потенціалу пропонується вимірювати на основі цінності спадщини території. Незважаючи на те, що не всі природні та історико-культурні компоненти відносяться до актуальних туристських ресурсів і деякі здатні стати ними в найближчому майбутньому, можна з упевненістю говорити про те, що туристський потенціал пропорційний цінності спадщини території.

Для цілей **кількісної оцінки туристичного потенціалу** необхідно знати:

- об'єкти спадщини, які чітко зафіксовані в нормативних документах і доступних літературних джерелах;
- рівень їхньої порівняльної значущості, що дозволяє досить легко висловити їх у балах.

При цьому значення таких чинників, як клімат, рельєф та інші можна враховувати з допомогою поправкових коефіцієнтів.

Під час оцінки **соціально-економічного компонента** туристського потенціалу враховують транспорт і спеціальну туристську інфраструктуру, що впливають на розвиток різних видів туризму. Для оцінки ролі транспорту ключовим критерієм може служити щільність транспортних магістралей, що характеризує рівень доступності різних територіальних об'єктів. Туристська інфраструктура оцінюється на основі розрахункового показника, що відображає відношення числа підприємств розміщення та харчування до чисельності населення території.

Автор методики наводить приклади розрахунку балів по кожному компоненту.

Під час розрахунку **природного компонента**:

- ✓ об'єктам місцевого значення присвоювався 1 бал;
- ✓ регіонального – 2 бали;
- ✓ національного – 3 бали;
- ✓ зарезервованим об'єктам – 1 бал.

Додатково вводилися коефіцієнти за такими **факторами**:

- площею поширення об'єктів спадщини (відношення площі особливо охоронюваних природних територій до загальної площі території);
- комфортністю клімату;
- ландшафтною привабливістю;
- рівнем природно-вогнищевих захворювань;
- впізнаваністю (популярністю) географічних об'єктів на території (розраховується на основі частоти згадувань в енциклопедичному джерелі).

Під час розрахунку (у балах) **історико-культурного компонента** враховується не тільки значимість об'єктів (пам'ятники національного значення – 3, місцевого – 1), а й функціональний різновид нерухомих об'єктів, який оцінюється за допомогою коефіцієнтів, виходячи зі ступеня привабливості (археологічні і монументальні – 0,6, історичні – 0,8, місцевбудівні, архітектурні та комплексні – 1).

Автор пропонує і **методику розрахунку коригувальних коефіцієнтів**. Так, для розрахунку коефіцієнта впізнаваності географічних об'єктів на території (характеризують не лише спадщину) рекомендується використовувати одне з найповніших енциклопедичних видань країни або регіону. Кожна енциклопедична стаття оцінюється в 5 балів, згадка про неї – 1 бал. Якщо про об'єкт було згадано на декількох територіях (до п'яти), за кожне згадування додається пропорційна частка балів. Потім підсумкове число балів ураховується під час визначення поправкового коефіцієнта.

Розрахунок **рівня розвитку туристської інфраструктури** проводиться підсумовуванням двох чисел: відношення кількості колективних об'єктів розміщення (готелів, санаторіїв, санаторіїв-профілакторіїв) до тисячі осіб місцевих жителів і відношення кількості підприємств харчування до десяти тисяч осіб місцевого населення.

Підсумковий результат становить не кількість балів, а частку кожної конкретної території в природному, історико-культурному та соціально-економічному компонентах потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2009. 400 с.
2. Колбовский Е. Ю. Экологический туризм и экология туризма. М. : Изд. центр «Академия», 2006. 254 с.
3. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. Львів : Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1997. 259 с.
4. Стафійчук В. І. Рекреалогія : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2006. 264 с.
5. Худеньких Ю. А. Подходы к оценке туристского потенциала территории на примере районов Пермского края. *География и туризм* : сб. науч. тр. Пермь : ПГУ, 2006. Вып. 2. С. 217–230.

ТЕМА 13.
ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА
ТУРИСТСЬКО- РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1. Вартісна оцінка природно-рекреаційного потенціалу.
2. Методика економічної оцінки лісів рекреаційного призначення.
3. Методика оцінки величини та ефективності туристського потенціалу.

1. Вартісна оцінка природно-рекреаційного потенціалу.

Для оцінки природно-рекреаційного потенціалу туристських територій, що використовуються в рекреаційних цілях, доцільно використовувати вже апробовані методичні підходи, розроблені у Львівському відділенні інституту економіки Академії наук України.

Відповідно до цих підходів, процедура оцінки природно-рекреаційного потенціалу включає кілька етапів. Спочатку виробляється оцінка потенціалів окремих рекреаційних ресурсів розглянутих територій у натуральних показниках. Підсумовування отриманих результатів дає потенціали субгалузей рекреації і сукупний природно-рекреаційний потенціал регіону. Потім, на основі натуральних показників виробляється вартісна оцінка природно-рекреаційного потенціалу.

Природно-рекреаційний потенціал кліматолікувальних місцевостей визначається за формулою:

$$П_{\text{к}}^{\text{л}} = \frac{S_{\text{к}} \times N \times T}{t}$$

де $П_{\text{к}}^{\text{л}}$ – природно-рекреаційний потенціал кліматолікування, осіб/рік;

$S_{\text{к}}$ – площа курортних лісів у кліматолікувальних місцевостях, га;

N – норматив гранично допустимих рекреаційних навантажень на ландшафти, осіб/рік;

T – тривалість сприятливого для кліматолікування періоду, дн./рік;

t – тривалість курсу кліматолікування, дн.

Природно-рекреаційний потенціал територій, що використовуються *для короткочасного відпочинку*, визначається за формулою:

$$P_k^M = (S_i \times N_i + S_h \times N_h) \times t$$

де S_i, S_h – площа лісопаркової та лісогосподарської частин лісів зелених зон, га;

N_i, N_h – норми допустимих навантажень на ландшафти лісопаркової та лісогосподарської частин зелених зон, осіб/га;

t – кількість вихідних і святкових днів за теплий період року, дн./рік.

Для тривалого організованого та неорганізованого туризму з вільним режимом пересування, а також для тривалого відпочинку природно-рекреаційний потенціал територій визначається відповідно до формули:

$$P^D = \frac{(S_1 \times N_1 + S_2 \times N_2 + \dots S_n \times N_n) \times T}{D}$$

де S_1, S_2, \dots, S_n – площі ландшафтів, для яких допустимі різні показники рекреаційних навантажень, га;

N_1, N_2, \dots, N_n – норми допустимих рекреаційних навантажень, осіб/га;

D – середня тривалість перебування туриста або відпочивальника в межах регіону, дн.

У формулі вираз у дужках (чисельник) являє собою сумарну одноразову рекреаційну ємність розглянутих територій.

Оцінку потенціалів окремих родовищ природних рекреаційних ресурсів або груп родовищ одноякісних ресурсів (мінеральних вод одного бальнеологічного типу, однотипних лікувальних грязей і т. д.) рекомендується проводити за формулою:

$$П_k^б = \frac{V_k}{n_k \omega}$$

де $П_k^б$ – природний потенціал родовища або групи родовищ k -го виду, осіб/га;

V_k – сумарні запаси ресурсу, од./г;

n_k – норма споживання ресурсу на один курс лікування, од.;

ω – тимчасовий коефіцієнт (для оцінки природно-рекреаційного потенціалу субгалузей, що використовують невідновні природні ресурси).

Натуральні показники оцінки природного рекреаційного потенціалу, а також показники соціально-економічного ефекту, одержуваного в процесі рекреаційного природо-користування, служать основою **вартісної оцінки природно-рекреаційного потенціалу**:

$$П_c = \sum_{k=1}^k П_k \times E_k$$

де $П_c$ – величина природно-рекреаційного потенціалу у вартісному вираженні;

$П_k$ – величина природно-рекреаційного потенціалу k -го виду в натуральному вираженні;

E_k – економічний ефект освоєння k -го виду природно-рекреаційного потенціалу.

Варто зазначити, що під час проведення розрахунків за допомогою вищенаведених формул виникає певна складність у встановленні норм допустимих рекреаційних навантажень на природне середовище.

Для розрахунку **одноразової рекреаційної ємності** необхідно знати загальну площу рекреаційного фонду й допустимі рекреаційні навантаження на природно-територіальні комплекси.

Рекомендується отриману шляхом розрахунку рекреаційну ємність коригувати знижувальним коефіцієнтом 0,5, що враховує багатофункціональне використання територій. Але використання такого коефіцієнта доцільно тільки в тому випадку, коли оцінюються нерекреаційні території, які можуть бути

використані також і в рекреаційних цілях (наприклад, зелені насадження вулиць, набережних, природні пляжі та ліси приміської зони і т. д.).

Виходячи із цього, **рекреаційна ємність території** дорівнює:

$$E_p = 0,5 \times \sum_{i=1}^n S_{pi} \times N_i$$

де E_p – рекреаційна ємність території, осіб;

S_{pi} – площа i -х ділянок, що включають землі однієї категорії за укрупненими рослинними асоціаціями, га;

N_i – усереднене рекреаційне навантаження, осіб/га;

$i = 1, 2, \dots, n$ – кількість ділянок, що включають землі однієї категорії і в сукупності складових – оцінювану територію;

0,5 – знижувальний коефіцієнт, що враховує багатофункціональне використання територій (застосовується тільки під час оцінки територій нерекреаційного використання).

Розрахунок рекреаційної ємності акваторій та берегових територій здійснюється аналогічно розрахунку, наведеному вище. При цьому мають окремо виділятися пляжі, заплавні луки і прибережні акваторії, що беруться, відповідно, як 5%, 50% і 100% від загальної протяжності річки або берегової смуги водосховища.

Ширина пляжів, заплавних лук і прибережних акваторій, що використовуються для рекреаційних цілей, береться в середньому відповідно до: 50, 300 і 500 м для річкових акваторій і 50, 300 і 100 м для водосховищ.

Під час розрахунку рекреаційної ємності пляжів, заплавних лук і прибережних акваторій також вводиться знижувальний коефіцієнт 0,5, що враховує багатофункціональне (у тому числі й не для цілей рекреації) використання частини цих територій.

Узагальнені нормативи екологічно допустимих навантажень на пляжі, акваторії, а також лісопарки та міські парки наведено в таблиці.

Варто зазначити, що в умовах низькогір'я (ухили 3–9 град.) навантаження на ландшафти рекомендується зменшувати на 20%, в умовах середньогір'я і високогір'я (ухили 10–30 град.)

навантаження зменшуються на 50%.

Таблиця 40

Розрахункові рекреаційні навантаження на природні комплекси в зонах короткочасного і замиського відпочинку (для найбільших міст)

Об'єкти відпочинку	Норма площі ділянки, м ² /осіб	Гранична рекреаційне навантаження	
		узбережжя, осіб/га	акваторія, осіб/км ²
Лісові масиви з перевагою порід: хвойних	3300–10000	1–3,0	–
широколистяних	1600–2200	4,5–6,0	–
дрібнолистяних	1300–1600	6–7,5	–
Приміські ліси	6	1667	–
Центри відпочинку на «порозі» міста	300	34	–
Заплавні низинні луки і луки з нормальною зволоженістю	500–1000	10–20	–
Державні природні парки з реліктовими лісами, пам'ятками природи, унікальною системою водойм і т. п.	20000–30000	0,3–0,5	–
Лісопарки з перевагою порід: хвойних	700–1000	10–15	–
широколистяних	500	20	–
дрібнолистяних	400	25	–
Лугопарки	400	25	–

Продовження таблиці 40

Об'єкти відпочинку	Норма площі ділянки, м ² /осіб	Гранична рекреаційне навантаження	
		узбережжя, осіб/га	акваторія, осіб/км ²
Гідропарки	500	20	–
Заміські парки	200–250	40–50	–
Заміські бази відпочинку	100–250	40–100	–
Обладнані пляжі:			
узбережжя акваторії проточних водойм	5–8	1250–2000	–
акваторії слабо-проточних водойм	5–10	–	100 000 – 200 000
	10–15	–	70 000 – 100 000
Водні станції, гребні бази, водно-моторні станції:			
узбережжя акваторія:	50	200	–
гребні судна	2000–3300	–	300–500
моторні човни та водні лижі	10000–20000	–	50–100
парусні судна	5000–10000	–	100–200
Спортивно-рибальські бази:			
узбережжя прибережна акваторія	50–60 500–1000	170–200 –	– 1000–2000
Спортивно-мисливські бази	100	100	–
Колективні сади	150	67	–

Розрахунок *рекреаційної ємності міських парків* можна провести, використовуючи для цієї мети значення проектних показників для визначення загальної площі парків залежно від їхньої функціональної спеціалізації.

Таблиця 41

Показники для визначення площі території парків

Тип парку	Нормативна площа, м ²	
	на 1 жителя	на 1 відвідувача
Загальноміські парки культури і відпочинку	5	50–60
Районні парки	2,5	40–50
Сади житлових районів зі спортивними комплексами (у тому числі розрахункові показники проектування спеціалізованих садів і парків житлових районів із чисельністю населення 250–400 тис. осіб)	4	50
Спортивно-ігровий сад	0,5	–
Сад тихого відпочинку і настільних ігор дорослих	0,05–0,1	–
Парк оздоровчої фізкультури та прогулянок	3–5	–
Спортивний парк	1,5–3	–
Парк розваг	0,2–0,7	–
Дитячий парк	1,5–3	–
Спеціалізовані (загальноміські) парки: історико-культурні, етнографічні парки-музеї	– –	115 75
Експозиційні: зоопарки виставкові ботанічні до 100 га ботанічні понад 100 га	– – – –	80 55 100 180
Програмно-розважальні парки	–	65

Нормативи використання лікувальних природних факторів. Величини нормативів було встановлено на основі аналізу досвіду проведення санаторно-курортного лікування та оздоровлення рекреантів у відповідних профільних установах

України.

Таблиця 42

Обсяги нормативного оздоровчого використання лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей і пляжів

Природний фактор	Одиниці виміру	Нормативне використання на курс оздоровлення
Води і розсоли для лікувального пиття Розсоли нерозбавлені:	m^3	0,001
з мінералізацією понад 250 г/л	m^3	0,002
з мінералізацією від 100 до 250 г/л з мінералізацією до 100 г/л	m^3	0,004
Води з підвищеним вмістом органічних речовин типу «Нафтуся»	m^3	0,028
Вуглекислі води та інші типи вод для лікувального пиття	m^3	0,024
Води і розсоли для ванн та інших процедур:	m^3	
розсоли з мінералізацією понад 250 г/л	m^3	0,120
розсоли з мінералізацією від 100 до 250 г/л	m^3	0,250
розсоли з мінералізацією до 100 г/л радонові води	m^3	0,600
вуглекислі води та інші типи вод для ванн	m^3	2,000
	m^3	2,500
Лікувальні грязі приморських лиманів	m^3	0,350
торф'яні та інших типів	m^3	0,230
Лікувальні пляжі морські піщані	га	0,001
морські галечникові	га	0,001
Прісних водойм:	га	0,0015
піщані	га	0,0033
трав'янисті		

Під час розрахунку *потенційної ємності міських*

рекреаційних територій, які служать основою проведення пізнавальної рекреації (історичні місцевості, музеї під відкритим небом, національні парки, зоопарки, ботанічні сади і т. д.), необхідно враховувати не тільки екологічні характеристики розглянутих об'єктів, а й брати до уваги їхню пропускну здатність. При цьому, крім обліку фізичних можливостей об'єктів, враховується і межа збереження їхнього естетичного впливу. Пропускную здатність основних рекреаційних об'єктів можна визначити за формулою:

$$n \leq \frac{k \times P \times T}{\gamma}$$

де n – допустима пропускна здатність об'єкта, осіб;

k – коефіцієнт, що враховує можливості нормального ознайомлення відвідувачів з експонатами;

P – кількість експонатів, об'єктів для огляду;

T – час роботи об'єкта, годин;

γ – час ознайомлення з одним експонатом, об'єктом, годин.

Усі параметри формули зведено в таблиці 43.

Таблиця 43

Пропускна здатність рекреаційних об'єктів

Найменування об'єктів	Значення параметрів формули			
	P	γ	k	T
Музей	10 і більше	0,016	1,5–2,5	7–8
Архітектурний об'єкт, комплекс (пам'ятка архітектури)	1 і більше	0,1–0,2	6–60	7–10
Монумент, меморіальний комплекс у місті	1 і більше	0,1–0,2	4–30	7–12
Те ж на відкритій місцевості	1 і більше	0,2–0,4	20–100	7–8
Парк, ботанічний сад, зоопарк	10 і більше	0,05	2–5	7–8

2. Методика економічної оцінки лісів рекреаційного призначення.

Н. В. Фоменко пропонує **методику економічної оцінки лісів рекреаційного призначення**. Він вважає, що реформування лісового господарства унеможлиблюється без створення ринку лісових ресурсів. Тому виникає необхідність пошуку нових науково обґрунтованих методів оцінки земель лісового фонду, лісових насаджень, продуктів життєвого і побічного користування, соціальних та захисних функцій лісу.

Споживча цінність рекреаційного лісу, як і іншого товару, визначається кількістю суспільно необхідної праці на його утримання та поліпшення. Тому закономірно вимірювати рекреаційні функції лісу через зіставлення величини приросту продукції в промисловості (соціальний ефект) за рахунок підвищення продуктивності праці, з витратами, пов'язаними з упорядкуванням лісів рекреаційного призначення. У загальному вигляді *економічна оцінка рекреаційного лісокористування*, яке щорічно дає господарський ефект з урахуванням періоду ротації лісових насаджень, визначається формулою:

$$R_p = \frac{rq \left[(1 + E_{np})^t - 1 \right]}{E_{np} (1 + E_{np})^T}$$

де r – рента від рекреаційного лісокористування, грн.;

q – коефіцієнт ефективності рекреаційного лісокористування;

t – середньозважений вік насаджень, років;

T – вік лісового насадження у віці природної стиглості, років;

E_{np} – норматив дисконтування (0,03).

Рента від рекреаційного лісокористування визначається різницею між цінністю лісу як рекреаційного ресурсу, яка встановлюється величиною допустимих витрат на приріст ефекту (замикаючих оцінок) та індивідуальних зведених витрат на відновлення і вирощування лісових насаджень.

Рента розраховується за формулою:

$$r = Z_k K_p - 3$$

де Z_k – замикаючі витрати на вирощування 1 га рекреаційного лісу, грн.;

K_p – коефіцієнт якості лісових насаджень ($K_p = 0,95$);

Z – індивідуальні зведені витрати на відновлення, вирощування лісових насаджень рекреаційного призначення, грн.

Замикаючі витрати відбивають ефект, який досягається в результаті поліпшення лісу як засобу праці у сфері рекреації. Останні представлені витратами на відновлення і вирощування рекреаційних насаджень, упорядкування території, формування ландшафтів тощо.

Їхній рівень залежить від умов розташування ділянок лісу, структури насаджень, їхньої придатності для рекреації. Аналогічно розраховуються індивідуальні зведені витрати на вирощування конкретних насаджень рекреаційного призначення.

Коефіцієнт якості лісових насаджень характеризує рівень їхньої придатності для рекреації. Він визначається на підставі співвідношення існуючих показників ландшафту і нормативних параметрів, що відображають потребу в необхідних елементах рекреації (впорядкування території, формування ландшафтів тощо).

Коефіцієнт ефективності (q) рекреаційного лісокористування вираховується на основі співвідношення фактичного відвідування лісу рекреантами (осіб/га) і гранично допустимих навантажень (осіб/га), які визначають рекреаційну місткість лісових насаджень як просторово-територіального об'єкта.

Норми рекреаційних навантажень встановлюються для кожної ділянки окремо. Вони залежать від породного складу лісових насаджень, типів умов їхнього зростання, ґрунту, експозиції тощо.

На основі рекреаційних навантажень визначається характер заходів щодо впорядкування території, приведення її до необхідного рівня, регулювання відвідування лісових насаджень.

Результати економічної оцінки застосовуються для встановлення нормативів оплати за користування лісами в цілях рекреації.

Економічна оцінка лісових ресурсів зараз не здійснюється, що є причиною зниження зацікавленості в їхній охороні й

раціональному використанні.

Відсутність реальної економічної оцінки лісових ресурсів стримує темпи розвитку лісогосподарського виробництва та переходу галузі на нові форми господарювання.

3. Методика оцінки величини та ефективності туристського потенціалу.

Під час оцінки *величини та ефективності туристського потенціалу* території необхідно розрізнити такі показники:

- ✓ сумарний обсяг ресурсів туристського потенціалу;
- ✓ величина туристського потенціалу;
- ✓ показник реалізації туристського потенціалу.

Сумарний обсяг ресурсів туристського потенціалу території характеризує максимально можливий обсяг туристських ресурсів, якими володіє територія на певний момент часу, виражений у єдиному вимірі. Необхідно відзначити, що туристський потенціал, будучи змінною величиною, залежить від кількісних і якісних характеристик туристських ресурсів, якими володіє територія.

Кількість туристських ресурсів відноситься до екстенсивних чинників нарощування туристського потенціалу.

Продуктивність туристських ресурсів як визначальна якісна характеристика відноситься до інтенсивних факторів. До чинників, які забезпечують відтворення туристського потенціалу території, відносять ті, які сприяють збільшенню кількості та покращення якісних параметрів туристських ресурсів.

Величина туристського потенціалу являє собою максимально можливий обсяг виробництва і реалізації туристських послуг за певної кількості і якості наявних туристських ресурсів в умовах, що забезпечують найбільш повне їхнє використання. Цей показник характеризує максимально можливу віддачу туристського потенціалу.

Показник реалізації туристичного потенціалу відображає досягнутий рівень його використання та характеризує фактичну віддачу туристських ресурсів.

Під час *аналізу туристського потенціалу території* оцінці може підлягати загальна величина туристського потенціалу або його активна частина, тобто всі елементи туристського комплексу регіону, фактично залучені в економічну діяльність і що визначають результат його використання.

Комплексну оцінку туристського потенціалу території доцільно проводити за допомогою економічних методів, що дозволяють вибрати єдині вартісні вимірники, і здійснити шляхом розрахунку потенційного валового доходу за умов найбільш повного використання туристського потенціалу.

Це можливо за допомогою оцінки сумарної величини туристських витрат та вивчення їхнього розподілу між різними підприємствами, які обслуговують туристів. Значна складність під час їхнього проведення полягає в необхідності отримання великого обсягу первинної інформації, а це вимагає великих фінансових витрат на її збір і обробку. Економічна оцінка туристського потенціалу території може бути інтервальною величиною (наприклад, річного) або сумарною за період, який дорівнює середньому циклу відтворення туристського потенціалу.

Завдання виявлення та оцінки туристського потенціалу території все більш актуальне для визначення оптимальної пропускної спроможності існуючих і знову освоєваних туристських зон.

Кількісним вираженням туристського потенціалу може служити певна кількість туристів, які розміщуються на певній території без шкоди для навколишнього середовища, історико-культурних об'єктів, місцевого населення, якості відпочинку, а також розвитку інших галузей господарства.

Можлива й *вартісна оцінка туристського потенціалу*, в першу чергу, його основної складової – туристських ресурсів.

Під час аналізу туристського потенціалу території необхідно оцінити ефективність його використання. На сьогодні завдання оцінки ефективності використання туристського потенціалу території для розвитку туризму ще чекає свого вирішення. Однак критерій *ефективності використання туристського потенціалу* території *Ke* може бути представлений у вигляді такого співвідношення:

$$Ke = E_n / B_n,$$

де E_n – ефект від реалізації територіального туристського потенціалу;

B_n – витрати, що знадобилися для досягнення E_n .

У свою чергу, E_n може бути представлений у вигляді суми двох складових, одна з яких характеризує внесок туризму у вирішення регіональних і державних проблем, а інша – власне рекреаційний ефект, тобто різницю між станом туризму на початку та наприкінці туристського циклу. Що стосується необхідних витрат B_n , то вони залежать від специфіки конкретних заходів щодо реалізації потенціалу і можуть бути визначені за методиками відомих у практиці розрахунків ефективності великих інвестиційних проектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ефремов А. В. Экономическая эффективность и ее оценка. Симферополь : Пирамида – Крым, 2002. 265 с.
2. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : підруч. Івано-Франківськ, 2001. С. 16–22, 55–111.

ТЕМА 14.
РЕСУРСНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ РЕЙТИНГ РЕГІОНІВ
УКРАЇНИ (ЗА О. О. БЕЙДИК)

1. Методика визначення ресурсно-рекреаційного рейтингу території (бальна оцінка).
2. Оцінка суспільно-географічного положення регіонів України.
3. Оцінка складових природного блоку.
4. Оцінка природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України.
5. Оцінка архітектурно-історичних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України.
6. Оцінка інфраструктурних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України.
7. Оцінка біосоціальних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України.
8. Оцінка подієвих рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України.

1. Методика визначення ресурсно-рекреаційного рейтингу території (бальна оцінка).

Бальні оцінки знаходять усе більш широке застосування, удосконалюється методика їхнього отримання. Однак не тільки способи їхнього використання, але й сама можливість застосування цих оцінок є дискусійними.

Теорія і практика застосування бальних шкал у географії та деяких інших науках розглядалась у ряді публікацій, але класичною вважається робота Д. Л. Арманди.

Бал – порядковий номер групи явищ, процесів, об'єктів, що ранжуються, обмежений певними межами їхньої інтенсивності або виявленості.

Традиційна шкала балів – це кількісна класифікація або розбиття ряду явищ (процесів, об'єктів), що безперервно та поступово посилюються або послаблюються, на групи.

Бали можуть бути:

- а) цілими числами, коли вони задаються, призначаються

(прості бали);

б) будь-якими дійсними числами, коли вони вираховуються як відсотки від максимального значення (складні бали).

Шкали *простих балів* мають вигляд безперервного ряду цілих чисел. За пропозицією Л. І. Мухіної вони іноді мають назву вимірювальних балів. Але частіше бали застосовуються для оцінки придатності певного об'єкта, ресурсу для певного «суб'єкта». Такі бали мають назву оцінювальних балів.

Складні бали отримуються в результаті арифметичних дій із простими балами. Складання балів застосовується переважно під час оцінки, коли кожний об'єкт (у нашому випадку суспільно-географічне положення, спелеологічні, кліматичні, рослинні, тваринні ресурси) оцінюється за рядом ознак, а потім виводиться загальний бал щодо відповідності цього ресурсу, об'єкта обраній меті. У таких випадках вибір відбувається з урахуванням як окремого, так і результуючого балів. Але такі дії, пов'язані з виведенням середніх балів, іноді спотворюють об'єктивну картину, призводять до невірних результатів, тому вони мають підсилуватись, «корелюватись» іншими кількісними та якісними показниками (характеристиками), логікою та досвідом самого дослідника.

Потрібно також зупинитись на відмінності бальних оцінок від вимірювань, що виражені в балах. Бальні шкали застосовуються не тільки під час оцінки будь-яких явищ і властивостей тих або інших об'єктів, але і під час вимірювання, – за кількісного вираження ступеня їхнього прояву. Тому розрізняють бали оціночні та бали «вимірювальні» (поняття бал «вимірювальний» є умовним). На жаль, навіть у тих випадках, коли згадується про існування цих двох видів балів, суть відмінностей між ними залишається нерозкритою. У той же час ці відмінності мають принциповий характер.

Головна відмінність полягає в тому, що якщо вимірювальний бал відображає ступінь вираженості явища, властивості («об'єкт» оцінки), то оціночний бал передає відношення когось, чогось (суб'єкт оцінки) до того чи іншого ступеня вираженості цього явища, його властивості, ступінь придатності, сприятливості їх для когось, для чогось.

Оцінка – це завжди інтерпретація результатів вимірювання

або характеристики. Різниця між вимірюванням та оцінкою виявлялася і в самому процесі побудови бальних шкал. Під час створення вимірювальних шкал фіксуються неперервні рівномірні зміни значень показників. Під час побудови оціночних шкал, розбиття шкали вимірювання на оціночні ступені межі між цими ступенями визначаються таким чином, щоб вони не просто відображали певні інтервали значень вимірювання (від ... до ...), але показували, де, в яких вузлових точках відбувається перехід цих значень від «корисних» (сприятливих) для певного «суб'єкта» до «шкідливих» (несприятливих).

У цьому розумінні можна зауважити, що якщо шкала вимірювань відображає кількісні зміни будь-якого показника, то шкала оцінок відображає зміни якісні. Вимірювання будь-якого показника завжди однозначно, оцінка його може бути багатозначною.

У той же час можна констатувати, що в деяких випадках оціночні та вимірювальні шкали дуже близькі одна до одної та можуть навіть переходити одна в іншу. Часто відчувається, що під оцінкою «добре – посередньо – погано» приховано вимірювання «багато – середньо – мало», навпаки, говорячи про вимірювання, нерідко мається на увазі й оцінка. Однак розуміння цієї обставини не дає підстав не звертати увагу на розбіжності шкал. Навпаки, знаючи про можливості такого переходу, у кожному випадку треба чітко уявляти, з яким видом шкали мають справу.

Ще одна відмінність полягає в тому, що якщо у вимірювальних шкалах зі збільшенням значення показника кількісне вираження бала завжди збільшується, то в оціночних нерідко спостерігається «одновершинний» розподіл балів, іноді близький до нормального. Так, ступінь залісненості території, виражений у процентах від 0 до 100, можна «виміряти» і в балах, наприклад від 1 до 5. При цьому мінімальний ступінь залісненості отримує найменше значення бала 1, максимальна – найбільше 5. Якщо ж треба не вимірювати, а оцінювати цей показник, наприклад, для рекреаційно-туристських цілей, то, очевидно, порядок балів буде інший. Інтенсивність потоку рекреантів збільшиться зі збільшенням ступеня залісненості; однак там, де останній перевищує 50%, інтенсивність потоку

різко спадає. Відтак, у цьому випадку найвищим балом 5 мають оцінюватись середньозаліснені території, а найнижчим балом 1 – як безлісі, так і повністю заліснені. Таким чином, оціночні бали не завжди збігалися з балами вимірювальними та далеко не будь-яка бальна шкала є шкалою оцінок.

Розуміння принципів відмінностей між оціночними та вимірювальними балами допомагає розібратися в ще одному дискусійному питанні: чи можна оцінити в балах якісні (невимірювальні) показники? Існує думка, що тільки кількісні показники можна розглядати як бали, а бали як тільки те, що базується на опорній (вимірювальній) шкалі. Це висловлювання є справедливим лише для балів вимірювальних.

Щодо отримання об'єктивної бальної оцінки, то часто можна почути заперечливу відповідь на це запитання та висловлювання про те, що оцінки завжди суб'єктивні, користуватися ними не варто і треба обмежуватися об'єктивними даними вимірювань. У той же час, вимірювання не є оцінкою і – навіть найточніші – вони ніколи її не замінять (тому оцінки потрібні).

Таким чином, кожна оцінка є суб'єктивною в тому розумінні, що відноситься до певного «суб'єкта» оцінки, і в той же час вона об'єктивна в тому випадку, коли базується на об'єктивних законах зв'язків між блоками оцінювальної системи. Основним шляхом об'єктивізації оцінок має стати пізнання об'єктивних закономірностей зв'язків між блоками оцінювальних систем, розробка методики оцінювання, яка базувалася б на цих закономірностях, і впровадження цієї методики в практику планування та проектування. Як зазначає Л. І. Мухіна, «...в методиці бальних оцінок ще багато неясного, потрібно перевіряти правомірність і правильність окремих прийомів та способів. Але поки застосування системи балів є єдиною основою формалізації і раціоналізації процесу отримання технологічної (виробничої) оцінки природних комплексів».

Важливим є питання розподілу балів за градаціями опорної величини. У нашому випадку опорна величина, яку ми переводимо в бали (від 1 до 5 балів), має 25 градацій (за кількістю регіонів України).

Ступінь точності (як щойно було зазначено), яка нам необхідна й достатня, зумовлює поділ цих градацій-одиниць на 5

балів. Зазначимо також, що всі складові шкали (відповідні показники 25 регіонів) мають однакове значення (тобто відмінності між першими градаціями не менш важливі, як і між останніми), тому логічним є розподіл опорного ряду між балами рівномірно.

Отже, з урахуванням цих позицій було розроблено ряд матриць бальної оцінки рекреаційно-туристських ресурсів України, які стали підґрунтям їхньої загальної рейтингової оцінки. На основі кількісних показників, експертного підходу, який базувався на значному експедиційному досвіді, з використанням 5-бальної шкали оцінювались актуальні та потенційні рекреаційно-туристські ресурси території України (області, АР Крим) та заповнювався ряд допоміжних таблиць, дані яких було узагальнено.

Було виділено 7 основних ресурсно-рекреаційних блоків («велика сімка» РТР):

- суспільно-географічний;
- природний;
- природно-антропогенний;
- архітектурно-історичний;
- інфраструктурний;
- біосоціальний;
- подієвий блоки.

Блоки оцінювались в амплітуді 1–5 балів. Для зручності оцінки визначались *мін-критерій* та *макс-критерій*, тобто крайні позиції: 1 і 5 балів.

У ряді випадків бальна оцінка відповідного рекреаційного ресурсу (суспільно-географічне положення, спелеологічні, рослинні ресурси та ін.) проводилась за декількома складовими. Інтегральний бал визначався шляхом ранжування (теж за 5-бальною системою) сум складових бальних оцінок.

2 Оцінка суспільно-географічного положення регіонів України.

Ураховуючи те, що суспільно-географічне положення є суттєвим фактором розвитку рекреації та туризму як складової

національної економіки, рекреаційно-туристської «політики», яку проводить держава, її ставлення до культурно-історичних, природно-географічних ресурсів, воно (суспільно-географічне положення) розглядалось як невід'ємна складова ресурсно-рекреаційного гіперблоку першим у числі 7 основних ресурсно-рекреаційних блоків.

Оцінка суспільно-географічного положення регіонів України. Поняття «географічне положення» має чітко фіксоване значення як відношення досліджуваної території до будь-яких реалій, які знаходяться поза цією територією, як необхідний ресурс матеріального виробництва. Доцільно буде нагадати слова М. М. Баранського, який сформулював і обґрунтував загальне визначення поняття економіко-географічне положення: «...відношення будь-якого місця, району або міста до даностей, які лежать поза ним, мають те або інше економічне значення, – однаково, чи будуть ці даності природного порядку або даності, які створені в процесі історії».

Географічне положення розглядається як постійний та важливий ресурс соціально-економічного (у т. ч. рекреаційно-туристського) розвитку території. Виходячи з об'єкта та предмета дослідження «центральність» або «периферійність» регіону України, його положення відносно моря (морів), великої річки та інше розглядається як складова суспільно-географічного положення та специфічний рекреаційно-туристський ресурс. Розміщення значної кількості закладів туризму, лікування, оздоровлення в приморській та прирічковій зоні підтверджує вирішальне (але не єдине!) значення акваторій у розвитку туристсько-рекреаційної індустрії України.

Серед підходів, які використовуються економіко-географами під час порівняльної характеристики географічного положення держав того чи іншого регіону або материка, – оцінка топологічних (топологія – розділ математики, що вивчає найбільш загальні властивості геометричних фігур; топологічний простір – множина, що складається з елементів будь-якої природи, в якій певним чином визначені граничні співвідношення) аспектів їхнього сусідства. У дослідженнях, де об'єктом наукового пошуку виступають адміністративні одиниці нашої держави (області, автономія), цей метод не застосовувався. Втім,

із переходом України зі статусу країни до статусу держави (у класичному розумінні цих понять), із перетворенням її в суб'єкт міждержавних відносин іншої, більш вагомий, тональності набули і її складові: посилилось значення не тільки Столичного регіону, прикордонних і приморських областей та АР Крим, а й (завдяки тим чи іншим економічним, етнополітичним та іншим чинникам) усіх без винятку регіонів держави. У цьому зв'язку оцінка географічного та суспільно-географічного положення останніх у контексті ресурсно-рекреаційної оцінки є більш ніж доцільною.

Бал **суспільно-географічного блоку** області, автономії визначався на основі аналізу:

- ✓ ступеня сусідства регіонів України;
- ✓ положення регіонів України відносно Чорного та Азовського морів;
- ✓ положення регіонів України відносно великих річок (розглядалися лише річки Дніпро та Дунай як найбільші річки України та рекреаційно-туристські «річкові коридори» національного та міжнародного значення).

Оцінка ступеня сусідства регіонів України проводилась із використанням методики та включала визначення:

1) коефіцієнтів відносної віддаленості (K_n) або ранг сусідства; K_n – це відстань між областями (автономією) у кількості адміністративних одиниць, які відмежовують цю область (автономію) (враховуючи і її саму) від іншої; чим нижчий K_n має певна територія по відношенню до іншої, тим її географічне положення до останньої буде вигідніше;

2) коефіцієнтів абсолютного ступеня сусідства (S_s); S_s (узагальнювальний показник) – це сума коефіцієнтів відносної віддаленості між областями (автономією) ($S_s = K_1 + K_2 + \dots + K_n$, де $n = 25$); за його допомогою можна зі значною обґрунтованістю оцінити положення території (у нашому випадку – території області або автономії) в певній топологічній системі (державі); низький S_s свідчить про значний «топологічний потенціал» області (автономії);

3) середнього рангу сусідства (R_s); середній ранг сусідства – це співвідношення коефіцієнта абсолютного ступеня

сусідства (S_s) до кількості адмініюдиниць України ($R_s = S_s / n$, де $n = 25$); середній ранг сусідства (R_s) за своєю суттю близький до коефіцієнта абсолютного ступеня сусідства (S_s), але відображає ранг сусідського положення конкретного елемента системи (області, автономії) по відношенню до всіх інших елементів системи (системою в цьому випадку є територія держави).

Для розрахунку ступеня сусідства адмініюдиниць України побудовано графік їхнього взаєморозташування та на його основі складено матрицю. У клітинках матриці вказується ранг сусідства. При цьому області (АР Крим), які мають спільний кордон, вважаються сусідами першого порядку та їхній ранг сусідства відповідає коефіцієнту 1. Сусіди сусідів 1-го порядку для цієї одиниці вважаються вже сусідами 2-го порядку, їм присвоюється коефіцієнт 2 і т. ін.

Найменшим, «найбільш вигідним» коефіцієнтом (узагальнюючим показником) абсолютного ступеня сусідства відрізняються Кіровоградська (53), Вінницька (56), Київська (57), Полтавська (57), Черкаська (59), Житомирська (61) області, що може розцінюватись (поряд з іншими чинниками) пріоритетним аргументом на їхню користь, наприклад, під час визначення місцеположення об'єктів рекреаційно-туристської інфраструктури, які споруджуються (або споруджуватимуться) спільними зусиллями на міжобласній (міжрегіональній) основі.

Найбільший, «найменш вигідний» коефіцієнт (узагальнюючий показник) абсолютного ступеня сусідства мають АР Крим, Закарпатська область (101).

Нагадаємо, що середній ранг сусідства (R_s) – ідентичний до коефіцієнта абсолютного ступеня сусідства (S_s).

Кількісна оцінка топологічних аспектів сусідства областей і автономії України за її практичного застосування може мати і відчутні соціально-економічні результати, наприклад, під час реалізації конкретних проєктів регіонального та міжрегіонального співробітництва (під час освоєння Азово-Чорноморського узбережжя, Подніпров'я, Подністров'я та ін.) у межах реалізації відповідних урядових і галузевих програм. Варто також зазначити, що часто-густо очевидні «топологічні» переваги соціально-економічного співробітництва відтісняються та поступаються місцем тимчасовим, кон'юнктурним

міркуванням.

Під час визначення бала ступеня сусідства виходили з того, що, чим менший середній ранг сусідства, тим вища цінність території, тому: 5 балів – до 2,50; 4 бали – 2,50– 2,99; 3 бали – 3,00–3,49; 2 бали – 3,50–3,99; 1 бал – понад 3,99.

Найбільш вигідне географічне положення за показником ступеня сусідства мають 6 областей, про які йшлося вище, та Одеська область, що отримали 5 балів. Найменш вигідне географічне положення за показником ступеня сусідства мають АР Крим і Закарпатська область (1 бал), Луганська, Волинська, Львівська області (2 бали).

Оцінка положення регіонів України відносно Чорного та Азовського морів проводилася із використанням методики Ю. Н. Гладкого та включала визначення:

1) коефіцієнтів відносної віддаленості від Чорного (Ch) та Азовського (Az) морів; коефіцієнт відносної віддаленості від моря – це відстань від Чорного, Азовського морів у кількості адміністративних одиниць, які відмежовують певну область (автономію) (враховуючи і її саму) від моря; чим нижчі коефіцієнти Ch та Az має ця територія по відношенню до морів, тим її положення до них буде вигіднішим;

2) коефіцієнтів сумарної віддаленості від морів (Sm); коефіцієнт сумарної віддаленості від морів – це сума коефіцієнтів відносної віддаленості від Чорного (Ch) та Азовського (Az) морів ($Sm = Ch + Az$), низький коефіцієнт Sm свідчить про вигідність розташування області (автономії) щодо положення до обох морів;

3) середнього рангу віддаленості від морів (Rm); середній ранг віддаленості від морів – це співвідношення коефіцієнта сумарної віддаленості від обох морів (Sm) до кількості морів ($Rm = Sm : n$, де $n = 2$); середній ранг віддаленості від моря (Rm) дає загальне уявлення про потенціал приморського положення кожної адміністративно-територіальної одиниці України;

4) додаткового коефіцієнта відносної віддаленості від Чорного моря (Ch_1); моря, які омивають Україну, вирізняються своїм суспільно-географічним, економічним, культурно-історичним, рекреаційно-туристським значенням, вихід території до Чорного моря (на відміну від Азовського) має більше значення, тому застосовано коефіцієнт Ch_1 ($Ch_1 = Ch : 2$);

5) удосконаленого середнього рангу віддаленості від морів (Rm_1); удосконалений середній ранг віддаленості від морів – співвідношення суми коефіцієнтів Ch_1 та Az до кількості морів ($Rm_1 = (Ch_1 + Az) : n$, де $n = 2$).

В основу бальної оцінки положення регіонів відносно Чорного та Азовського морів було покладено показник удосконаленого середнього рангу віддаленості від морів (Rm_1). Під час визначення бала оцінки положення відносно Чорного та Азовського морів виходили з того, що, чим менший Rm_1 , тим вигідніше географічне (приморське) положення території. Отже, 5 балів – до 2,00; 4 бали – 2,00–2,99; 3 бали – 3,00–3,99; 2 бали – 4,00–4,74; 1 бал – понад 4,74.

Найбільш вигідне приморське положення, крім автономії та Херсонської області (які мають вихід до двох морів і найменший (0,75) удосконалений середній ранг віддаленості від морів), мають Запорізька, Донецька, Миколаївська, Дніпропетровська, Одеська, Харківська області, Rm_1 яких коливається в межах 1,00–1,75.

Оцінка положення регіонів України відносно великих річок проводилася на основі використання та розвитку методики Ю. Н. Гладкого і включала визначення:

1) коефіцієнтів відносної віддаленості від річок Дніпро (Dn) та Дунай (Du); коефіцієнт відносної віддаленості від річки – це відстань від Дніпра, Дунаю в кількості адміністративних одиниць, які відмежовують певну область (автономію) (враховуючи і її саму) від річки; чим нижчі коефіцієнти Dn та Du має певна територія по відношенню до річок, тим її положення до них буде вигідніше;

2) коефіцієнтів сумарної віддаленості від річок (Sr); коефіцієнт сумарної віддаленості від річок – це сума коефіцієнтів відносної віддаленості від Дніпра (Dn) та Дунаю (Du) ($Sr = Dn + Du$); низький коефіцієнт Sr свідчить про вигідність розташування області (автономії) щодо положення до обох річок;

3) середнього рангу віддаленості від річок (Rr); середній ранг віддаленості від річок – це співвідношення коефіцієнта сумарної віддаленості від обох річок (Sr) до кількості великих річок ($Rr = Sr : n$, де $n = 2$); середній ранг віддаленості від річок (Rr) дає загальне уявлення про потенціал прирічкового положення кожної адміністративно-територіальної одиниці

України;

4) додаткового коефіцієнта відносної віддаленості від Дніпра (Dn_1); великі річки Дніпро та Дунай вирізняються своїм суспільно-географічним, економічним, культурно-історичним, рекреаційно-туристським значенням, вихід території до Дніпра (на відміну від Дунаю) в Україні має більшу вагу, тому застосовано коефіцієнт Dn_1 ($Dn_1 = Dn : 4$);

5) удосконаленого середнього рангу віддаленості від річок (Rr_1); удосконалений середній ранг віддаленості від річок – співвідношення суми коефіцієнтів Dn_1 та Du до кількості річок ($Rr_1 = (Dn_1 + Du) : n$, де $n = 2$).

В основу бальної оцінки положення регіонів України відносно великих річок покладено показник удосконаленого середнього рангу віддаленості від річок (Rr_1). Під час визначення бала оцінки положення відносно великих річок виходили з того, що, чим менший Rr_1 , тим вища цінність території. Отже, 5 балів – до 1,500; 4 бали – 1,500–1,999; 3 бали – 2,000–2,499; 2 бали – 2,500–2,999; 1 бал – понад 2,999.

Найбільш вигідне прирічкове положення мають Одеська, Кіровоградська, Вінницька, Миколаївська області. Цікаво, що лише Одеська та Кіровоградська області мають безпосередній вихід до великої річки (відповідно до Дунаю та Дніпра), інші ж отримали максимальну оцінку завдяки своєму географічному положенню. Те ж саме можна сказати і про Житомирську, Хмельницьку, Чернівецьку області, які отримали досить високі 4 бали завдяки своєму географічному розташуванню (4-бальні Дніпропетровська, Київська, Полтавська, Херсонська, Черкаська області безпосередньо виходять до Дніпра). Найнижчий бал (1) отримали 3 західні області – Волинська, Львівська, Закарпатська, розташування яких стосовно Дніпра та Дунаю за ознаками, що враховуються, найвіддаленіше.

Інтегруючий бал суспільно-географічного блоку адміністративно-територіальної одиниці визначається як сума складових балів оцінки ступеня сусідства, положення території відносно Чорного та Азовського морів і великих річок. Під час визначення бала суспільно-географічного положення застосовувалася градація: 1 інтегруючий бал – 3–6 складових балів; 2 бали – 7–9; 3 бали – 10–11; 4 бали – 12–13; 5 балів –

14–15.

Інтегральна оцінка суспільно-географічного положення регіонів України свідчить про те, що найвигіднішу позицію, оцінену в 5 балів, займають Одеська, Вінницька, Кіровоградська, Миколаївська області, найневигідніше положення – у Волинської, Львівської, Закарпатської областей (1 бал). Решта територій (17 областей, автономія) займає проміжну позицію, оцінену в 4 (7 областей), 3 (6 областей), 2 (4 області, автономія) бали. Зміст даних цієї матриці полягав у тому, що традиційно ресурсодефіцитні області отримують додатковий «бальний козир», усвідомлюють наявність додаткового ресурсу географічного розташування, що можна розцінювати як фактор їхньої більш упевненої поведінки на ринку рекреаційно-туристських послуг (Кіровоградська, Дніпропетровська, Житомирська, Харківська області).

3. Оцінка складових природного блоку.

У природному блоці виділялись такі складові:

- геологічні (спелеологічні) ресурси;
- орографічні ресурси;
- кліматичні ресурси;
- гідрографічні ресурси;
- рослинні ресурси;
- ресурси тваринного світу.

Вибір цієї групи віддзеркалює значимість цих ресурсів для організації рекреаційно-туристської діяльності.

Оцінка спелеологічних ресурсів. Бал оцінки спелеологічних ресурсів автономної республіки, області визначався з урахуванням:

- ✓ закарстованості;
- ✓ довжини порожнин;
- ✓ глибини порожнин.

Під час визначення бала *закарстованості* виходили з того, що: 1 бал – 0% (підземна закарстованість практично відсутня); 2 бали – 1–10%; 3 бали – 11–20%; 4 бали – 21–50%; 5 балів – понад 50%.

Таким чином, найбільший бал (5) отримали АР Крим, Тернопільська область, закарстованість яких становить, відповідно, 73% та 81%. Найменший бал (1) отримали Волинська, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Черкаська, Чернігівська області, закарстованість яких становить 0% (1 бал свідчить про припущення мінімальної закарстованості території, обмеженість інформації).

Під час визначення бала *довжини порожнин* виходили з того, що: 1 бал – 0 м (підземні порожнини практично відсутні); 2 бали – 1–100 м (протяжність підземних порожнин); 3 бали – 101–1000 м; 4 бали – 1001–10 000 м; 5 балів – понад 10 000 м.

Під час визначення бала *глибини порожнин* виходили з того, що: 1 бал – 0 м (підземні порожнини практично відсутні); 2 бали – 1–19 м (глибина підземних порожнин); 3 бали – 20–99 м; 4 бали – 100–1000 м; 5 балів – понад 1000 м.

Найбільшу оцінку (найбільший розвиток спелеоресурсів, під яким розуміються, в першу чергу, сумарна довжина та глибина порожнин) мають АР Крим (сума балів оцінки 10), Тернопільська (9), Чернівецька (8) області. Нагадаємо, що ці території відомі такими об'єктами, як печери: Червона (Крим), Оптимістична (Тернопільська область), Попелюшка («Золушка») в Чернівецькій області.

Інтегруючий бал оцінки спелеологічних ресурсів автономної республіки, області визначався як сума складових балів оцінки закарстованості, довжини та глибини порожнин. Під час визначення бала спелеологічних ресурсів виходили з того, що: 1 інтегруючий бал – 3 складових бали; 2 бали – 4–5; 3 бали – 6–7; 4 бали – 8–10; 5 балів – 11–15.

Найбільшу підсумкову оцінку (5 балів) спелеоресурсів, яка увібрала 3 блоки проміжних оцінок (закарстованість території, сумарна довжина порожнин, сумарна глибина порожнин), отримали АР Крим, Тернопільська, Чернівецька області; 4 бали – 6 областей (Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Одеська, Херсонська, Хмельницька). Таким чином, за вищезначеними показниками саме території цих 9-ти регіонів України варто вважати найбільш сприятливим полігоном для розвитку спелеотуризму.

Оцінка орографічних ресурсів. Під час оцінки орографічних ресурсів до уваги бралися якісні характеристики рельєфу, враховувались найбільш відомі гірські вершини, які знаходяться в межах тієї чи іншої області (автономії). Таким чином, 1 балом оцінювались орографічні ресурси переважно рівнинних областей (Житомирська, Київська, Сумська, Херсонська, Чернігівська); 5 балами – територія переважно гірських та передгірських областей (автономії) – АР Крим, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька; 2–4 балами – орографічні ресурси «проміжних» територій (2 бали – Волинська, Дніпропетровська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Харківська; 3 бали – Донецька, Запорізька, Луганська, Черкаська; 4 бали – Вінницька, Тернопільська, Хмельницька).

Оцінка кліматичних ресурсів. Кліматичні ресурси оцінювались за такими показниками:

- ✓ середня температура липня;
- ✓ тривалість періоду з температурою понад $+10^{\circ}\text{C}$;
- ✓ річна кількість опадів.

Під час оцінки *середньої температури липня* із двох показників (які містять кліматичні довідники) до уваги бралися найнижчі показники місяця, що розцінювалась як більш вагома (більш контрастна), ніж найвищі показники, межа температурної комфортності, її нижній рівень (1 бал). Отже, 1 бал – $+16,0\dots+17,9^{\circ}\text{C}$; 2 бали – $+18,0\dots+18,9^{\circ}\text{C}$; 3 бали – $+19,0\dots+19,9^{\circ}\text{C}$; 4 бали – $+20,0\dots+20,9^{\circ}\text{C}$; 5 балів – $+21,0\dots+23,0^{\circ}\text{C}$.

У цілому сприятливі для розвитку літньої рекреації температурні показники, які визначаються багаторічною середньолипневою температурою повітря в межах $+16,0\dots+23,8^{\circ}\text{C}$.

Найбільш сприятливими липневими температурами повітря характеризуються АР Крим, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області (5 балів).

Відносно одних областей указувалася лише кількість днів із температурою понад $+10^{\circ}\text{C}$, відносно інших адміністративних одиниць наводився період із температурою понад $+10^{\circ}\text{C}$, тому для зручності порівняння даних по кожній одиниці адмінподілу

вираховувалось середньоарифметичне періоду, яке порівнювалось і отримувало відповідний бал.

Отже, під час визначення бала *тривалості періоду з температурою понад +10°C* обчислювалось середньоарифметичне зазначеного вище періоду. Отримані значення оцінювались за 5-бальною системою: 1 бал – 130–150 днів; 2 бали – 151–160 днів; 3 бали – 161–170 днів; 4 бали – 171–190; 5 балів – понад 190 днів.

Територію України в цілому варто вважати сприятливою для літнього оздоровлення, лікування, туризму, адже на території 7 адміністративних одиниць тривалість періоду з температурою понад +10°C складає понад півроку (Вінницька, Дніпропетровська, Херсонська області, АР Крим) або 172–183 дні (Закарпатська, Миколаївська, Полтавська області), на решті території (17 областей) тривалість відповідного періоду становить 155–170 днів. Своєрідним винятком є Чернівецька область, де середня тривалість періоду з температурою понад +10°C складає 131 день.

Під час оцінки *річної кількості опадів* із двох-трьох показників ураховувались лише максимальні (праві), що розцінювалось, як більш вагома, ніж мінімальні показники (ліві), межа комфортності, її найнижчий рівень – 1 бал. Це, поряд з іншими аргументами, пояснюється традиційно більш позитивним ставленням населення до сонячних (у цьому контексті – «бездошових») днів, ніж до дошових. Отже, 1 бал – 1000–1500 мм; 2 бали – 700–999 мм; 3 бали – 600–699 мм; 4 бали – 500–600 мм; 5 балів – менше 500 мм.

Відносно Криму показник опадів у горах не наводився (середньорічна кількість опадів від 500 мм у передгір'ї до 1100 мм на Головному пасмі), на відміну від Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької, що є логічним винятком (Крим – єдина гірська територія України, яка виходить до моря), бо в протилежному випадку з урахуванням цього показника АР Крим отримала б 1 бал.

Найбільші бали (5, 4) отримали 15 адміністративних одиниць, що відповідає 410–590 мм опадів на рік. Найбільш несприятливими для розвитку рекреації за цим кліматичним елементом (кількість опадів 1000–1411 мм за рік) є області надмірної зволоженості (4 карпатські області).

Інтегруючий бал оцінки кліматичних ресурсів регіонів України визначався як сума складових балів оцінки середньої температури липня, річної кількості опадів, тривалості періоду з температурою понад +10°C. Під час визначення бала кліматичних ресурсів виходили з того, що: 1 інтегруючий бал – 3-5 складових балів; 2 бали – 6-7; 3 бали – 8-10; 4 бали – 11-12; 5 балів – 13-15.

Інтегральна оцінка кліматичних ресурсів (кліматичні ресурси – це кліматичні елементи (складові клімату певної території), які оцінюються і ранжуються) автономії, областей України, найбільший бал (5) отримали 4 приморські території (АР Крим, Запорізька, Миколаївська, Херсонська) та 1 придніпровська (Дніпропетровська), 4 бали – 2 приморські області (Одеська, Донецька), 3 придніпровські області (Кіровоградська, Полтавська, Черкаська) та 2 області – Вінницька, Луганська, – які не мають виходу ані до великої річки (у цьому дослідженні це Дунай, Дніпро), ані до моря (що може розцінюватись як достатньо «високе досягнення» цих областей, прихований ресурс, фактор розвитку рекреації та туризму). 3 бали отримали 6 областей і найменшою (1-2-бальною) оцінкою виділяються 7 областей, що в цілому характеризує їх як області надмірного зволоження та відносно низьких температур (Полісся, Карпати), розташовані в Карпатах, Поліссі.

Оцінка гідрографічних ресурсів. До гідрографічних ресурсів відносили площі актуальних смуг (зон «крайового ефекту») і рекреаційних акваторій, які обраховувалися за відповідною методикою. Гідрографічні РТР включають такі характеристики водних об'єктів (морів, річок, водосховищ, озер):

- ✓ площу актуальних смуг і рекреаційних акваторій морів;
- ✓ площу актуальних смуг та акваторій річок;
- ✓ площу актуальних смуг і акваторій озер;
- ✓ площу актуальних смуг та акваторій водосховищ.

Канали й болота, які хоча і є елементами гідрографічної сітки, у цьому випадку не враховувались.

Зважаючи на те, що розміри (площа) акваторій річок, озер, водосховищ значно менші, ніж морів, а також те, що для рекреації використовується не тільки прибережна частина річок,

озер, водосховищ, а й інші, більш віддалені, глибокі ділянки (рибалка, рух пасажирського судна під час круїзів по фарватеру річки, водосховища та ін.), враховувалась уся акваторія останніх. Іншими словами, під рекреаційною акваторією розуміється вся водна поверхня певної річки, озера, водосховища

Бал оцінки гідрографічних ресурсів адміністративних одиниць визначався за часткою загальної площі актуальних смуг і рекреаційних акваторій морів, річок, озер, водосховищ від площі адміністративної одиниці. Під час визначення бала гідрографічних ресурсів виходили з того, що: 1 бал – 1,0– 5,0%; 2 бали – 5,1– 10,0%; 3 бали – 10,1–15,0%; 4 бали – 15,1–20,0%; 5 балів – понад 20,0%.

Ураховуючи вищезазначене, найбільшу оцінку гідрографічних ресурсів, частка яких від площі адміністративної одиниці становить 17–23%, отримали 3 області (Волинська, Закарпатська, Черкаська). Зазначимо, що ці області забезпечили собі лідируюче положення за рахунок «річкової складової». 17 областей і Крим оцінено у 2–3 бали, останню (1-бальну) групу становлять Луганська, Харківська, Донецька, Житомирська області.

Ряд розбіжностей, які можна очікувати, порівнюючи ці показники (отримані за допомогою картометричних вимірів на картах областей та автономії масштабу 1 : 200 000) з показниками інших джерел, потрібно пояснити різними технологіями отримання результатів, що тягне за собою і відповідні спотворення.

Оцінка рослинних ресурсів. Під час бальної оцінки рослинних ресурсів до уваги брались 2 характеристики лісовкритої площі території (лісам, як більш вагомому для організації рекреації та туризму типу рослинності, віддавалась перевага порівняно з іншими типами – рослинністю степів, луків, боліт):

- ❖ площа лісів;
- ❖ залісненість території.

Під час визначення бала *площі лісів* виходили з того, що: 1 бал – до 2,0 тис. км²; 2 бали – 2,0–3,9 тис. км²; 3 бали – 4,0–5,9 тис. км²; 4 бали – 6,0–7,9 тис. км²; 5 балів – площа області (автономії) становить понад 7,9 тис. км².

Найбільші бали (5, 4) отримали області Поліського та

Карпатського регіонів, а найменший (1 бал) – області степової зони (крім Тернопільської області), що є підставою для активізації в їхніх межах відповідних фітомеліоративних заходів. Більшість адмінобластей і Крим оцінено проміжними 2–3 балами.

Під час визначення бала *залісненості території* виходили з того, що: 1 бал – до 10,0%; 2 бали – 10,0–19,9%; 3 бали – 20,0–29,9%; 4 бали – 30,0–39,9%; 5 балів – понад 39,9% залісненості території області (автономії).

Найбільші бали (5, 4), як і в попередньому випадку, отримали області Карпатського та Поліського регіонів, а найменший (1 бал) – області степової та лісостепової зони (Тернопільська область за рахунок відносно невеликої площі отримала 2 бали), що також можна вважати підставою для збільшення їхнього природного рекреаційного потенціалу шляхом посилення його рослинної (лісової) складової.

Решта території (9 адмінобластей і Крим) оцінено проміжними 2–3 балами.

Потрібно зазначити, що існує ряд вітчизняних і зарубіжних публікацій, присвячених застосуванню бальних шкал для рекреаційної оцінки лісу, в яких максимальну (5-бальну оцінку) отримали території з середньою густиною лісової рослинності, які характеризуються напіввідкритими перспективами. Обрана позиція пояснюється, в першу чергу, тим, що Україна, порівняно з іншими державами (Німеччина, Австрія) характеризується незначною лісистістю (14% площі території) і тому одиниці адміністративно-територіального поділу, лісопокритість яких є найбільшою, отримали 5-бальну оцінку.

Інтегруючий бал оцінки рослинних ресурсів автономної республіки, області визначався як сума складових балів оцінки площі лісів та залісненості території. Під час визначення бала *рослинних ресурсів* виходили з того, що: 1 інтегруючий бал – 2–3 складові бали; 2 бали – 4–5; 3 бали – 6–7; 4 бали – 8–9; 5 балів – 10.

Інтегральна оцінка лісових РТР показує, що найбільш вигідне (5, 4 бали) положення за цим показником у 6 областей Поліського та Карпатського регіонів, а найбільш «слабке» (1 бал) – у 9 областей, АР Крим і 9 областей оцінено в 2–3 бали.

Оцінка тваринних ресурсів. Бальна оцінка мисливсько-

промислових тварин (тваринних ресурсів) проводилася за такими складовими:

- ✓ густоти населення лисиці звичайної;
- ✓ поширення та густоти населення куниці лісової та куниці кам'яної;
- ✓ густоти населення зайця-русака;
- ✓ густоти населення кабана;
- ✓ густоти населення оленя благородного;
- ✓ густоти населення козулі європейської;
- ✓ густоти населення лося європейського.

Промислові риби як складова мисливської фауни не розглядались.

За наявності даних за 5-ма градаціями поширення відповідного явища (густина населення лисиці звичайної, густина населення кабана, густина населення козулі європейської) оцінка за 5-ти бальною системою була тотожною цим градаціям; за наявності 6-ти градацій (густина населення зайця-русака) – останні дві градації блокувались у 5 балів; за наявності 3-х градацій (густина населення оленя благородного, густина населення лося європейського) – 1–2-х бальні області визначались з урахуванням якісних характеристик екологічних карт і карт забруднення відповідних територій. Вибір видів мисливсько-промислових тварин був зумовлений, у першу чергу, традиційністю цих видів як об'єктів полювання (мисливський туризм) та наявністю відповідних якісних і кількісних показників.

Під час визначення бала:

✓ *густина населення лисиці звичайної* виходили з того, що: 1 бал – 10–20 особин/100 км²; 2 бали – 21–30; 3 бали – 31–40; 4 бали – 41–50; 5 балів – понад 50 особин/100 км²;

✓ *поширення та густоти населення куниці лісової та куниці кам'яної* виходили з того, що: 1 бал – менше 2 особин/100 км² (області з переважно несприятливою екологічною ситуацією); 2 бали – менше 2 (області з переважно сприятливою екологічною ситуацією); 3 бали – 2–5; 4 бали – 6–15; 5 балів – 16–20 особин/100 км²;

✓ *густина населення зайця-русака* виходили з того, що: 1 бал – менше 100 особин/100 км²; 2 бали – 101–150; 3 бали – 151–

200; 4 бали – 201–250; 5 балів – понад 250 особин/100 км²;

✓ *густоти населення кабана* виходили з того, що: 1 бал – менше 1 особини/100 км²; 2 бали – 1–3; 3 бали – 4–5; 4 бали – 6–15; 5 балів – 16–30 особин/100 км²;

✓ *густоти населення оленя благородного* виходили з того, що: 1 бал – практично відсутні (області з переважно несприятливою екологічною ситуацією); 2 бали – практично відсутні (області з переважно сприятливою екологічною ситуацією); 3 бали – менше 1 особини/100 км²; 4 бали – 1–10; 5 балів – понад 10 особин/100 км²;

✓ *густоти населення козулі європейської* виходили з того, що: 1 бал – 1–5 особин/100 км²; 2 бали – 6–10; 3 бали – 11–15; 4 бали – 16–30; 5 балів – 31–70 особин/100 км²;

✓ *густоти населення лося європейського* виходили з того, що: 1 бал – практично відсутні (області з переважно несприятливою екологічною ситуацією); 2 бали – практично відсутні (області з переважно сприятливою екологічною ситуацією); 3 бали – менше 1 особини/100 км²; 4 бали – 1–5; 5 балів – понад 5 особин/100 км².

Інтегруючий бал оцінки тваринних ресурсів адміністративних одиниць визначався як сума складових балів оцінки густоти населення лисиці звичайної, куниці лісової та куниці кам'яної, зайця-русака, кабана, оленя благородного, козулі європейської, лося європейського.

Під час визначення бала тваринних ресурсів виходили з того, що: 1 інтегруючий бал – 13–15 складових балів; 2 бали – 16–18; 3 бали – 19–21; 4 бали – 22–24; 5 балів – 25–28 балів.

Найбільший бал (5), що віддзеркалює оцінку тваринних ресурсів (ресурси мисливського туризму, утилітарної рекреації), мають Закарпатська, Чернівецька, Черкаська, Івано-Франківська, Харківська області. Це, в цілому, корелюється з традиційно високою мисливською популярністю цих територій і картою забруднення природного середовища України та свідчить про відносно низький ступінь забруднення територій цих областей. У той же час зазначимо, що зоогеографічні карти, які аналізувались, було складено до аварії на ЧАЕС, а карта забруднення природного середовища України – вже після аварії.

Найнижчий (1) бал отримали степові та лісостепові області (Запорізька, Полтавська, Донецька), які характеризуються високою розореністю, а також Рівненська область (варто зазначити, що територія Рівненщини отримала найвищий бал за густиною населення дося європейського).

Інтегральна оцінка природного блоку. Інтегруючий бал **природного блоку** регіонів України визначався як сума складових балів оцінки геологічних, орографічних, спелеологічних, рослинних, гідрографічних, тваринних, кліматичних ресурсів. Під час визначення бала природного блоку застосовувалась градація: 1 інтегруючий бал – 11–13 складових бали; 2 бали – 14–16; 3 бали – 17–19; 4 бали – 20–22; 5 балів – 23–25.

Аналіз інтегральної оцінки природного блоку свідчить про те, що найвищу (5 балів) оцінку отримали Закарпатська область (загальна сума балів 25) і АР Крим (загальна сума балів 24), які мають по 4–5 перших (5 балів) і других (4 бали) місць у більшості з шести природних номінацій. Найнижчу оцінку (1 бал) отримали Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Чернігівська, Полтавська області.

4. Оцінка природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України.

В основу **бальної оцінки природно-антропогенних РТР** було покладено площу природоохоронних територій регіонів України. Під час визначення бала природно-антропогенного блоку виходили з того, що: 1 бал – до 30,0; 2 бали – 30,0–60,0; 3 бали – 60,1–100,0; 4 бали – 100,1–200,0; 5 балів – понад 200,0 тис. га.

Найбільші абсолютні показники площі природоохоронних територій, оцінені максимально (5–4 бали), мають АР Крим, Херсонська та Закарпатська області.

Певною мірою максимальна оцінка, яку отримали ці території (за всієї вразливості єдиного площинного критерію), є символічною і цілком логічною, адже автономія інтегрує унікальні гірські, гірсько-приморські, приморські ландшафти, що охороняються, найціннішу в державі континуальну «актуальну

смугу», яка тягнеться від Феодосії (ПСБК – південно-східний берег Криму) до Великої Алушти та Великої Ялти (ПБК – південний берег Криму) і далі до Євпаторії (ПЗБК – південно-західний берег Криму), Херсонська область – єдина в Україні, що омивається двома морями, на території якої знаходяться найбільший у країні острів (територія о. Джарилгач охороняється), унікальна екосистема Нижнього Дніпра, а Закарпатська область виходить на 4 країни так званого «далекого зарубіжжя», є західним форпостом України, що варто розцінювати як унікальні умови розвитку прикордонного туризму.

Однак головним є те, що в межах АР Крим, Херсонської та Закарпатської областей знаходиться ряд найбільших за площею та найцінніших за біологічним і фізико-географічним різноманіттям природоохоронних територій загальнодержавного значення.

Найнижчу оцінку (1 бал) отримали 14 областей (56% від загальної кількості адмінтериторій), але варто врахувати те, що в цьому випадку частка природоохоронних територій областей не аналізувалась – цілком можливо, що цей показник стосовно деяких із 14 областей мав би більш переконливий вигляд (наприклад, стосовно Чернівецької області).

5. Оцінка архітектурно-історичних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України.

В основу бальної оцінки архітектурно-історичних РТР було покладено кількість найвизначніших архітектурно-містобудівних споруд. Під час визначення бала архітектурно-історичного блоку регіонів України виходили з того, що: 1 бал – до 20, 2 бали – 21–50, 3 бали – 51–100, 4 бали – 101–150, 5 балів – понад 150 пам'яток.

За кількістю найвизначніших архітектурно-містобудівних споруд перші 4 місця посідають Львівська, Київська, Хмельницька області, АР Крим (5), архітектурно-історичні РТР Волинської, Чернігівської, Тернопільської, Вінницької областей оцінено 4 балами.

Найменшу оцінку (1 бал) отримали архітектурно-історичні

РТР Херсонської, Донецької, Кіровоградської, Миколаївської, Луганської, Запорізької областей.

6. Оцінка інфраструктурних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України.

Під час **бальної оцінки інфраструктурних РТР** регіонів України розглядалися такі показники:

- кількість закладів оздоровлення та відпочинку;
- кількість туристських готелів.

Бал оцінки інфраструктурного блоку адміністративної одиниці визначався за загальною кількістю туристських готелів, закладів оздоровлення та відпочинку. Під час визначення бала інфраструктурного блоку виходили з того, що: 1 бал – 1–100; 2 бали – 101–200; 3 бали – 201–300; бали – 301–400; 5 балів – понад 400 рекреаційно-туристських закладів.

Найбільшою концентрацією та розвитком рекреаційно-туристської інфраструктури (інфраструктурні ресурси) характеризуються АР Крим, включаючи Севастополь (рекреаційна освоєність узбережжя Чорного, Азовського морів), Донецька область (рекреаційна освоєність Азовського моря, розвиток приміської рекреації).

В Одеській області показники рекреаційно-туристської нерухомості дещо менші. Цим трьом одиницям адміністративно-територіального поділу поступають Дніпропетровська і Київська області, рекреаційно-туристська інфраструктура яких у загальному вигляді утворює умовну третю групу (3 бали). База розміщення закладів рекреації та туризму Запорізької, Миколаївської, Львівської, Херсонської, Луганської областей (2 бали) та Вінницької, Волинської, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської областей (1 бал) отримала найменший розвиток.

Низький бал рівня розміщення не означає існування відповідних «вузьких місць» у рекреаційному господарстві тієї чи іншої території – він не узгоджується з будівельними та іншими соціально-економічними нормами і правилами забезпечення

населення ліжко-місцями в готелях, на турбазах та інших функціональних типах ТРС.

Потрібно зазначити, що на функціонування підприємств індустрії гостинності (підприємств, що складають базу розміщення рекреантів) впливає ціла низка факторів, найголовнішими з яких є внутрішньо- та зовнішньополітична ситуація, суспільно-економічна ситуація, ринкові запити і потреби, сезонні варіації, закони та правила, яким підпорядкована діяльність рекреаційно-туристського господарства тощо.

Однією із суттєвих ознак розвитку ринкових відносин у національній рекреації і туризмі є характеристика форм власності туристського господарства, структура яких трансформується у бік зменшення державного сектору зі зростанням колективної та приватної власності. Зазначимо, що суб'єктам туристської діяльності недержавної форми власності належить більша частка в обсязі реалізації турпродукту, а відповідно й у доході від туризму.

Найбільшого розвитку мережа турпідприємств набула в АР Крим, Одеській, Київській, Львівській областях, вони ж характеризуються і найбільшим балом ресурсно-рекреаційного рейтингу (відповідно, 5, 4, 4, 4 бали).

7. Оцінка біосоціальних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України.

В основу бальної оцінки біосоціальних РТР було покладено кількість найвизначніших біосоціальних ресурсів. Під час визначення бала біосоціального блоку регіонів України виходили з того, що: 1 бал – до 20, 2 бали – 21–40, 3 бали – 41–60, 4 бали – 61–100, 5 балів – понад 100 найвизначніших біосоціальних ресурсів.

Біосоціальні РТР Київської, Львівської, Полтавської, Одеської, Чернігівської, Житомирської, Вінницької областей та АР Крим було оцінено максимально (5 балів), мінімальну оцінку (1 бал) отримали біосоціальні РТР Херсонської, Донецької, Запорізької, Рівненської, Луганської областей. Зазначимо, що було використано ряд енциклопедичних, довідкових, історичних, історико-географічних, краєзнавчих та інших джерел, дані яких

було узагальнено.

Це певною мірою пояснює нечисленність видатних постатей тієї чи іншої області та автономії.

8. Оцінка подієвих рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України.

В основу **бальної оцінки подієвих РТР** було покладено кількість найвизначніших подієвих ресурсів. Під час визначення бала подієвого блоку регіонів України виходили з того, що: 1 бал – до 10, 2 бали – 11–20, 3 бали – 21–30, 4 бали – 31–40, 5 балів – понад 40 подій.

Подієві ресурси Львівської, Одеської, Київської, Івано-Франківської областей та АР Крим було оцінено максимально (5 балів), мінімальну оцінку (1 бал) отримали подієві ресурси Закарпатської, Запорізької, Дніпропетровської, Херсонської, Сумської, Кіровоградської областей.

Загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу **регіонів України** визначався як сума балів 7 блоків – суспільно-географічного, природного, архітектурно-історичного, інфраструктурного, природно-атропогенного, біосоціального, подієвого.

Під час визначення загального бала застосовувалась така градація: 1 інтегруючий бал – 11–14 складових бали; 2 бали – 15–18; 3 бали – 19–22; 4 бали – 23–26; 5 балів – 27–32.

Аналіз *таблиці 5.8* свідчить про те, що лише АР Крим отримала максимальний загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу (5), Київську, Одеську, Вінницьку, Львівську області було оцінено 4 балами (ці області й автономію з певним припущенням можна вважати територіями-донорами (ресурсно-рекреаційними)).

Мінімальний (1) бал отримали Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська області (принаймні – дві останні на сьогодні є аутсайдерами, депресивними в ресурсно-рекреаційному відношенні).

Таблиця 44

Ресурсно-рекреаційний рейтинг регіонів України

Адміністративні одиниці	Оцінка блоку, бали							Сума складових балів ресурсно-рекреаційного рейтингу	Загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу
	суспільно-географічного	природного	природно-антропогенного	архітектурно-історичного	інфраструктурного	біосоціального	подорожного		
АР Крим	2	5	5	5	5	5	5	32	5
Вінницька	5	4	1	4	1	5	3	23	4
Волинська	1	3	2	4	1	3	4	18	2
Дніпропетровська	4	2	1	2	3	2	1	15	2
Донецька	3	1	1	1	5	1	2	14	1
Житомирська	4	1	1	2	1	5	2	16	2
Закарпатська	1	5	4	3	1	2	1	17	2
Запорізька	3	1	3	1	2	1	1	12	1
Івано-Франківська	2	4	2	3	1	4	5	21	3
Київська	4	1	2	5	3	5	5	25	4
Кіровоградська	5	1	1	1	1	2	1	12	1
Луганська	2	2	1	1	2	1	2	11	1
Львівська	1	4	1	5	2	5	5	23	4
Миколаївська	5	2	1	1	2	2	3	16	2
Одеська	5	2	1	3	4	5	5	25	4
Полтавська	4	1	1	2	1	5	2	16	2
Рівненська	2	2	3	3	1	1	4	16	2
Сумська	-3	2	2	2	1	4	1	15	2
Тернопільська	2	3	1	4	1	2	2	15	2

Адміністративні одиниці	Оцінка блоку, бали							Сума складових балів ресурсно-рекреаційного рейтингу	Загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу
	суспільно-географічного	природного	природно-антропогенного	архітектурно-історичного	інфраструктурного	біосоціального	подієвого		
Харківська	4	2	1	3	1	3	4	18	2
Херсонська	4	2	4	1		1	1	15	2
Хмельницька	3	3	1	5	1	2	3	18	2
Черкаська	4	3	2	2	1	4	2	18	2
Чернівецька	3	4	1	3	1	2	2	16	2
Чернігівська	3	1	3	4	1	5	2	19	3

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2009. 400 с.
2. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. К. : Київський університет, 2001. 395 с.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

ТЕМА 1. ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ЙОГО КОМПОНЕНТИ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. Дайте визначення поняття «туристський потенціал».
2. Як відбувалась еволюція трактування ученими терміна «туристський потенціал» в економіці й географії?
3. Які основні властивості туристсько-рекреаційних ресурсів?
4. Дайте визначення «туристські ресурси», «рекреаційні ресурси», «туристсько-рекреаційні ресурси».
5. Яка структура основних типів туристсько-рекреаційних ресурсів?
6. На які чотири групи умовно можна підрозділити туристсько-рекреаційні ресурси?
7. За якими системними характеристиками визначають туристський потенціал регіону?
8. Яка загальна класифікація туристського потенціалу за різними ознаками була запропонована Н. В. Святохо?
9. На які групи було запропоновано розділити всі ресурси Всесвітньою туристською організацією?
10. Дати визначення природно-географічним та природно-антропогенним рекреаційно-туристським ресурсам. Що входить до їхнього складу?
11. Яке визначення та склад суспільно-історичних рекреаційно-туристських ресурсів?
12. Які основні позиції методики дослідження суспільно-історичних рекреаційно-туристських ресурсів?

ЗАВДАННЯ:

- Завдання 1.* Використовуючи перелік рекреаційно-туристських ресурсів, дайте первинну оцінку рекреаційно-туристських ресурсів певної адміністративної

області України, а також визначте їхні головні характеристики та цільовий напрям.

ТЕМА 2. РАЙОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. На основі яких методів здійснюють оцінку й аналіз рекреаційних ресурсів?
2. Який метод застосовують для обробки зібраного матеріалу?
3. Дайте визначення методів: таксономія та районування.
4. Який метод емпіричних досліджень найчастіше використовується?
5. Який метод застосовується для дослідження складних об'єктів, що розвиваються?
6. Яке застосування знаходять кількісні методи?
7. Які методи застосовують для виявлення й кількісної оцінки статистичних залежностей?
8. Дайте визначення методів системного аналізу.
9. Дати визначення поняття «рекреаційне районування».
10. Назвати основні таксономічні одиниці.
11. Які умови визначення меж рекреаційних регіонів?
12. Які регіональні рекреаційні системи України виділяє І. Д. Родічкін?
13. Який зміст комплексного рекреаційного районування, що наводить О. І. Шаблій?
14. Які встановлені радіуси доступності структурних елементів під час визначення меж рекреаційного регіону?

ЗАВДАННЯ:

- Завдання 1.* Використовуючи теоретичний матеріал та фізичні карти, нанести на контурну карту туристсько-рекреаційні регіони згідно з районуванням за М. П. Крачило, І. Д. Родічкіним, О. І. Шаблієм.
- Завдання 2.* Визначити межі певного рекреаційного регіону та охарактеризувати умови визначення цих меж.
- Завдання 3.* Визначити та нанести на контурну карту складові

певного рекреаційного регіону (рекреаційні райони), розрахувати радіуси доступності структурних елементів.

ТЕМА 3.

ПРОЦЕДУРА ОЦІНЮВАННЯ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. За якими аспектами рекомендується оцінювати туристський потенціал території для визначення інтегральної цінності й форм рекреаційного використання території?
2. Що має за мету оцінка території для цілей розвитку туризму?
3. Яке визначення інтегральній оцінці туристського потенціалу дає А. В. Дроздов?
4. З яких обов'язкових етапів складається процедура оцінювання?
5. Який алгоритм оцінки туристсько-рекреаційних об'єктів і територій?
6. Який зміст діагностики туристського потенціалу територій?
7. Які існують типи оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу території?
8. Який вплив виявляє медико-біологічний тип оцінки?
9. Що визначається за психолого-естетичним типом оцінки?
10. Якими показниками характеризуються естетичні властивості природних комплексів?
11. Які фактори включає кількісна оцінка атрактивності?
12. Дайте характеристику технологічному та економічному типам оцінки.
13. Які основні показники комплексної оцінки якості туристської території?
14. У чому полягає складність оцінки території для цілей туризму та відпочинку?

ЗАВДАННЯ:

- Завдання 1.* Дайте комплексну оцінку якості туристської території свого міста за основними показниками.

ТЕМА 4.
АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА
КЛІМАТИЧНИХ УМОВ ТЕРИТОРІЇ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. Які особливості впливу клімату на організм людини?
2. Що таке біоклімат? Які його основні компоненти?
3. Які найважливіші метеорологічні елементи та їхній вплив на організм людини?
4. Дайте визначення понять «клімат», «погода», «біоклімат».
5. Які основні кліматоутворювальні фактори?
6. Що таке комфортний стан організму людини або фізіологічний оптимум?
7. Чим визначаються оптимальні погодні умови?
8. Який тип оцінки використовують для оцінки кліматичних рекреаційних ресурсів?
9. Що таке «зона комфорту»? Які її межі?
10. Чим визначається інсоляційний режим?
11. Що таке атмосферний тиск?
12. Чим визначається механізм впливу зміни температури і тиску повітря на організм людини?
13. Які критерії оцінки параметрів атмосферної циркуляції для біоклімату?
14. Як оцінюється швидкість вітру?
15. Дайте визначення вологості повітря. Що таке максимальна вологість?
16. Дайте визначення абсолютної та відносної вологості повітря.
17. Які медико-кліматичні критерії оцінки вологості?
18. Що таке атмосферні опади? Чим вони вимірюються?
19. Чим характеризується термічний режим?
20. Як визначається період, сприятливий для зимової рекреації?
21. Як визначається період, сприятливий для літньої рекреації?
22. Як визначається тривалість купального сезону?
23. Які медико-кліматичні критерії оцінки температури

повітря?

24. Що таке система умовних (ефективних) температур?
25. Дайте визначення «контрастна мінливість погоди».
26. Які режими погод виділяються залежно від значення контрастної мінливості погоди?
27. Дайте загальну оцінку біоклімату.

ЗАВДАННЯ:

- Завдання 1.* Визначити оптимальні (комфортні) погодні умови для занять літніми та зимовими видами рекреаційної діяльності в певній області України
- Завдання 2.* Визначити інсоляційний (світловий) режим певної адміністративної області України.
- Завдання 3.* Оцінити термічний режим для занять рекреаційною діяльністю певної адміністративної області України.
- Завдання 4.* Оцінити режим вологості для занять рекреаційною діяльністю певної адміністративної області України.
- Завдання 5.* Оцінити режим опадів для занять рекреаційною діяльністю певної адміністративної області України.
- Завдання 6.* Розрахувати значення контрастної мінливості погоди та виділити режим погоди в певній адміністративній області України.
- Завдання 7.* Оцінити придатності клімату для розвитку оздоровчого туризму на локалізованому рівні для певної адміністративної області України.
- Завдання 8.* Використовуючи статистичні дані, матеріали періодичних видань та Інтернету, зберіть дані про водні ресурси певної адміністративної області України.

ТЕМА 5. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. Які водні ресурси туризму і які їхні характеристики?
2. Які фактори визначають рекреаційну цінність акваторій у

цілому або окремих ділянках?

3. Які параметри рекомендуються для оптимальних умов відпочинку?

4. Які межі транспортної доступності акваторій?

5. Від яких несприятливих антропогенних факторів залежить якість водного природного середовища й масштаби рекреаційного використання водних об'єктів?

6. Яким чином здійснюється оцінка водойм для пляжно-купального відпочинку?

7. Які критерії оцінки водних об'єктів для пляжно-купального відпочинку?

8. Які найбільш сприятливі умови оцінки водойм для купання?

9. Які особливості оцінки водних ресурсів для розвитку спортивного туризму?

ЗАВДАННЯ:

Завдання 1. Оцінити параметри найбільших акваторій певної адміністративної області України. Визначити можливості використання акваторій для різних видів рекреаційної діяльності.

Завдання 2. Оцінити акваторії певної адміністративної області України для використання у стаціонарній рекреації.

Завдання 3. Оцінити найбільші водні об'єкти певної адміністративної області України для пляжно-купального відпочинку.

Завдання 4. Використовуючи наведений нижче метод кількісної оцінки пляжно-купальних ресурсів, розрахувати економічний ефект використання цього виду ресурсу в м. Одеса, площа пляжу – 70 м².

Завдання 5. Розрахувати екологічне й психофізіологічне навантаження на найбільші акваторії певної адміністративної області України.

Завдання 6. Дослідити гідрографічну мережу певної адміністративної області України за розрахунками, наведеними в додатку до теми 5.

Завдання 7. Нанести на контурну карту бальнеологічні курорти певних адміністративних областей України.

Завдання 8. Використовуючи статистичні дані, матеріали періодичних видань та Інтернету, зберіть дані про рельєф певної адміністративної області України.

ДОДАТОК ДО ТЕМИ 5

РОЗРАХУНОК ПЛОЩ АКТУАЛЬНИХ СМУГ РІЧОК, ОЗЕР, ВОДОСХОВИЩ, КАНАЛІВ, УЗБЕРЕЖЖЯ МОРІВ

Таблиця 1

*Розрахунки площ актуальних смуг річок
області*

Назва ріки	Довжина, км		Площа акваторії, км ²	Площа актуальної смуги, км ²			Загальна площа, км ²
	загальна	в межах області		лівобережжя	правобережжя	разом	
Великі	понад 500		Гр.3 х 0,5	Гр.3 х 0,5	Гр.3 х 0,5	Гр.5 + Гр.6	Гр.4 + Гр.7
Середні	100–500		Гр.3 х 0,1	Гр.3 х 0,3	Гр.3 х 0,3	Гр.5 + Гр.6	Гр.4 + Гр.7
Малі	до 100		Гр.3 х 0,05	Гр.3 х 0,1	Гр.3 х 0,1	Гр.5 + Гр.6	Гр.4 + Гр.7
Разом							Σ Гр.8

Примітки до таблиці 1:

1. Якщо межа між областями проходить по річці, то в графі 4 довжина на цьому проміжку множилась на 0,25; 0,05; 0,025 (відповідно – великі, середні, малі ріки).

2. Якщо межа між областями проходить по річці, то площа актуальної смуги вираховувалась тільки за берегом у межах області, тобто тільки лівобережжя або правобережжя.

Як приклад у таблицях 2–5 наведено розрахунки площ актуальних смуг по Волинській та Черкаській областях.

Таблиця 2

Річки Волинської області

Групи	Назва річки	Загальна протяжність, км	Довжина в межах області, км
Великі	Прип'ять	748	172
Разом:			172
Середні	Турія	202	202
	Стохід	191	191
Разом:			393
Малі	Луга	93	93
	Вижівка	90	90
	Кормин	68	68
	Веселуха	65	24
	Цир	60	60
	Чорногузка	49	49
	Конопелька	48	48
	Липа	43	43
Разом:			475

Таблиця 3

Розрахунки площ актуальних смуг річок Волинської області

Річки	Довжина, км		Площа акваторії, км ²	Площа актуальної смуги, км ²			Загальна площа, км ²
	загальна	в межах області		ліво-бережжя	право-бережжя	разом	
Великі		172	96	96	96	192	288
Середні		393	39,3	117,9	117,9	235,8	275,1
Малі		475	23,75	47,5	47,5	95	118,75
Разом							681,851*

* Для прикладу розрахунків актуальних смуг було взято не всі річки Волинської області.

Таблиця 4

Річки Черкаської області

Групи	Назва річки	Загальна протяжність, км	Довжина в межах області, км
Середні	Сула	363	4
	Рось	346	101
	Гірський Тікич	167	161
	Велика Вись	166	80
	Тясмин	161	133
	Гнилий Тікич	157	115
	Супій	144	45
	Ятрань	104	68
	Вільшанка	100	100
Разом:			807

Продовження таблиці 4

Групи	Назва річки	Загальна протяжність, км	Довжина в межах області, км
Малі	Росава	90	26
	Золотоношка	88	88
	Синиця	78	34
	Гнилий Ташлик	66	66
	Шполка	53	53
	Чумгак	44	41
	Уманка	43	43
Разом:			351

* Для прикладу розрахунків актуальних смуг були взя- ті не всі річки Черкаської області.

Таблиця 6

Розрахунки площ актуальних смуг озер
області

Назва	Площа акваторії, км ²	Довжина берегової лінії, км	Площа актуальної смуги, км ²	Загальна площа, км ²
1	2	3	4	5
Озера			Гр.3 x 0,3	Гр.2 + Гр.4
Загалом озер				∑ за Гр.5

Таблиця 7

Розрахунки площ актуальних смуг водосховищ
області

Назва	Площа акваторії, км ²	Довжина берегової лінії, км	Площа актуальної смуги, км ²	Загальна площа, км ²
1	2	3	4	5
Водосховищ			Гр.3 x 0,4	Гр.2 + Гр.4
Загалом водосховищ				∑ за Гр.5

Таблиця 8

*Розрахунки площ актуальних смуг каналів
області*

Назва каналу	Довжина в межах області, км	Площа акваторії, км ²	Площа актуальної смуги, км ²			Загальна площа, км ²
			ліво-бережжя	право-бережжя	разом	
1	2	3	4	5	6	7
Магістральні		Гр.2 х 0,05	Гр.2 х 0,1	Гр.2 х 0,1	Гр.4 + Гр.5	Гр.3 + Гр.6
Загалом каналів						∑ Гр.7

Примітки до таблиці 8:

1. Якщо межа між областями проходить по каналу, то в графі 3 довжина на цьому проміжку множилась на 0,025.

2. Якщо межа між областями проходить по каналу, то площа актуальної смуги вираховується тільки берегу в межах області, тобто тільки лівобережжя або правобережжя.

Таблиця 9

*Розрахунки площ актуальних смуг узбережжя морів в межах
області*

Назва	Площа акваторії, км ²	Довжина берегової лінії, км	Площа актуальної смуги, км ²	Загальна площа, км ²
1	2	3	4	5
Чорне		Гр.2 x 1,0	Гр.2 x 0,1	Гр.3 + Гр.4
Азовське		Гр.2 x 0,5	Гр.2 x 0,1	Гр.3 + Гр.4
Загалом узбережжя		∑ за Гр.3	∑ за Гр.4	∑ за Гр.5

ТЕМА 6. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РЕЛЬЄФУ ТЕРИТОРІЇ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ:

1. У чому виражається привабливість рельєфу для цілей туризму та відпочинку?
2. У яких випадках рельєф можна розглядати як туристський ресурс?
3. Який вплив робить рельєф на формування і функціонування різних типів територіальних систем рекреації та туризму?
4. Що таке теренкур?
5. Як проводиться оцінка рельєфу для лікувально-оздоровчих занять?
6. Для яких видів спортивного туризму рельєф є визначальним?
7. Як проводиться оцінка рельєфу для організації гірськолижного та спортивного туризму?

ЗАВДАННЯ:

- Завдання 1.* Оцінити туристсько-рекреаційний потенціал рельєфу території певної адміністративної області України для лікувально-оздоровчого туризму.
- Завдання 2.* Оцінити природні умови Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Тернопільської областей для розвитку гірськолижного туризму.
- Завдання 3.* Нанести на контурну карту гірськолижні курорти України.
- Завдання 4.* Використовуючи статистичні дані, матеріали періодичних видань та Інтернету, зберіть дані про біотичні ресурси (рослинні та тваринні) певної адміністративної області України.

ТЕМА 7.
АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА
РОСЛИННИХ І ТВАРИННИХ (БІОТИЧНИХ) РЕСУРСІВ
ТЕРИТОРІЇ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. Що таке біотичні ресурси? Що до них можна віднести?
2. Якими показниками визначається рекреаційна цінність біотичних ресурсів?
3. Значення рослинного покриву як рекреаційного ресурсу?
4. Яка рекреаційна функція лісу?
5. Яким чином залучають лісові ресурси у процес туристської діяльності?
6. Із чого складається лісовий фонд України?
7. Які дані містять карти і журнали таксаційних характеристик?
8. Яких норм рекреаційного навантаження на різні природні комплекси необхідно дотримуватися для збереження природних ландшафтів?
9. Як здійснюється оцінка природних комплексів ягідних угідь і угідь із лікарськими рослинами?
10. Яким чином оцінюють лісові ресурси для організації рекреаційної діяльності?

ЗАВДАННЯ:

- Завдання 1.* Здійсніть оцінку рослинного покриву певної туристсько-рекреаційної території.
- Завдання 2.* Оцініть потенціал лісових рекреаційних ресурсів певної адміністративної області України.
- Завдання 3.* Використовуючи статистичні дані, матеріали періодичних видань та Інтернету, зберіть дані про об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ), морське узбережжя, лісові ділянки, водосховища та річки певної адміністративної області України.

ТЕМА 8. КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ПРИРОДНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. Якими компонентами визначається естетичність ландшафту?
2. Дайте визначення ландшафтно-рекреаційному потенціалу.
3. Яким чином проводиться зонування території за ступенем сприятливості природних ландшафтів для рекреаційного освоєння?
4. Охарактеризуйте використання методу експертних (бальних) оцінок яких-небудь об'єктів або явищ.
5. Яка сутність методики комплексної оцінки рекреаційної цінності окремих об'єктів і ділянок територій на основі їхнього візуального обстеження?
6. На чому ґрунтується методика оцінки пейзажно-естетичних ресурсів гірських ландшафтів?
7. Що таке естетичні ресурси території?
8. Які показники виділено для оцінки міри візуальної різноманітності оцінюваного ландшафту?

ЗАВДАННЯ:

- Завдання 1.* Проведіть оцінку певної адміністративної області України за методикою комплексної оцінки рекреаційної цінності окремих об'єктів і ділянок територій на основі їхнього візуального обстеження, яка запропонована ДІТБ.
- Завдання 2.* Використовуючи статистичні дані, матеріали періодичних видань та Інтернету, зберіть дані про історико-культурні ресурси певної адміністративної області України.

ТЕМА 9. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. Яка роль історико-культурного потенціалу в туризмі?
2. Що входить в історико-культурний потенціал?
3. Які існують методи і принципи оцінки культурних комплексів для рекреаційних цілей?
4. Які основні принципи освоєння культурних комплексів у туризмі?
5. Яка роль малих історичних міст у туризмі?
6. У якому вигляді може бути представлено в туризмі етнографічна спадщина?
7. Якими факторами обумовлюється надійність культурних комплексів?
8. Чим визначається ємність культурного комплексу? Від яких факторів вона залежить?
9. Які види унікальних історичних територій містить будь-який регіон?
10. Які принципи мають бути покладені в основу сучасного освоєння унікальних історичних територій?
11. Які споруди включає монастирський природно-історичний парк?
12. За якими критеріями можна класифікувати сукупність існуючих методик оцінювання історико-культурного потенціалу?
13. В чому полягають узагальнені недоліки досліджених методичних підходів?
14. Які основні методологічні принципи та вимоги до методики оцінки історико-культурного потенціалу?
15. Які об'єкти світової спадщини розташовані на території України?
16. Чи рівномірним є розміщення по території України історико-культурних ресурсів і якими факторами це обумовлено?
17. Які регіони України є найбільш своєрідними в етнографічному відношенні?

ЗАВДАННЯ:

Завдання 1. Скласти картосхему історико-культурного потенціалу однієї з областей України.

Завдання 2. Оцінити запропоновану пам'ятку архітектури та містобудування. Заповнити бланк:

Бланк оцінки пам'яток архітектури та містобудування

Назва пам'ятки		
Область, автономія, докладна адреса		
Автор	архітектор	
	скульптор	
	інженер	
Тип споруди	громадська архітектура	
	промислова архітектура	
	військова архітектура	
	культува архітектура	
	парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	
	архітектурні монументи та скульптурні пам'ятники	
Територія (площа), екологічність, атрактивність		
Архітектурний стиль		
Матеріал	каміння	
	дерево	
	метал	
Час	створення	
	реконструкції	
	реставрації	
Кому належав		

Продовження Бланка оцінки пам'яток архітектури та містобудування

Історичні події, пов'язані з цим об'єктом		
Ступінь автентичності*		
Унікальність	одичність	
Ціннісний ранг	світовий	
	європейський	
	національний	
	регіональний	
Том, сторінка за основним джерелом		
Загальна кількість пам'яток архітектури та містобудування		
Примітки (додаткова інформація)		

* Автентичність (збереження) – відповідність оригіналу; ступінь автентичності – ступінь відповідності архітектурно-історичної пам'ятки первісному варіанту споруди.

**ТЕМА 10.
МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ТУРИСТСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. Яка оцінка історико-культурних пам'яток прийнята у світовій практиці?
2. У чому сутність комплексного зонування ресурсів розвитку туристсько-екскурсійної діяльності в Криму М. В. Кузнецова?
3. Дайте характеристику оцінки об'єктів культурної спадщини за значимістю І. І. Пирожник та Л. О. Литовки.
4. Як оцінюють туристично-екскурсійні об'єкти області В.

І. Павлов та Л. М. Черчик?

5. Які показники оцінки історико-культурного потенціалу в складі методики комплексної оцінки потенціалу рекреаційних територіальних систем (В. І. Мацола)?

6. Який зміст оцінки історико-культурного потенціалу області в складі методики комплексної оцінки рекреаційно-ресурсного потенціалу (І. М. Філоненко)?

7. Які особливості методики історико-культурної оцінки території історичного поселення О. О. Ємельянова?

8. Дайте характеристику комплексній порівняльній оцінці архітектурно-містобудівної спадщини України за окремими регіонами, В. Т. Завада?

9. Який зміст методики визначення ресурсно-рекреаційного рейтингу території адміністративно-територіальних суб'єктів України (О. О. Бейдик)?

10. Яка сутність методики визначення екскурсійного потенціалу регіонів (Н. В. Савіна, З. М. Горбильова)?

11. У чому особливості методики визначення атрактивності туристського об'єкта І. Ф. Карташевської?

12. Дайте характеристику методики територіально-просторової організації систем туризму регіонального рівня (Т. Ф. Панченко).

13. Який зміст рекреаційної оцінки культурно-історичних ресурсів (О. З. Байтеряков)?

14. Як оцінює культурно-рекреаційний потенціал для цілей розвитку збалансованого туризму в області Н. Кравченко?

15. Дайте характеристику методики комплексної оцінки пам'яток В. В. Вечерського.

16. Який зміст бальної оцінки пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів С. П. Кузика та З. О. Касянчука?

17. Дайте характеристику методики оцінки історико-культурних ресурсів М. М. Поколодної.

ЗАВДАННЯ:

Завдання 1. Використовуючи статистичні дані, матеріали періодичних видань та Інтернету, зробіть оцінку пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів за методикою С. П. Кузика та З. О.

- Касянчука певної адміністративної області України.
- Завдання* 2. Використовуючи статистичні дані, матеріали періодичних видань та Інтернету, зробіть оцінку історико-культурних ресурсів за методикою М. М. Поколодної певної адміністративної області України.

ТЕМА 11. ІНФРАСТРУКТУРА ТУРИЗМУ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕСУРСІВ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. Що належить до соціально-економічних ресурсів туризму?
2. Як класифікують соціально-економічні ресурси туризму?
3. Яке значення інформаційних ресурсів для розвитку туризму?
4. Охарактеризуйте фінансові та матеріальні ресурси туризму.
5. Що утворює матеріально-технічну базу туризму?
6. Як оцінюється матеріально-технічна база туризму?
7. Що розуміють під туристської інфраструктурою?
8. Який вплив на розвиток туризму надає туристська інфраструктура?
9. Виділіть галузі та блоки функціонування туристської інфраструктури.
10. Як проводять оцінку туристської інфраструктури?
11. Які загальні особливості транспортної інфраструктури?
12. Що входить до складу інфраструктури авіаційного транспорту?
13. У чому полягає специфіка інфраструктури водних видів транспорту?
14. Які особливості та структура інфраструктури розміщення туристів?
15. Які об'єкти утворюють інфраструктуру харчування

туристів?

16. Як визначають поняття «туристський об'єкт», «туристський комплекс», «туристська установа»?

17. Як класифікують туристські об'єкти та комплекси?

18. Які типи лікувально-оздоровчих установ ви знаєте?

Коротко охарактеризуйте кожен із них.

19. Які типи закладів відпочинку ви знаєте?

20. Які туристські установи ви знаєте?

ЗАВДАННЯ:

Завдання 1. Проведіть комплексну оцінку туристської інфраструктури свого регіону за такими її блокам:

- а) транспортна інфраструктура;
- б) інфраструктура розміщення туристів;
- в) інфраструктура харчування туристів;
- г) інфраструктура дозвілля і розваг;
- д) спеціалізована інфраструктура.

Завдання 2. Користуючись статистичними даними та матеріалами періодичного друку, а також власними спостереженнями, визначте реальні потреби вашого населеного міста в: туристських фірмах (туроператорах і турагентах), кваліфікованих кадрах для сфери туризму, установах культури, дозвілля та розваг, спортивних установах. Зіставте отримані дані з реальною ситуацією. Зробіть відповідні висновки.

Завдання 3. Оцініть інформаційні ресурси туризму вашого регіону. Для проведення оцінки вам необхідно відповісти на такі запитання:

✓ Які довідники, путівники, туристська література по вашому регіону є у вільному продажу?

✓ Наскільки повно в цих виданнях представлено інформацію про регіон вашого проживання?

✓ Чи має ваш регіон власну сторінку або сайт в Інтернеті? Проведіть оцінку інформаційного змісту цього сайту.

✓ Інформація якого роду циркулює в центральній і місцевій пресі?

Завдання 4. Перелічіть і охарактеризуйте видання національного

рівня, присвячені туристським ресурсам регіону з позиції інформаційної насиченості. Проведіть аналіз 2–3 туристських видань, присвячених вашому регіону з точки зору повноти інформації про його туристський потенціал.

ТЕМА 12. КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. Які етапи має включати загальна методика оцінки рекреаційних ресурсів?
2. Яким чином рекомендує В. І. Мацола визначати ефективність використання рекреаційних ресурсів з оздоровчою метою за умови разового відвідування рекреаційного об'єкта?
3. Яка цінність методики оцінки туристичного потенціалу територій А. В. Дроздова.
4. Виділення яких компонентів туристського потенціалу передбачає методика, запропонована А. В. Дроздовим?
5. За яким планом пропонує оцінювати туристський потенціал території Є. Ю. Колбовський?
6. Яка сутність методики оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу території Ю. О. Худеньких?
7. Які методики оцінки туристського потенціалу ви знаєте?

ЗАВДАННЯ:

- Завдання 1.* Проведіть комплексну оцінку рекреаційного потенціалу певної адміністративної області України за методикою, запропонованою В. І. Мацолою.
- Завдання 2.* Проведіть оцінку певної адміністративної області України за методикою оцінки якості туристської території або за методикою оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу, запропонованою Є. Ю. Колобовським.

ТЕМА 13.

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ТУРИСТСЬКО- РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. Дайте характеристику вартісній оцінці природно-рекреаційного потенціалу.
2. Яка сутність методики економічної оцінки лісів рекреаційного призначення запропонованої Н.В. Фоменко?
3. Що являє собою у загальному вигляді економічна оцінка рекреаційного лісокористування, яке щорічно приносить народногосподарський ефект з урахуванням періоду ротації лісових насаджень?
4. Яким чином визначається рента від рекреаційного лісокористування?
5. Дайте характеристику методиці оцінки величини та ефективності туристського потенціалу.

ТЕМА 14.

РЕСУРСНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ РЕЙТИНГ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ (ЗА О. О. БЕЙДИК)

ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ:

1. Розкрити методику визначення ресурсно-рекреаційного рейтингу території та її бальної оцінки.
2. У чому полягає сутність оцінки суспільно-географічного положення регіонів України?
3. Розкрийте сутність оцінки складових природного блоку.
4. У чому полягає сутність оцінки архітектурно-історичних та інфраструктурних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України.
5. Розкрийте сутність оцінки біосоціальних і подієвих рекреаційно-туристських ресурсів.

ТЕСТИ

1. Межею транспортного освоєння й доступності акваторії для короткочасного відпочинку з ночівлею вважається тривалість переїзду на транспорті:

- А. До 1 години
- Б. Не більше 2 годин
- В. 3–4 години
- Г. Не більше 4 годин
- Д. 4–5 годин
- Е. Інша відповідь

2. Межею транспортного освоєння й доступності акваторії для короткочасного відпочинку без ночівлею вважається тривалість переїзду на транспорті:

- А. До 1 години
- Б. Не більше 2 годин
- В. 3–4 години
- Г. Не більше 4 годин
- Д. 4–5 годин
- Е. Інша відповідь

3. Межею транспортного освоєння й доступності акваторії для тривалого відпочинку вважається тривалість переїзду на транспорті:

- А. До 1 доби
- Б. 1–2 доби
- В. Не менше 2 діб
- Г. 3–4 доби
- Д. Не більше 3 діб
- Е. Інша відповідь

4. Який тип оцінки використовують для оцінки кліматичного потенціалу території:

- А. Медико-біологічний
- Б. Психолого-естетичний
- В. Технологічний
- Г. Економічний
- Д. Комбінований
- Е. Інша відповідь

5. Для зимових видів відпочинку оптимальні умови з температурою нижче 0°C при обов'язковій наявності снігового покриву не менше 10 см та не більше 30–40 см повинні зберігатися:

- А. Не менше 80 дн. за рік
- Б. Не менше 100 дн. за рік
- В. Не менше 110 дн. за рік
- Г. Не менше 120 дн. за рік
- Д. Не менше 60 дн. за рік
- Е. Інша відповідь

6. Для літніх видів відпочинку оптимальні умови з середньодобовими температурами $+15^{\circ}\text{C}$ повинні зберігатися:
А. Не менше 80 дн. за рік	Г. Не менше 120 дн. за рік
Б. Не менше 100 дн. за рік	Д. Не менше 60 дн. за рік
В. Не менше 110 дн. за рік	Е. Інша відповідь
7. Який тип оцінки визначає емоційний вплив на людину певних особливостей природного ландшафту та інших рекреаційних ресурсів:
А. Медико-біологічний	Г. Економічний
Б. Психолого-естетичний	Д. Комбінований
В. Технологічний	Е. Інша відповідь
8. Який тип оцінки визначає вплив природних факторів на організм людини:
А. Медико-біологічний	Г. Економічний
Б. Психолого-естетичний	Д. Комбінований
В. Технологічний	Е. Інша відповідь
9. Значення контрастної мінливості погоди 25–34% відповідає наступному режиму погоди:
А. Дуже стійкий	Г. Дуже мінливий
Б. Стійкий	Д. Мінливий
В. Мало стійкий	Е. Інша відповідь
10. Значення контрастної мінливості погоди 35–50% відповідає наступному режиму погоди:
А. дуже стійкий	Г. дуже мінливий
Б. стійкий	Д. мінливий
В. мало стійкий	Е. Інша відповідь
11. На території пляжу функціональна зона відпочинку повинна займати від загальної площі пляжу:
А. 10–20%	Г. 30–50%
Б. 20–40%	Д. 40–60%
В. 10–30%	Е. Інша відповідь

12. Міра неповторності об'єктів і явищ при психолого-естетичному типі оцінки – це:

А. Екзотичність	Г. Атрактивність
Б. Пейзажна насиченість	Д. Індуктивність
В. Унікальність	Е. Інша відповідь

13. Міра контрасту між місцем проживання постійного і районом відпочинку при психолого-естетичному типі оцінки – це:

А. Екзотичність	Г. Атрактивність
Б. Пейзажна насиченість	Д. Індуктивність
В. Унікальність	Е. Інша відповідь

14. Грунтовий покрив, водні ресурси, лікувальні грязі, лікарські рослини відносяться до ресурсів:

А. Вичерпно-непоновлювані	Г. Вичерпні
Б. Вичерпно-поновлювані	Д. Поновлювані
В. Невичерпні	Е. Інша відповідь

15. Перевищення якого відсотку лісистості території різко зменшується естетична привабливість природно-територіального комплексу:

А. 20%	Г. 50%
Б. 30%	Д. 60%
В. 40%	Е. Інша відповідь

16. Тривалість купального сезону визначається кількістю днів із температурою води:

А. 15°C	Г. 21°C
Б. 17°C	Д. 24°C
В. 19°C	Е. Інша відповідь

17. Оптимальна кліматичні умови для рекреаційних цілей з періодом геліотерапії:

А. Не менше 80 дн. за рік	Г. 105–120 дн. за рік
Б. 80–90 дн. за рік	Д. 100–110 дн. за рік
В. 90–100 дн. за рік	Е. Інша відповідь

18. Оптимальна кліматичні умови для рекреаційних цілей з тривалістю купально-пляжного періоду:

А. Не менше 40 дн. за рік	Г. 80–100 дн. за рік
Б. 40–60 дн. за рік	Д. 100–110 дн. за рік
В. 60–90 дн. за рік	Е. Інша відповідь

19. Скільки груп історико-культурних ресурсів запропоновано у бальній оцінці пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів С. П. Кузика та З. О. Касянчука?

А. 15	Г. 7
Б. 13	Д. 5
В. 10	Е. Інша відповідь

20. Скільки було виділено основних ресурсно-рекреаційних блоків у методиці визначення ресурсно-рекреаційного рейтингу території О. О. Бейдиком:

А. 15	Г. 7
Б. 13	Д. 5
В. 10	Е. Інша відповідь

21. Середня «Зона теплового комфорту» для кожної людини знаходиться в межах:

А. 15–18°C	Г. 16–21°C
Б. 17–23°C	Д. 24–26°C
В. 19–21°C	Е. Інша відповідь

22. Негативний вплив температури повітря на фізіологічний стан людини спостерігається уже при змінах за добу в межах:

А. 2°C	Г. 5°C
Б. 3°C	Д. 6°C
В. 4°C	Е. Інша відповідь

23. До якого типу відносяться річки з площею водозбору до 2 тис. км² та довжиною від 10 до 100 км:

А. Малі	Г. Більше середнього
Б. Менше середнього	Д. Великі
В. Середні	Е. Інша відповідь

24. До якого типу відносяться річки з площею водозбору 2–50 тис. км² та довжиною від 100 до 500 км:

А. Малі	Г. Більше середнього
Б. Менше середнього	Д. Великі
В. Середні	Е. Інша відповідь

25. До якого типу відносяться річки з площею водозбору 50 тис. км² та довжиною понад 500 км:

А. Малі	Г. Більше середнього
Б. Менше середнього	Д. Великі
В. Середні	Е. Інша відповідь

26. До якого типу відносяться водоймища з площею водного дзеркала від 201 до 1000 га:

А. Малі	Г. Більше середнього
Б. Менше середнього	Д. Великі
В. Середні	Е. Інша відповідь

27. Актуальні смуги (приакваторіальні площі) малої річки мають ширину на ліво- і правобережжі:

А. 100 м	Г. 400 м
Б. 200 м	Д. 500 м
В. 300 м	Е. Інша відповідь

28. Актуальні смуги (приакваторіальні площі) малої річки мають ширину на ліво- і правобережжі:

А. 100 м	Г. 400 м
Б. 200 м	Д. 500 м
В. 300 м	Е. Інша відповідь

29. Актуальні смуги (приакваторіальні площі) озера мають ширину на ліво- і правобережжі:

А. 100 м	Г. 400 м
Б. 200 м	Д. 500 м
В. 300 м	Е. Інша відповідь

30. Актуальні смуги (приакваторіальні площі) малого водоймища мають ширину на ліво- і правобережжі:
А. 10 м	Г. 100 м
Б. 30 м	Д. 200 м
В. 50 м	Е. Інша відповідь

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2009. 400 с.
2. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. К. : Київський уні- верситет, 2001. 395 с.
3. Бовсуновская А. Я., Блакберн А. А. Оценка природных туристско-рекреационных ресурсов Донецкой области. *Вісник ДІТБ*. 2006. № 10 С. 123–129.
4. Горин Г.В. Рекреаційно-туристичний потенціал Західного регіону України у контексті транскордонного співробітництва. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 2(106).
5. Дащук Ю.Є. Рекреаційний потенціал регіону як об'єкт наукових досліджень. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. Економічні науки. 2012. Вип. 126.
6. Енциклопедія архітектурної спадщини України : тематичний словник. К. : Українська Академія архітектури, 1985. 366 с.
7. Ефремов А. В. Экономическая эффективность и ее оценка. Симферополь : Пирамида – Крым, 2002. 265 с.
8. Завада В. Т. Архітектурна спадщина України як об'єкт туризму. Регіональний аспект. *Туристично-краєзнавчі дослідження*. К. : Інститут туризму, 1998. Вип. 1. Частина друга. С. 23–28.
9. Колотова Е. В. Рекреационное ресурсоведение : учеб. пособ. М., 1999. 35 с.
10. Кузик С. П., Касянчук З. О. Оцінка туристичної придатності території Карпат. *Карпати. Український міст в Європу: проблеми і перспективи* : тези доп. Міжн. наук.-практ. конф. Львів, 1993. С. 100–103.
11. Кусков А. С. Туристское ресурсоведение : учеб. пособ. М. : Изд. центр «Академия», 2008. 208 с.
12. Лесик О. В. Замки та монастирі України. Львів : Світ, 1993. 173 с.
13. Лукьянова Л. Г., Цыбух В. И. Рекреационные комплексы : учеб. пособ. К. : Вища шк., 2004. 346 с.

- 14.Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. Львів : Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1997. 259 с.
- 15.Мироненко Н. С., Твердохлебов И. Т. Рекреационная география. М. : Изд-во Московского ун-та, 1981. С. 86–109, 116–120.
- 16.Нефедова В. Б., Смирнова Е. А., Швыдченко Л. Г. Методы рекреационной оценки территорий. *Вестник МГУ. География*. 1973. № 5.
- 17.Николаенко Д. В. Рекреационная география. М. : ВЛАДОС, 2001. 279 с.
- 18.Поколодна М. М. Рекреаційні ресурси Харківської області, їх географічна характеристика та раціональне використання : автореф. дис... канд. геогр. наук : 11.00.11. Сімферополь, 2003.
- 19.Полинова Н. Ф. Оценка необходимого и достаточного времени на осмотр экскурсионных объектов. *Социально-географические проблемы повышения эффективности туристско-экскурсионного обслуживания*. Минск : Изд-во Беларуск. ун-та, 1978. С. 100–104.
- 20.Стафійчук В. І. Рекреалогія : навч. посіб. К. : Альтерпрес, 2006. 264 с.
- 21.Ткаченко Т.І., Соколова К.О. Теоретичні аспекти формування туристичного потенціалу підприємств. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Економіка»*. 2011. Вип.1. С. 107–112.
- 22.Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : підруч. Івано-Франківськ, 2001. С. 16–22, 55–111.
- 23.Худеньких Ю. А. Подходы к оценке туристского потенциала территории на примере районов Пермского края. *География и туризм* : сб. науч. тр. Пермь : ПГУ, 2006. Вып. 2. С. 217–230.
- 24.Царик Л., Чернюк Г. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки і аналізу. Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. 188 с.
- 25.Яковчук О.В. Оцінка туристичного потенціалу України. *Географія та туризм* : науковий збірник. Київ : Альтпрес, 2010. Вип. 10. С. 57–65.

Навчальне видання

КОРНІЄНКО Ольга Миколаївна
ЗАЙЦЕВА Валентина Миколаївна

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Комп'ютерний набір *Корнієнко О.М.*
Верстання *Дяченко О.О.*

Підписано до друку 04.07.2022. Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 16,74.
Тираж 100 прим. Зам. № 481.

Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, 69063, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64
Тел.: (061) 769–82–96, 220–12–14

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6952 від 22.10.2019.